

MAVİ VATAN

MAVİ VATAN'DAN AÇIK DENİZLERE

MAVİ VATAN

MAVİ VATAN'DAN AÇIK DENİZLERE

Milli Savunma Üniversitesi

Deniz Harp Enstitüsü

Mavi Vatan'dan Açık Denizlere Dergisi

Yıl: 2 Sayı: 5

4 Aylık Süreli Yayın

İmtiyaz Sahibi

MSÜ Deniz Harp Enstitüsü Adına

Dz.Kur.Alb. Kıvanç KIRMACI

Genel Yayın Yönetmeni

Dz.Kur.Alb. M.Ferhat ÇOLPAN

Sorumlu Müdür

Dr.Dz.Alb. Murat Kağan KOZANHAN

Yayın ve İnceleme Kurulu

Dz.Kur.Alb. Halil ÖZSARAC

Dz.Kur.Alb.Erdiñ ALTINER

Dr.Dz.Alb. Murat Kağan KOZANHAN

Dz.Alb.Mahmut KARAGÖZ

Sayfa Tasarım / Grafik Uygulama

De.Me.Asılı DOĞAN

İletişim

Tel: 0212 398 01 00 (3452)

E-Posta: mkozanhan@msu.edu.tr

Basıldığı Yer ve Tarih

Milli Savunma Üniversitesi

Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

Merkez Basım ve Yayınevi

Yenilevent / İSTANBUL

Sertifika No: 36431

Temmuz 2020

İÇİNDEKİLER

4

BAŞLARKEN

6

KARADENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARI SINIRLANDIRMALARI VE ÇATIŞMALAR

14

MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MAVİ VATAN

20

SİLAHLI ÇATIŞMALAR HUKUKUNA GÖRE SİBER SALDIRILAR

36

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME: BİTMEYEN SAVAŞ

42

TÜRK DENİZ KUVVETLERİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİ

48

KORE CUMHURİYETİ DENİZ KUVVETLERİ'NİN TARİHİ VE GELİŞİM PLANI

Deniz Harp Enstitüsü yayını olan Mavi Vatan'dan Açık Denizlere Dergisi yılda 3 kez yayınlanan ulusal bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler hazırlayanın sorumluluğunda olup şahsi fikirleridir. Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp Enstitüsü Komutanlığının resmî görüşü değildir.

52

08-16 KASIM 1942 TARİHLERİNDE GERÇEKLEŞEN
KAZABLANKA DENİZ SAVAŞI'NIN DENİZ HAREKATI
BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

66

GEÇMİŞTEN HATALAR GELECEĞE DERSLERGELİBOLU'DAN
SONRA, NORMANDİYA'DAN ÖNCE: TARAWA

74

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE LİDERLİK YORUMLAMALARININ
ANALİZİ

78

KAPTAN-I DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA(1715 -1790)

86

KABOTAJ'DAN AÇIK DENİZLERE DOĞRU

88

DENİZ HARP ENSTİTÜSÜ
FAALİYETLERİ

MAVİ VATAN

MAVİ VATAN'DAN AÇIK DENİZLERE

Değerli okuyucularımız;

Öncelikle, Deniz Harp Enstitüsü Müdürlüğü olarak; Millî Birlik ve Bekâmıza yönelik 15 Temmuz 2016 tarihinde girişilen hain kalkışmaya karşı canlarını ortaya koyan ve hayatlarını feda eden şehitlerimizi rahmetle anıyor, gazilerimizi yâd ediyoruz.

Enstitümüzün ilgi alanında yer alan özgün makalelerle dergimiz "Mavi Vatan" dan Açık Denizlenenin ikinci cildinin ilk sayısı sizlerle yeniden buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dünya'da baş gösteren Covid-19 salgını nedeniyle, 17 Mart 2020 tarihinde ara verdiğimiz eğitim ve öğretim faaliyetlerine, "Karargâh Subaylığı Eğitimi" ile "Komuta Kurmay Eğitiminde bulunan Misafir Askeri Personel" in eksik kalan eğitimlerinin tamamlanması amacıyla 15 Haziran 2020 tarihinde yeniden başlanmıştır. 10 Temmuz 2020 tarihinde MAP Öğrenciler eğitimlerini başarı ile tamamlayarak ülkelerine uğurlanmışlardır.

Eğitime ara verilen dönemde de dergi çalışmalarımız tüm hızıyla devam etmiş ve birinci cildimizin son sayısı olan dördüncü sayımız ile sizlerle buluşmuştuk. İkinci cildimizin ilk sayısı olan, beşinci sayımızda da; "Deniz Hukuku"ndan, "Harp Tarihi"ne, "Uluslararası İlişkiler Teorileri"nden, "Deniz ve Denizcilik Gücü" kapsamına giren ve Enstitümüzün ilgi alanını içerisinde olan konulara katkı sağlayacak makaleler ile yazıları ilgiyle okuyacağınızı tahmin ediyoruz.

Sayımızın ilk çalışması, "Karadeniz'de Deniz Yetki Alanları Sınırlandırmaları ve Çatışmalar" başlıklı makaledir. Makalede, Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin deniz yetki alanları sınırlandırmalarına Türkiye merkezli olarak odaklanılmış ve bahse konu sınırlandırmalar esnasında; ilk önce SSCB-Romanya ve SSCB'nin dağılması sonrası Ukrayna-Romanya arasında devam eden kıta sahanlığı anlaşmazlığının, Türkiye'nin Ege Denizinde yaşadığı sorunlara etkisinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Sayımızın ikinci makalesi (E) Tuğamiral A. Tunç VEYİSOĞLU tarafından kaleme alınan, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Mavi Vatan" konulu makaledir. Çalışmada, Lozan'da eksik kalan Türkiye'nin deniz güvenliğine yönelik parçaların tamamlanmasını sağlayan ve bölgesel ve küresel deniz politikaları açısından da çok yönlü kazanımları beraberinde getiren, 84 yıl önce 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ele alınarak önemine vurgu yapılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bu sayımızda yer verdiğimiz, Dz. Yb. Niyazi Okan Çoban ve Dz.Bnb. Celal Abbas KARAKUŞ'un ortak çalışması "Silahlı Çatışmalar Hukuku'na Göre Siber Saldırıları" konulu makaledir. Yazarlar, yeni bir tehdit haline dönüşmeye başlayan siber saldırıları ve beşinci bir harekât alanı olarak ortaya çıkan "siber alan" ele almışlar ve Silahlı Çatışmalar Hukuku (jus in bello) çerçevesinde incelemişlerdir.

Diğer bir çalışma, Dz. Yzb. Umut Cihan KORKMAZ tarafından hazırlanan "Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinde Bir İnceleme: Bitmeyen Savaş" konulu makaledir. Yazar makalede; uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte ortaya çıkan "Bitmeyen Savaş" kavramı ile biçimlerinin açıklanmasına çalışmış ve klasik savaşlarla karşılaştırılması suretiyle neden barış antlaşmalarıyla sonuçlanmadıkları sorusuna da cevap aramıştır.

Beşinci makale olarak, Deniz Harp Okulu Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Strateji ve Güvenlik Araştırmaları A.B.D. Bşk. Öğretim Üyesi Dr. Kenan ŞAHİN tarafından kaleme alınan "Türk Deniz Kuvvetleri ve Uluslararası İlişkiler Disiplini" konulu makaleye yer veriyoruz. Makalede yazar, Türk Deniz Kuvvetlerinin ihtiyacı olan subayların yetiştirilmesinde "Uluslararası İlişkiler disiplininin kuram ve yaklaşımlarından yararlanılması öneminden yola çıkarak, beşerî realitenin

BAŞLARKEN...

parçası olan “Uluslararası İlişkilerin” önemine ve Türk Deniz Kuvvetlerinde görev yapacak kişilerin “Uluslararası İlişkiler” üzerine yeterli birikimi olmaması durumunda oluşacak etkilerini ele alarak incelemiştir.

Sayımızın altıncı makalesi, Misafir Askeri Personel (MAP) olarak Enstitümüzde eğitimini tamamlayan Güney Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri personeli Dz. Bnb. Sungro CHO'nun “Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri'nin Tarihi ve Gelişim Planı” Konulu yazısıdır. Bnb. CHO yazısında Güney Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetlerinin tarihi gelişimini ve gelecek vizyonunu bizlere sunmaktadır.

Dz. Yb. Ahmet Cemal İSTANBUL'un hazırladığı yedinci makale ise 08-16 Kasım 1942 tarihlerinde gerçekleşen “Kazablanka Deniz Savaşı'nın Deniz Harekatı Bakımından Değerlendirilmesi” konulu çalışmadır. Çalışmada yazar, İkinci Dünya Savaşı'nda “Meşale Harekatı” olarak adlandırılan, müttefiklerin Kuzey Afrika çıkarmasının bir parçası olarak Kazablanka'nın ele geçirilmesi için, 08-16 Kasım 1942 tarihleri arasında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Donanması gemileri ile Vichy Fransası Donanması gemileri, kıyı top tabyaları ve 2 Alman denizaltısı arasında meydana gelen deniz savaşını incelemiş ve yapılan harekattan çıkarılan derslere istinaden değerlendirmelerde bulunmuştur.

Diğer bir makalemiz, (E) Dz. Kur. Alb. Sinan TOPUZ tarafından hazırlanan “Geçmişten Hatalar Geleceğe Dersler, Gelibolu'dan Sonra, Normandiya'dan Önce: Tarawa” konulu çalışmadır. Yazar çalışmasında, İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Pasifik Harekat Planlarında yer alan ileri üsler ele geçirme ihtiyacı çerçevesinde, Tarawa Atol'üne yapılan amfibi harekate odaklanarak yapılan hatalar, hareketin eksikleri ve hareketin sonunda çıkarılacak dersler konusunda okurlara fikir vermeyi hedeflemektedir.

Bu sayımızda yer verdiğimiz diğer bir çalışma, Dz. Kur. Alb. Erdiç ALTINER tarafından hazırlanan “Geçmişten Günümüze Liderlik Yorumlamalarının Analizi” konulu makaledir. Çalışmada geçmişten günümüze liderlik tanımları ile liderlik özellikleri incelenmektedir.

Dz. Kur Alb. Selçuk AKARI tarafından hazırlanan, “Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa (1715 -1790)” konulu çalışmadır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa hakkındaki bu çalışma; elde mevcut tarihsel bilgilerin tekrarı yerine daha farklı bir açıdan bakış sağlama yoluyla okurlara araştırma yapma ihtiyacını hissettirme amacına yönelik olarak hazırlanmıştır.

Dergimizin son yazısı ise Sn Mehmet Deniz IRAK tarafından hazırlanan “Kabotaj'dan Açık Denizlere Doğru” konulu çalışmadır. Yazar çalışmasında 01 Temmuz 1926'da Kabotaj Kanununun yürürlüğe girmesi ile denizlerimiz üzerinde sağlanan egemenliğimizin önemine vurgu yaparak kısa bir değerlendirmede bulunmuştur.

Gelecek sayımızda buluşmak üzere, iyi okumalar dileğiyle...

Dr. M.Kağan KOZANHAN

Dz.Albay

Öğretim Üyesi

■ Dr. Öğr.Üyesi Dz.Alb. Murat Kağan KOZANHAN

KARADENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARI SINIRLANDIRMALARI VE ÇATIŞMALAR

Öz

Yarı kapalı deniz statüsünde olan Karadeniz’de, deniz yetki alanları paylaşımı çok büyük sorunlar yaşanmadan karşılıklı andlaşmalar yoluyla belirlenmiştir. Karadenizdeki deniz alanları paylaşımını; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) zamanı ve SSCB’nin dağılması sonrası olarak iki döneme ayırmak mümkündür. 1991 yılı öncesi Karadeniz’e kıyıdaş devletler; Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve SSCB idi. Bu dönem içerisinde devletler karasularını 12 mil olarak belirlemişler, kıta sahanlıkları ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlandırmalarını da karşılıklı andlaşmalar yoluyla yapma yoluna gitmişlerdir. Söz konusu sınırların belirlenmesinde, Romanya ile SSCB arasında kıta sahanlığı ve MEB sınırları konusu bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. 1991 yılında SSCB’nin dağılması ile yeni devletler; Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan SSCB’nin bölgede yerini almışlardır. Bahse konu yeni devletler ile bölgede varlığını devam ettiren Türkiye, Romanya ve Bulgaristan ile SSCB zamanında deniz alanlarının belirlenmesi konusundaki ikili andlaşmaların geçerliliğinin korunması kararlaştırılmış, SSCB zamanında başlayan Romanya ile kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlarının belirlenmesi konusu ise Ukrayna ile yine bir andlaşmazlık olarak devam etmiştir. Bu makalede Türkiye odağında, Karadeniz’de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusu ile önce SSCB-Romanya ve sonra Ukrayna-Romanya arasında devam eden kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırma andlaşması incelenecek, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından, bahse konu sorunun çözümünde verilen kararın, “Ege Denizi’nde, Türkiye ile Yunanistan” arasındaki kıta sahanlığı sınırlandırması davasına etkisi kısaca irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Deniz Yetki Alanları, Serpents Adası, Deniz Alanı Sınırlandırması, Uluslararası Adalet Divanı

Giriş

Mackinder’in jeopolitik kalpgâhında merkezi bir yerde bulunan, aynı zamanda Huntington’ın medeniyetlerin ayrıştığı hat diye ifade ettiği Karadeniz, birçok etnik ve politik sorunlarıyla beraber Avrupa tarihinde ve Türk-Rus ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır.¹ Karadeniz, 40°55’K-47°15’K enlemleri ve 27°28’D-41°46’D boylamları arasında yer almaktadır ve kendisine bağlı Azak Denizi ile birlikte 461.587 km²’lik yüz ölçümüne sahiptir.² Türkiye’nin Kuzey kıyıları olduğu gibi kaplayan Karadeniz’de, Türk kıyı şeridi yaklaşık 1685 km dir.³ Karadeniz’in en geniş yeri Burgaz/Bulgaristan-Poti/Gürcistan arası 635 deniz mili, en dar yeri ise Kırım’ın Güney Burnu ile Kerempe/Türkiye arasında 143 deniz milidir.⁴

Karadeniz, İstanbul Boğazı ile Marmara Denizine, Kerç Boğazı ile Azak Denizi’ne bağlı olup, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ile Gürcistan Karadeniz’e kıyısı bulunan ülkelerdir. Bununla birlikte Karadeniz’den; Ren-Tuna nehirleri yolu ile Kuzey Denizi’ne, Volga-Don Kanalı ile Hazar Denizi’ne ulaşılabilir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) 122’ nci maddesi; iki veya daha fazla devlet tarafından etrafı çevrilmiş ve başka bir denize veya okyanusa dar bir çıkışla bağlanan ve tamamen veya esas itibarıyla iki veya daha fazla sayıdaki kıyı devletinin karasuları ve münhasır ekonomik bölgesinden oluşan bir körfez, havza veya deniz, kapalı veya yarı-kapalı deniz olarak adlandırılmaktadır.⁵ Bu nedenle yukarıda belirtilen tanıma istinaden Karadeniz, yarı kapalı bir deniz statüsündedir.

Karadeniz’e dökülen; Tuna, Dinyeper, Dinyester, Rioni ve Anadolu üzerinden; Çoruh, Yeşil Irmak, Kızıl Irmak ve Sakarya gibi yüksek debili nehirler ile birlikte çok fazla sayıda daha küçük debili nehirler vasıtasıyla Karadenize yoğun miktarda

1 Mustafa Aydın, “Europe’s Next Shore: the Black Sea Region after EU Enlargement”, *ISS Occasional Paper*, June 2004, 21 Aralık 2004, www.iss-eu.org/occasion/occ053.pdf/

2 Süleyman ARISOY, *Genel Deniz Ekonomisi Alanı Olarak Karadeniz*, s.122. http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/cadcae1_6.pdf (Erişim Tarihi: 12.05.2020)

3 Konur Alp DEMİR, *Karadeniz’in Türkiye için Kıysal Jeopolitik Açından Önemi*, Güventik Stratejileri Dergisi, 2019, 15(32), s.582, ss. 573-604.

4 Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, *Deniz Harita Serisi Karadeniz*, INT 310.

5 Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler*, 2.Baskı, İstanbul, 1994, s.330.

tatlı su girdisi olmaktadır. Bu nedenle ve bölgedeki hava şartlarına bağlı olarak Karadeniz'e giren tatlı su girişi, buharlaşma nedeniyle olan su kaybindan daha fazladır.⁶ Bu sebeple, Karadeniz tuzluluk açısından az tuzlu, binde 18 oranındaki tuzluluğa sahip bir yapıdadır.⁷ Bununla birlikte Karadeniz'e dökülen bu ırmaklar vasıtasıyla taşınan kirlilikte ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz'in az tuzlu suları, İstanbul Boğazı vasıtasıyla Marmara Denizi ve Ege Denizi'ne üst akıntı olarak taşınmakta, bu su kütlelerinin altında ve yaklaşık binde 36 tuzluluğa sahip daha yoğun durumdaki Akdeniz kaynaklı su kütleleri ise alt akıntı olarak Karadeniz'e girmektedir. Akıntuların tuzluluk farkından dolayı, Karadeniz'de su kolonu 100-150 metre derinliklerde bir birinden çok keskin bir yoğunluk ara yüzeyi ile ayrılan iki ayrı su kütlelerinden oluşmaktadır.⁸ Karadeniz'de derine doğru gidildikçe kıyasal alanlarda 160-180 metreden itibaren, iç kesimlerinde ise 100-120 metre derinlikte yaşam olmayan oksijensiz sülfürlü bir tabaka bulunmaktadır.⁹

Bu nedenle, Karadeniz'de yaşam 0-180 metre derinlikte sürmekte ve bu bölge balık çeşitliliği ve miktarı açısından oldukça zengin durumdadır. Ancak, son zamanlarda boşaltılan sanayi ve evsel atıklar nedeniyle artan kirlilik, bilinçsiz avlanma ile iklim değişikliği Karadeniz'in bu zengin ekosistemini de etkilemiş durumdadır.¹⁰

1. Karadeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Sınırlandırmaları

Karadeniz'e kıyısı olan devletler; Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan düz esas hatlar yöntemi kullanarak karasularının başlangıç hattını belirlemişler ve her bir devlet karasuları genişliklerini 12 mil olarak ilan etmişlerdir.

Öncelikle konuya karasularının sınırlandırılması ve Türkiye özelinde bakacak olursak, Lozan konferansı sonrasında, Türkiye ile komşu veya yakın denize kıyısı olan devletlerinin, o dönemdeki uygulamalarından ve adet hukukundan gelen

yaygın bir kullanıma sahip olunması çerçevesinde, Türk karasularının genişliği 3 mil olarak belirlenmiştir. 24 Ağustos 1964 tarihinde yürürlüğe giren 476 sayılı Karasuları Kanununa kadar Türk karasuları genişliği çevre denizlerimizde 3 mil olarak uygulanmıştır. 476 sayılı kanun 1. maddesinde Türk karasularının genişliğinin 6 deniz mili olarak tespit edilmiş ancak 2. maddesinde karasuları daha geniş devletlere karşı Türk karasularının mütekabiliyet ilkesine göre belirleneceği belirtilmiştir. 476 sayılı Kanunun 2'nci maddesine göre, Karadeniz'de komşu devletlerin karasuları genişliklerini (12 mil olarak) belirlemelerindeki tutumlarına bakılarak ve Karadeniz'de Türk karasularının genişliği 12 mil olarak uygulanmıştır.

1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3'üncü maddesi ile karasuları için 12 deniz mili genişlik prensibi kabul edilmiş, adalar için de karasuları genişliğinin anakaralar ile aynı prensiplere göre düzenlenebileceği bahse konu sözleşmenin 121'inci maddesinde belirtilmiştir.¹¹ Türkiye'nin çevre denizlerinden Ege Denizi'nin özellik arz etmesi ve coğrafi özellikleri olan denizlerin özel durumlarının ve hakkaniyet ilkesinin göz önünde tutulması gerekliliği nedeniyle, 476 sayılı Karasuları Kanunu, 20 Mayıs 1982 tarihi ve 2674 sayılı Karasuları Kanunu kabul edilerek yürürlükten kaldırmıştır.¹² 2674 sayılı Karasuları Kanunu 1. maddesinde karasularının genişliğini 6 deniz mili olarak belirttikten sonra, Bakanlar Kurulu'na (2/7/2018 tarihi ve 698 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 36 ncı maddesiyle bu fıkrada yer alan "Bakanlar Kurulu" ibaresi "Cumhurbaşkanı" şeklinde değiştirilmiştir) "belirli denizler için o denizlerle ilgili bütün özellikleri ve durumları göz önünde bulundurmak ve hakkaniyet ilkesine uygun olmak şartıyla 6 deniz milinin üstünde karasuları genişliği tespit etme" yetkisi tanımıştır. Buna göre, bugün Türk karasuları genişliği Karadeniz'de 12 deniz mili olarak uygulanmaktadır.

⁶ Temel OĞUZ ve Süleyman TUĞRUL, Denizlerimizin Genel Oşinografik Özelliklerine Toplu Bir Bakış, s. 2, www.old.ims.metu.edu.tr/pdf/1559.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2019)

⁷ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Resmi İnternet Sitesi https://www.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?icerik_id=136&dil=1&wiki=1&catid=1(Erişim Tarihi:02.05.2020)

⁸ Temel OĞUZ ve Süleyman TUĞRUL, *a.g.m.* s.2.

⁹ Temel OĞUZ ve Süleyman TUĞRUL, *a.g.m.* s.5.

¹⁰ Nilüfer Oral 'The Black Sea: A Case Study in Regional Cooperation', MH Nordquist, JN Moore and S Mahmoudi (eds), The Stockholm Declaration and Law of the Marine Environment (Nijhoff The Hague 2003), s. 238 vd., ss. 237-256.

¹¹ Aslan GÜNDÜZ, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1994, s.291-329.

¹² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2674.pdf> (Erişim Tarihi: 22.05.2020)

Karadeniz'e kıyıdaş her devletin karasuları esas hatlardan başlayarak, açık denize doğru 12 deniz mili olarak belirlenmiş ve bununla birlikte, karasularının yan sınırlarının tespiti de yapılmıştır. Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Türkiye arasında karasuları yan hududu iki ülke arasında yapılan bir protokol ile tespit edilmiştir.

Karadeniz'in coğrafi büyüklüğünün uygunluğu nedeniyle, Karadeniz'e kıyıdaş devletler (MEB) ilanında bulunmuşlardır. Karadeniz'de kıyıdaş devletlerin MEB sınırları birbirleri ile örtüştüğünden, açık denizalanı ile uluslararası deniz yatağı bulunmamaktadır.

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bölgede yeni devletler ortaya çıkmıştır. Böylece eski SSCB tarafından kullanılan egemenlik ve dış ilişkileri yürütme hakkı bu yeni devletlere geçmiş, yeni devletler tarafından da halefiyet prensibince eski anlaşmalar onaylanmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin bahse konu devletlerle, deniz sınırlarına ilişkin yeni bir andlaşma veya protokol imzalamaya ihtiyacı olmamıştır. Bu kapsamda, SSCB ile Karadeniz'de Türk-Sovyet Karasuları Deniz Hudut Hattı konulu Protokol 17 Nisan 1973 tarihinde imzalanmış, 06.09.1974 tarih ve 7/8884 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmış, 13.12.1979 tarih ve 15091 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹³ SSCB ile Türkiye arasında deniz yan sınırı iki ülkenin 11 Eylül 1980 tarihinde Tiflis'te imzaladığı protokolle belirlenerek şekillenmiş ve kara sınırlarının bulunduğu noktadan 290 derece istikametinde çizilen hattan geçerek, 12 deniz mili uzunlukta belirlenmiştir.¹⁴ Yapılan bu protokol, SSCB'nin dağılması sonrasında kurulan ve Türkiye'nin Karadeniz'de doğu komşusu olan Gürcistan tarafından, 14 Temmuz 1997 tarihinde Türkiye ile yaptığı bir protokolle teyit edilmiş ve Protokol, Bakanlar Kurulu'nun 17.09.1997 tarih ve 97/9999 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Kıta Sahaneliği sınırları, 23 Haziran 1978 tarihinde Moskova'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasında Karadeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Hakkındaki Andlaşma" ile

belirlenmiştir. Bahse konu andlaşma, 30.12.1980 tarih ve 8/2159 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 20.01.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁵ SSCB'nin dağılması sonucu kurulan; Rusya Federasyonu 17.09.1992 tarihli nota ile Ukrayna ise 30.05.1994 tarihli notasıyla, bu andlaşmanın halefi olduklarını Türkiye'ye bildirmişlerdir.

SSCB'nin ve Romanya'nın, Karadeniz'de MEB ilan etmeleri üzerine Türkiye'de, 05 Aralık 1986 tarih ve 86/11264 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Karadeniz'de 200 deniz mili genişliğinde MEB ilanında bulunmuştur. SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Karadeniz'de MEB sınırı ise, 23 Haziran 1978 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB Arasında Karadeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Hakkında Andlaşma ile belirlenen sınırın, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB arasında Karadeniz'de MEB de sınırını teşkil etmesi, 23 Aralık 1986 tarihli Türkiye'nin ve 6 Şubat 1987 tarihli SSCB'nin mektup teatileri ile yoluyla yapılmıştır. Bahse konu mektuplar, Dışişleri Bakanlığınının 11 Şubat 1987 tarihli ve ÇTAD/II-754-510-352-786 sayılı yazısı üzerine, 31 Mayıs 1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu' nca 17 Şubat 1987 tarihinde onaylanmıştır.¹⁶

Türkiye, Karadeniz'de Batı sınır komşusu Bulgaristan ile 4 Aralık 1997 tarihinde, Mutludere (Rezavsko Deresi), Mansap Bölgesindeki Sınırın Belirlenmesi ve İki Ülke Arasında Karadeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşmasını imzalamış, her iki ülkenin ulusal onay işlemleri hitamında, 4 Kasım 1998 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen Onay Belgesi Teatisi sonucunda Andlaşma yürürlüğe girmiştir. Andlaşma'da, Türkiye ile Bulgaristan'ın karasuları yan sınırları 12 mil olarak belirlenmiş ve Andlaşma, 29 Haziran 1998 tarih ve 98/11359 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmıştır. Bu anlaşma ile Mutludere ortay hattı iki ülke arasındaki kara yan sınırını oluşturmuştur. Ayrıca, Beğendik Körfezi'ndeki deniz yan sınırı, Türk-Bulgar karasuları deniz yan sınırı, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge yan ve dış sınırları da belirlenmiştir.

¹³ Resmi Gazete, 13 Aralık 1974 tarihli ve 15091 sayılı.

¹⁴ Hasan SAVILAN, I. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Sovyet Sınırlarının Oluşumunun Siyasi Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi, Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 EKİM 2018. s.403-404.

¹⁵ Resmi Gazete, 20 Ocak 1981 tarih ve 17226 sayılı.

¹⁶ Resmi Gazete, 28 Şubat 1987 tarihli ve 19386 sayılı.

Yukarıda değinilen hususlar çerçevesinde, Karadeniz'e kıyıdaş devletler; Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan karasularını 12 deniz mili olarak belirlemiş, Her bir devlet daha önceden veya sonradan karşılıklı yapılan andlaşmalara bağlı kalarak kıta sahanlığı ve 200 deniz millik MEB ilanında bulunmuşlardır. Böylelikle, Karadeniz'in coğrafi büyüklüğüne bağlı olarak Karadeniz'de açık deniz alanı veya uluslararası deniz yatağı olarak tanımlanabilecek bir bölge kalmamıştır. Karadeniz'in tamamı, Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin karasuları, karşılıklı andlaşmalarda kıta sahanlığı ile münhasır ekonomik bölgeleri ile kaplanmıştır. Ancak, 1967 yılında SSCB ile Romanya arasında kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırma görüşmeleri esnasında anlaşmazlık ortaya çıkmış ve sorun, SSCB'nin dağılması sonrasında da hamisi Ukrayna ile devam etmiştir.

Romanya ve Ukrayna arasında uzunca bir süre devam eden anlaşmazlık, 16 Eylül 2004 tarihinde Romanya tarafından tek taraflı olarak uluslararası yargıya, UAD'ye taşınmıştır. Böylelikle, Romanya-SSCB arasında ortaya çıkan ve sonrasında Ukrayna ile devam eden, Karadeniz'de deniz alanlarının sınırlandırılması davası bölgede uluslararası yargıya taşınan ilk dava olmuştur. UAD tarafından uzun süren incelemeler sonucunda, 3 Şubat 2009 tarihinde verilen kararda; öncelikle "Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında" da belirtildiği şekilde, kara denize hâkimdir ilkesinden hareketle, Romanya ve Ukrayna'nın ilgili kıyıları ve deniz alanı belirlenmiş¹⁷ ve iki ülke arasındaki sınırlandırma üç aşamalı şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, geçici eşit uzaklık çizgisi tespit edilmiş, sonrasında geçici eşit uzaklık çizgisinin hakkaniyete uygunluk bakımından düzeltme gerektirip gerektirmediği kararlaştırılmış ve son olarak, belirlenen çizginin UAD'yi hakça bir çözüme ulaştırması hususu üzerinde durulmuş, devletlerin karşılıklı kıyıların birbirine oranı, Karadeniz'in kapalı deniz özelliği, Ukrayna'ya ait Serpents Adası'nın ilgili sınırlandırmaya etkisi, devletlerin deniz alanlarından hakkaniyete uygun bir biçimde faydalanabilmeleri ile güvenlik kavramlarını göz önünde bulundurmıştır.¹⁸

Deniz alanlarının sınırlandırılmasında, uluslararası yargı organlarına taşınan başka benzer davalarda da, bölgede yer alan anlaşmazlığa konu olan adaların, bu sınırlandırmaya etkilerine ilişkin vermiş olduğu kararlardaki değerlendirmeler göz önüne alınmıştır. UAD, Ukrayna'ya ait Serpents Adası'nın hukuki niteliği tartışmalarına girmeyerek, sadece Adâ'nın sınırlandırmaya etkisi üzerinde benzer konumdaki adaların durumuna açıklık getirmiştir. Anlaşmazlıkta olan iki ülke arasında yapılan deniz alanı sınırlandırılmasında, karşılıklı kıyıları göz önüne alınarak orta hat çizildiğinde ters tarafta kalan adaların karasuları bulunmakta, fakat kıta sahanlığı ve MEB alanı tanınmamaktadır. Bu husus, yaşanan uyuşmazlıklardaki özel durumların kendi içerisinde değerlendirilmesi şartına bağlı olarak genel kabul görmüştür.

Romanya-Ukrayna arasındaki Davada verilen karar ile ilgili yukarıda belirtilen hususlar, Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı sınırlandırılması sorunu çerçevesinde de önem taşımaktadır. UAD tarafından bugüne kadarki içtihatlarında yer verdiği gibi ve yukarıda açıklandığı üzere, Serpents Adası'na da karasuyu hakkı tanınmış, ancak kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırmasında bu hakka yer verilmemiştir. Buradan hareketle, Yunanistan'ın, Türkiye kıyılarına yakın konumda ve Türkiye'nin kıta sahanlığı üzerinde yer alan adalarına, kara ülkesi gibi kıta sahanlığı ve MEB sınırlarının tanınması yönünde ileri sürdüğü görüş ve iddiaları UAD'nin verdiği karar yoluyla bir kez daha kabul görmemiştir.¹⁹ Benzer husus, Yunanistan ile GKRY ve Türkiye arasındaki Doğu Akdeniz kıta sahanlığı ile MEB sınırlandırılması konusunda da mevcuttur ve geçerlidir.

Romanya ve Ukrayna arasında, kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırılması hususunda Karadeniz'de yaşanan sorun yukarıda değinildiği şekilde çözüme ulaştırılmıştır. Ancak, Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında Kırım'ı işgal etmesi sonucu, Karadeniz'de Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sorunu farklı bir boyutta devam eden başka bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

17 International Court of Justice Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders Maritime Delimitation in The Black Sea (Romania v. Ukraine) Judgment of 3 February 2009, s.32, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf>. (Erişim Tarihi: 08.06.2020)

18 Nasıh Sarp ERGÜVEN, Karadeniz'de Deniz Alanı Sınırlandırması Davası (Romanya/Ukrayna) ve Uluslararası Hukuk Açısından Etkileri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.63, S. 2, 2014, s.315, ss. 309-328.

19 Uğur BAYILIOĞLU (2010), "Uluslararası Adalet Divanının Romanya ile Ukrayna Arasındaki Deniz Alanı Sınırlandırmasında Serpents Adasının Etkisine İlişkin Tespitleri", Çankaya University *Journal of Law*, No.7/1, s.35-36

Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz'e açılan kapısı, Azak Denizi ile Kırım'dır. Rusya, kendi güvenliğinin yakın çevresi olarak belirttiği ve nüfuz alanı olarak tanımladığı eski SSCB topraklarının sınırlarını şimdiki sınırları olarak görmektedir. Kırım'ın, enerji kaynakları ile ekonomik, beşerî ve tarımsal zenginliklere sahip olması, jeopolitik konumu, 1783'ten bu yana Sivastopol limanının Rusya'nın Karadeniz Donanması'nın üssü olması²⁰ ve Karadeniz'deki kıta sahanlığı alanı, Kırım'ı Rusya açısından önemli kılan başlıca etkenler olarak tanımlanabilir. Bahse konu hususlar ve Amerika Birleşik Devletleri ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO), Rusya'nın güneyden çevrelenerek sıkıştırılması ve Karadeniz'e girişinin engellenmesi politikası, Rusya'yı Kırım üzerinde hâkimiyet kumasına yöneltmiştir. Gelişen bu olaylar sonucunda Rusya, Kırım'ı 2014 yılında işgal etmiştir. İşgal sonrasında Rusya; Kırım'ı ana karasıyla bütünleştirmek amacıyla 15 Mayıs 2018 tarihinde Kerç Boğazında Kırım Köprüsü'nü inşa etmiş ve 24 Aralık 2019 tarihinde, Kerç Köprüsü üzerinden Kırım'a demir yolu açılışını gerçekleştirmiştir.²¹ Kara ve demir yolu bağlantıları ile sağladığı kazanımlar sonrasında Rusya, Kırım'daki politik ve askerî varlığını daha da artırmıştır.

Kırım'ın işgali sonrasında Rusya'ya bağlanması ile Rusya, Karadeniz'deki deniz yetki alanlarını, kıta sahanlığı ve MEB sınırlarını yeniden oluşturmak niyeti içerisine girmiştir. Rusya tarafından Kırım işgali öncesi ve sonrası MEB sınırları Harita-1'de gösterilmiştir. Rusya, Kırım işgali sonrasında MEB'ini 2,5 kat genişletmiş ve Kırım açıklarındaki enerji kaynaklarına da hâkim olmuştur.

2. Sonuç

Karadeniz, coğrafi olarak izole bir konumda ve yarı-kapalı bir denizdir. Karadeniz, siyasi ve politik zorluklar yaşayan farklı ekonomik perspektiflerdeki Devletler tarafından sınırlandırılmış ve bölge ülkeleri için besin ve hidrokarbon açısından önemli bir doğal kaynak statüsündedir. Karadeniz için en önemli hususlardan biriside Karadenize dökülen ırmaklar yoluyla oluşan aşırı kirlilik sorunudur. Karadeniz'e kıyıdaş devletler; Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan, düz esas hatlar yöntemi kullanarak

Harita-1: Kırım İşgali Öncesi ve Sonrasında Karadeniz'de Rusya ve Ukrayna'nın MEB Talebi

karasularının başlangıç hattını belirlemişler ve her bir devlet karasuları genişliklerini 12 mil olarak ilan etmişlerdir. Bununla birlikte, Karadeniz'de karşılıklı anlaşmalar ve iyi niyet ile kıta sahanlığı ve MEB sınırlamalarının, Romanya-Ukrayna ve Ukrayna-Rusya Federasyonu hariç yapıldığı söylenebilir. Coğrafi özellikleri ve karşılıklı kıyılarında 400 deniz milinden az olması nedeniyle, belirlenen deniz alanları tüm Karadeniz'i tamamıyla kaplaması nedeniyle, insanlığın ortak mirası uluslararası açık deniz alanları ile uluslararası deniz yatağı Karadeniz'de bulunmamaktadır.

23 Haziran 1978 tarihinde Moskova'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasında kıta sahanlığı, 23 Aralık 1986 tarihli Türkiye'nin ve 6 Şubat 1987 tarihli SSCB'nin mektup teatileri ile yoluyla da MEB sınırlandırmaları yapılmıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan yeni devletler, Gürcistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna, SSCB

²⁰ SSCB'nin dağılması sonrası Sivastopol'ün 2017 yılına kadar Rusya tarafından kullanılması, Rusya ile Ukrayna arasında yapılan anlaşma ile kararlaştırılmıştır. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46391387>. (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

²¹ Rusya Federasyonu Resmi İnternet Sitesi, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57472>

ile yapılan andlaşmaları tanımışlar ve Türkiye, bu devletler ile Karadeniz'de bir kez daha deniz yetki alanlarını belirleme yoluna gitmemiştir. Böylece, eski SSCB tarafından kullanılan egemenlik ve dış ilişkileri yürütme hakkı bu yeni devletlere geçmiş, yeni devletler tarafından da halefiyet prensibince eski anlaşmalar onaylanmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin bahse konu devletlerle, deniz sınırlarına ilişkin yeni bir andlaşma veya protokol imzalanması ihtiyacı olmamıştır.

Türkiye'nin Karadeniz'de Batı sınır komşusu Bulgaristan ile Türkiye, 4 Aralık 1997 tarihinde, "Mutludere (Rezavsko Deresi), Mansap Bölgesindeki Sınırın Belirlenmesi ve İki Ülke Arasında Karadeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması" imzalanmıştır. Andlaşma ile Türkiye ile Bulgaristan'ın karasuları yan sınırları 12 mil olarak belirlenmiştir. Ayrıca, bu anlaşma ile Mutludere ortay hattı, iki ülke arasındaki kara yan sınırını oluşturmuş, Beğendik Körfezi'ndeki deniz yan sınırı, Türk-Bulgar karasuları deniz yan sınırı, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge yan ve dış sınırları da belirlenmiştir.

Karadeniz'de bölge ülkeleri arasında deniz yetki alanları konusunda, 1991 yılı öncesi SSCB-Romanya kıta sahanlığı ve MEB alanlarının sınırlandırılması ve SSCB'nin 1991 yılında dağılması sonrasında ise Ukrayna ile devam eden, Romanya-Ukrayna kıta sahanlığı ve MEB alanlarının sınırlandırılması konusundaki anlaşmazlık olmuştur. Bahse konu anlaşmazlık Romanya tarafından UAD'ye taşınmıştır. UAD tarafından uzun süren inceleme sonucunda, verilen kararda; öncelikle "Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında" da belirtildiği şekilde, "kara denize hâkimdir" ilkesinden hareketle, Romanya ve Ukrayna'nın ilgili kıyıları ve deniz alanı belirlenmiştir. ve iki ülke arasındaki sınırlandırma üç aşamalı şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, geçici eşit uzaklık çizgisi tespit edilmiş, sonrasında geçici eşit uzaklık çizgisinin hakkaniyete uygunluk bakımından düzeltme gerektirip gerektirmediği kararlaştırılmış ve son olarak, belirlenen çizginin UAD'yi hakça bir çözüme ulaştırması hususu üzerinde durulmuştur. Verilen kararda; devletlerin karşılıklı kıyıların birbirine oranı, Karadeniz'in kapalı deniz özelliği, Ukrayna'ya ait Serpents Adası'nın ilgili sınırlandırmaya etkisi, devletlerin deniz alanlarından hakkaniyete uygun bir biçimde faydalanabilmeleri ile güvenlik kavramları göz önünde

tutulmuştur. Kararda, UAD, Ukrayna'ya ait Serpents Adası'nın hukuki niteliği tartışmalarına girmeyerek, sadece Ada'nın sınırlandırmaya etkisi üzerinde benzer konumdaki adaların durumuna açıklık getirmiştir. Anlaşmazlıkta olan iki ülke arasında benzer durumdaki yapıda bulunan deniz alanlarının sınırlandırılmasında, adalar dikkate alınmadan ana karalar üzerinden, iki ülke arasında orta hat çizildiğinde ters tarafta kalan adaların karasuları hakkı bulunmakta, fakat kıta sahanlığı ve MEB alanı hakkı tanınmamaktadır. Bu çerçevede; Türkiye'nin, Ege Denizinde Yunanistan'la yaşadığı kıta sahanlığı sınırlandırılması sorununda, Türkiye'nin, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz kıyı şeridi önündeki ve Türk kıta sahanlığı üzerinde yer alan Yunanistan'a ait adaların ters tarafta kalan ada statülerinde olmaları nedeniyle, karasularına sahip olacakları ancak, kıta sahanlığı veya MEB'ye sahip olmalarının mümkün olmayacağı gayet nettir.

Bununla birlikte, Rusya tarafından Kırım'ın ilhakı ile Karadeniz'deki kıta sahanlığı ve MEB sınırlarını yeniden oluşturmak istemektedir. Rusya, Kırım işgali sonrasında MEB'ini yaklaşık olarak 2,5 kat genişletmiş ve Kırım açıklarındaki enerji kaynaklarına da hâkim olmuş durumdadır. Rusya'nın Kırım işgali, Karadeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yeni bir boyut getireceği de açıktır.

Kaynakça:

Kitaplar

GÜNDÜZ Astan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar*

Hakkında Temel Metinler, 2. Baskı, İstanbul, 1994.

Makaleler

BAYILIOĞLU Uğur, (2010), "Uluslararası Adalet Divanının Romanya ile Ukrayna Arasındaki Deniz Alanı Sınırlandırmasında Serpents Adasının Etkisine İlişkin Tespitleri", Çankaya *University Journal of Law*, No.7/1, s.35-36.

DEMİR Konur Alp, Karadeniz'in Türkiye için Kıyasal Jeopolitik Açıdan Önemi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2019, 15(32), ss. 573-604.

ERGÜVEN Naci Sarp, Karadeniz'de Deniz Alanı Sınırlandırması Davası (Romanya/Ukrayna) ve Uluslararası Hukuk Açısından Etkileri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.63, S. 2, 2014, ss. 309-328.

ORAL Nilüfer, 'The Black Sea: A Case Study in Regional Cooperation', MH Nordquist, JN Moore and S Mahmoudi (eds), *The Stockholm Declaration and Law of the Marine Environment* (Nijhoff The Hague 2003), ss. 237-256.

SAYILAN Hasan, I. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Sovyet Sınırlarının

Oluşumunun Siyasi Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi, **Mondros Mütârekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütârekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 EKİM 2018.

Raporlar ve Gazeteler

International Court of Justice Reports of Judgments, **Advisory Opinions and Orders Maritime Delimitation in The Black Sea (Romania v. Ukraine) Judgment of 3 February 2009**, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.06.2020)

Resmi Gazete, 13 Aralık 1974 tarihli ve 15091 sayılı.

Resmi Gazete, 20 Ocak 1981 tarih ve 17226 sayılı.

Resmi Gazete, 28 Şubat 1987 tarihli ve 19386 sayılı.

Haritalar

Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı, **Deniz Harita Serisi Karadeniz**, INT 310.

İnternet Kaynakları

ARISOY Süleyman, Genel Deniz Ekonomisi Alanı Olarak Karadeniz, http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/cadcae1_6.pdf (Erişim Tarihi: 12.05.2020)

AYDIN Mustafa, "Europe's Next Shore: the Black Sea Region after EU Enlargement", **ISS Occasional Paper**, June 2004, 21 Aralık 2004, www.iss-eu.org/occasion/occ053.pdf (Erişim Tarihi: 14.05.2020).

OĞUZ Temel ve TUĞRUL Süleyman, Denizlerimizin Genel Oşinografik Özelliklerine Toplu Bir Bakış, www.old.ims.metu.edu.tr/pdf/1559.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2019)

Rusya Federasyonu Resmi İnternet Sitesi, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57472> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2674.pdf> (Erişim Tarihi: 22.05.2020)

BBC Radyo Televizyonu Resmi İnternet Sitesi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46391387>. (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

BBC Resmi İnternet Sayfası, <https://www.bbc.com/news/world-europe-50894282> (Erişim Tarihi: 24.05.2020).

■ E. Tuğ. Ahmet Tunç VEYİSOĞLU

MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MAVİ VATAN

Öz

Dünyanın eşsiz bir güzelliğine sahip Türk Boğazları aynı zamanda coğrafi olarak Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlamakta, Trakya ile Anadolu'yu birleştirerek Karadeniz'den Akdeniz'e kadar Mavi Vatan için de bir köprü vazifesi görmektedir. İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'ndan müteşekkil Türk boğazlarının ve Karadeniz'in güvenliğini düzenleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandığı 20 Temmuz 1936 tarihinden beri değişmeden hükmünü sürdürmektedir. Bununla beraber günümüz politik, ekonomik ve askeri konjonktürel gelişmelere bağlı olarak güvenlik kavramı genişlemiş, sözleşme sadece Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin değil bu su yollarını kullanan diğer ülkelerin de ilgi alanına girmiştir. Türkiye açısından da etkisini, Mavi Vatan kapsamında diğer çevre denizlerimiz için de göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Montrö, Türk Boğazları, Mavi Vatan, Karadeniz, Ege Denizi

Giriş

22 Haziran 1936 saat 16 00 'da İsviçre'nin Vaud Kantonu, Lemane gölü kıyısındaki Montreux (Montrö) kasabasında başlayan görüşmelere Avustralya, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Yugoslavya iştirak ediyordu. Konferansın toplanmasını Türkiye istiyordu ve bu kapsamda niyetini ilgili ülkelere ve dönemin Milletler Cemiyeti'ne birer nota ile bildirmiş ve diplomatik olarak girişimlerini başlatmıştı. Türk heyetinde Dışişleri Bakanı T. Rüştü Aras, Büyükelçi Numan Menemencioğlu ve Fahri Korutürk gibi önemli isimler yer almaktaydı. Türk heyeti adına açılış konuşmasını yapan Dışişleri Bakanı T. Rüştü Aras konuşmasında, halen geçerli olan Lozan Boğazlar Rejimine ait sözleşmenin artık ihtiyaçları karşılamadığını ve uygulanamaz duruma düştüğünü belirterek, Türkiye'nin ve Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerin güvenliği için yeni bir sözleşmenin kabul edilmesinin önemini hararetle bir konuşma ile anlatmıştır.¹

Türkiye tezlerini ortaya koyarken Lozan Antlaşmasının boğazlar konusunda getirdiği gemi geçişleri ve askersizleştirme konusundaki yükümlülüklerin değişen koşullara bağlı olarak tüm katılımcı ülkelerin kabul edebileceği bir şekilde bürünmesini istiyordu. Askersizleştirme konusunda, devletin kendi ülkesini savunma hakkı olduğunu vurgulayarak, herkesin buna saygı göstermesini bekliyordu. Gemi geçişleri konusunda ise Karadeniz'e kıyıdaş ülkeleri de gözeterek ticari gemi geçişlerine tam bir özgürlük verilmesinden

yanaydı. Türkiye savaştan bir devlet olsa dahi tarafsız ticaret gemilerine geçiş kolaylığı sağlanıyordu.

Diğer katılımcı ülkelerin konferansın başındaki genel kanaatlerine kısaca bakarsak; Romanya temsilcisi Dışişleri Bakanı Titulesco, Karadeniz ve boğazların Romanya'nın açık denize tek çıkış yolları olduğunu ve boğazların Türkiye'nin kalbi ise Romanya'nın ciğerleri olduğunu belirterek Türk tezlerini desteklediklerini beyan ediyordu. Birleşik Krallık temsilcisi Lord Stanhope, 1923 de kabul edilen hükümlerin yaşanan gelişmelere bağlı olarak güncellenmesi konusunda Türkiye'ye hak veriyor ve Türk hükümetinin bunu gündeme getiriş şeklinin son derece örnek teşkil edecek bir davranış olduğunu söylüyordu. Fransa temsilcisi P. Boncour, Türkiye'nin güvenliği açısından yeni düzenlemeleri istemeye hakkı olduğunu ancak bunu yaparken diğer ülkelerin güvenliğinin de göz önünde tutulmasının gerektiğini, boğazlardan geçiş özgürlüğünün korunmasının barışın genel yararına olacağını belirtmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) temsilcisi Litvinoff, hükümetinin Türkiye'nin güvenliği ve bölgedeki barış ve huzurun sağlanması açısından Boğazlar rejiminde yapılacak görüşmelere hazır olduğunu bildirmiş ve konunun Türkiye'nin güvenliğinin yanında Karadeniz'e kıyısı olan SSCB'nin de güvenliğine doğrudan etki ettiğine dikkat çekmiştir. Japonya temsilcisi B.Sato Milletler Cemiyeti'nden çekilmelerine rağmen 1923 Lozan Sözleşmesine taraf bir ülke olarak Türkiye'nin güvenliğe yönelik kaygılarını çok iyi anladıklarını ve yapılan çağrıya hemen cevap verdiklerini belirtmiştir. Yunanistan temsilcisi B. Politis, genel olarak Romanya'nın görüşlerine katılarak Türkiye'nin konuyu gündeme getirmesinin haklı bir davranış olduğunu ve Yunanistan'ın güvenliği ile beraber konunun incelenmesinin uygun olacağını kısa bir konuşma ile dile getirmiştir. Bulgaristan temsilcisi B. Nicolaev, Sofya'nın, Türkiye Cumhuriyeti'nin Boğazlar Sözleşmesinin kısıtlayıcı hükümlerinin gözden geçirilmesi için yaptığı girişime olumlu baktığını ve verilen notada ki hususların son derece inandırıcı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Bulgar temsilci 1. Dünya savaşı sonrası imzalanan barış antlaşmalarının aksine gelişmiş ülkelerin büyük bir silahlanma yarışına girdiğini diğer devletlerin güvenliğinin de bu kapsamda önem kazandığını vurgulamıştır.²

Konferansın başında ülke temsilcilerinin yaptığı açılış konuşmalarından anlaşılacağı üzere son derece diplomatik bir nezaket dilinde Türkiye'nin güvenliğine yönelik kaygıları anlayışla karşılanmıştır. Türkiye yaklaşan savaş tehlikesini görerek Lozan Antlaşması ile askersizleştirilen bölgelerin güvenliğini sağlamak üzere çok yerinde ve zamanında bir girişimde bulunmuştur. Burada yine yüce önder Gazi M. Kemal Atatürk'ün ön alma konusundaki eşsiz

¹ Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler çev. S. Meray, O. Olcay Ankara, 1976, s.24

² Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler çev. S. Meray, O. Olcay Ankara, 1976, s.25-34

dehasını görmekteyiz. Silahlanan bir Avrupa, yakın dünya savaşı tehlikesi ve boğazlarını kendi askeri ile koruyamayacak bir Türkiye! Herhangi bir askeri tedbire başvurmadan tamamen diplomasiyle çözüme gitme becerisi, Türkiye Cumhuriyeti ve saygın diplomatları tarafından konferansın toplatılabilmesi ile başlatılmıştır.

1. Coğrafi Olarak Boğaz Kavramı ve Türk Boğazları

Boğaz kavramını, kara parçaları arasında iki deniz yolunu birbirine bağlayan doğal deniz yolu veya su yolu olarak tanımlayabiliriz.³ Boğazlar doğal su yolları olması sebebiyle zaman içinde insanlar tarafından yapılan, inşa edilen kanallardan hukuksal olarak ayrılmaktadır. Boğazlar coğrafi konumlarına göre ulusal boğazlar ve uluslararası boğazlar olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Ulusal boğazlar, tek bir devletin kıyısının bulunduğu ya da kapalı bir denize bağlanan dar deniz yollarıdır. Uluslararası boğazlar ise, bir veya daha fazla devletin kıyıda olduğu, uluslararası ulaşımında kullanılan boğazlardır. Tanımlamaları coğrafi özelliklerin yanında uygulanan rejimlere ve konu hakkında imzalanan sözleşmelerdeki metinlere göre de çeşitlendirmek mümkündür.

İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı, Karadeniz ve Ege'yi birbirine bağlayan bir su yoludur. Montrö Boğazlar Sözleşmesine Türk Boğazları tanımıyla giren, iki doğal boğaz ve bir iç denizden oluşan ve deniz ulaştırmasında kullanılan bu su yolu, coğrafi konumunun ve fiziki yapısının dünyadaki diğer boğazlardan farklı olması sebebiyle Sui generis özellik taşır.⁴ Türk Boğazları; 18 deniz mili uzunluğundaki İstanbul Boğazı, 110 deniz mili uzunluğundaki Marmara denizi ve 36 deniz mili uzunluğundaki Çanakkale Boğazından oluşur. Tamamı Türkiye Cumhuriyeti'nin toprakları içerisindedir. Dünya üzerinde deniz ulaştırması maksadıyla kullanılan emsal, Dover Boğazı (Fransa, İngiltere), Yucatan Boğazı (Meksika, Küba), Mozambik Boğazı (Madagaskar, Mozambik), Bab-ül Mendep Boğazı (Somali, Yemen), Macellan Boğazı (Arjantin, Şili), Cebelitarık Boğazı (İspanya, İngiltere), Hürmüz Boğazı (BAE, İran), Malakka Boğazı (Endonezya, Malezya, Singapur), Tayvan Boğazı (Çin, Tayvan), Kore Boğazı (Japonya, Kore), Bering Boğazı (ABD, Rusya) ve Messina Boğazı (İtalya) gibi önemli boğaz ve su yollarından konumu, fiziki yapısı ve sui generis özellikleriyle ayrılmaktadır.

Tarihin ilk çağlarından itibaren Karadeniz ve Türk Boğazları, devlet adamlarının, sanatçıların, büyük komutanların, tarihçilerin ve dolayısıyla ülkelerin dikkatini çekmiş, Boğazlara sahip olma, buralarda medeniyet kurma ve zenginliklerinden faydalanma arzusu hiç bitmemiştir. M.Ö 5. Yüzyılda Yunan tarihçisi Heradotus, Karadeniz

Resim-1 :İstanbul Boğazı

ve Türk Boğazlarını, "Hiç bir deniz Karadeniz'e benzemez. 1380 mil uzunluğunda ve en geniş bölümde 400 mil genişliğindedir. Onun ağız kısmında 1.5 mil genişliğinde ve yaklaşık 15 mil uzunluğunda İstanbul Boğazı vardır. İstanbul Boğazı yaklaşık 60 mil genişliğinde ve 170 mil uzunluğundaki Marmara Denizine (Propontis) uzanır. Marmara Denizi, bir dar Boğaz olan yaklaşık 50 mil uzunluğunda ve 1 milden daha dar Çanakkale Boğazı (Hellespent) ile Ege Denizine açılır" şeklinde ifade etmiştir.⁵

Türk Boğazları geçiş rejimi ve Karadeniz'in buna bağlı durumunu tarihçiler günümüze kadar üç ayrı dönemde incelemektedir. İstanbul'un 1453 'de fethiyle başlayan birinci dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'de ve boğazlarda tamamen egemen olduğu, antlaşmalarda tek taraflı tasarrufta bulunabildiği dönemdir. Bu dönemde Karadeniz Türk gölü haline gelmiş, boğazlardan geçiş belli ülkelere kapitülasyonlar haricinde kısıtlanmıştır. Bu dönem mutlak egemenlik devresi veya ulusal yetki devresi olarak da bilinmektedir.⁶ İkinci dönem iki taraflı antlaşmalar dönemi olarak bilinir ve 1774 yılında Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlar. Bu dönemde Rus ticaret gemilerine boğazlardan serbest geçiş hakkı tanınmıştır. Bu antlaşmadan sonra Karadeniz bir Türk gölü olma statüsünden çıkmış ve başta İngiltere, Fransa, Avusturya olmak üzere pek çok ülke ile antlaşma maddelerine konu olabilmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Boğazların geçiş rejimi tamamen değişmiş, artık Osmanlı'nın mutlak

3 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitapevi, Ankara 2018, s.292

4 Ali Kurumahmut, *Montrö Sözleşmesi Türk Boğazları ve Karadeniz*, TUDAV yayınları, Ankara 2006, s.13

5 Mehmet Vurgun, Güncel gelişmeler ışığında Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015, s.11

6 Ali Kurumahmut, *age*, s. 23

egemenliği sona ermiş ve boğazlar Rus ticaret gemilerinin yanı sıra tüm yabancı devlet ticaret gemilerine de açık hale gelmiştir.⁷ Üçüncü dönem 13 Temmuz 1841 tarihinde imzalanan Londra Sözleşmesinden 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesine kadar devam etmiştir. Çok taraflı antlaşmalara sahne olan bu dönem içerisinde boğazların barış döneminde tüm yabancı devlet ticaret gemilerine açık olması ilkesi genel olarak benimsenmiştir. 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti müteareke şartları içerisinde boğazları yabancı savaş gemilerine de açmak durumunda kalmıştır. Ayrıca Osmanlı ile savaşın galip devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması ile de Boğazlar askersizleştirilmiş ve yönetimi Boğazlar Komisyonuna verilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının kahramanca yürüttükleri ve kesin bir zafer ile ayrıldıkları Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Lozan'da başlayan barış görüşmeleri sonucunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 23. maddesinde, antlaşmaya ekli olan ve antlaşma ile aynı hukukî değeri haiz olacağı belirtilen Boğazların Rejimine Dair Konvansiyon'da öngörülen esaslar çerçevesinde, Boğazlarda, gerek barış zamanında ve gerek savaş zamanında, denizde ve havada, geçiş serbestisi ilkesi kabul edilmiştir. Aynı tarihte Boğazların Rejimine Dair Konvansiyon da imzalanmıştır.⁸ Bu sözleşme sonucunda da 1841 den beri uygulanan Türk Boğazları'ndan savaşta ve barışta serbest geçiş durumu devam ettirilmiştir.

2. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Mavi Vatan'ın güvenliği;

Lozan Barış Antlaşması'nın boğazlara getirdiği statü büyük önder Atatürk'ün tam bağımsızlık anlayışıyla örtüşmemektedir. Çanakkale ve İstanbul Boğazlar bölgesinin askersizleştirilmesi, Marmara denizi dahil geçiş rejiminin tüm yabancı devlet ticaret gemilerine serbest olması ve özellikle bu bölgelerin antlaşmaya taraf ülkelerin temsilcilerinden müteşekkil bir komisyon tarafından idare edilmesi Türkiye'nin güvenliği açısından son derece kabul edilemez bir durumdu. Ayrıca 1930'lu yıllardan itibaren Avrupa'da artan silahlanma yarışı, özellikle Almanya ve İtalya'da değişen iktidarların bir dünya savaşının yaklaştığını gösteren saldırgan politikaları genç Türkiye Cumhuriyeti için de tehdit teşkil ediyordu. Ancak Türkiye gerek Hatay sorunu konusunda olsun gerekse Boğazlar meselesinde sorunların karşılıklı antlaşmalar ile çözülmesi fikrini taşıyordu. Bu kapsamda Türkiye, 1936 yılına gelene kadar birkaç kez değişik konferanslarda konuyu gündeme getirdi ancak talepleri kesin bir karşılık bulmasa da konunun güvenlik bağlamında hep ortada kalmasını sağladı. Almanya ve İtalya'nın emperyal hareketlerinin artış göstermesi üzerine, Türkiye 10 Nisan 1936'da, Lozan Boğazlar Sözleşmesini

imzalamış devletlere verdiği notada Avrupa'da yaşanan olumsuz gelişmelere bağlı olarak, 1923 Boğazlar sözleşmesiyle boğazların güvenliği için verilen garantilerin artık Türk Boğazları'nın güvenliğini sağlamada yetersiz kaldığını belirterek, kendi güvenliği, savunması ve egemenlik hakları bakımından boğazların askerleştirilmesini istedi.⁹

Avrupa'da savaş zillerinin çaldığı bir sırada Türkiye'nin barışa ve kendi güvenliğine yönelik bu davranışı imzacı devletlerden tarafından gayet samimi bulunarak kabul gördü. Özellikle Sovyet Rusya Karadeniz'deki kendi güvenliği açısından da Türkiye'nin çağrısına hemen olumlu yanıt verdi. İtalya hariç diğer devletlerin verilen notaya olumlu karşılık vermesi üzerine Lozan Boğazlar Sözleşmesini değiştirecek konferans 22 Haziran 1936 da Montrö'de toplandı.

Türk heyeti Boğazlardan geçiş rejimine ve bölgelerin askerleştirilmesine yönelik tasarısını katılımcılara sundu. Görüşmelerin olumlu bir havada geçmesini müteakip, tasarının son hali katılımcılar tarafından onaylanarak 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Sözleşme ve ekleri TBMM tarafından, 31 Temmuz 1936'da 3056 sayılı yasa ile onaylanarak 09 Kasım 1936'da yürürlüğe girmiştir. İtalya sözleşmeye 1938 yılında girmiş, Japonya ise 1951 yılında sözleşmeden çekilmiştir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile öncelikle Türkiye lehine Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nda silahsızlandırma kaldırılıyordu. Türkiye'nin kendi topraklarında tam bağımsız ve egemen duruma gelmesi sağlanmakla beraber Mavi Vatan dahilinde Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanan bir coğrafyada zaruri olan güvenlik yaklaşımları da kabul edilerek güvence altına alınıyordu.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile gemilerin Türk Boğazlarından ve Marmara denizinden geçişleri, Karadeniz'e olan kıyıdaşlık esas, gemi türleri ve dönemin güvenlik şartlarına göre farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Gemiler; Ticaret gemileri, Harp gemileri (Uçak Gemileri, Denizaltı Gemileri, Hafif Suüstü Gemileri, Küçük Muharebe Gemileri, Yardımcı Gemiler). Güvenlik Koşulları; Barış zamanı, Harp zamanı (Türkiye'nin savaşan olması veya olmaması), Türkiye'nin kendini çok yakın bir savaş tehlikesi altında görmesi, olarak sayabiliriz.

Sözleşme ile Türk - Sovyet Rusya yakınlaşması ön plana çıkmış, bir dönüm noktası yaşanmıştır. İngiltere özellikle İtalya'nın doğu Akdeniz'de güçlenmesini önlemek üzere bu sözleşmeye sıcak bakmış ve engel yaratmamıştır. Buradaki yakınlaşma 2. Dünya savaşı ve savaş süresince de etkilerini gösterecektir.¹⁰

⁷ Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 131

⁸ Sevin TOLUNER, *Millîterarası Hukuk Derstleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1989, s. 42

⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, s. 344

¹⁰ Fahir Armaoğlu, *age*, s. 346

Resim 2 : Mavi Vatan

1936 yılında imzalanan Montrö Sözleşmesi, Avrupa'da hatta dünya'da yaklaşan savaş şartları içerisinde imzalanmış, Türkiye'nin güvenliğini ve egemenliğini güvence altına alan zamanlama açısından da mükemmel bir antlaşmadır. İmzalanmasından sonra da geçerliliği 20 yıl olmasına rağmen 2. Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Soğuk Savaş gibi birçok sınava, hiçbir değişikliğe uğramadan başarıyla geçmiştir. Ancak 84 yıldır bozulmadan gelen bu sözleşme, imzalandığı tarihten günümüze kadar dünya jeopolitiğinde yaşanan gelişmeler neticesinde (rejim değişiklikleri, yeni kurulan bölgesel ve küresel örgütler, enerji politikaları ve bu kapsamda önem kazanan su yolları ve denizler) sık sık gündeme gelmektedir.

'Mavi Vatan' kavramı (Canlı cansız kaynakları ile çevrelediğimiz Karadeniz, Akdeniz ve Ege'deki deniz yetki alanlarımızı (karasularımız, kıta sahanlığımız ve münhasır ekonomik bölgemizi kapsayan vatanın adı) ve bunu gündemde tutmaya çalışan Türkiye'nin konu ile ilgili çalışmaları hayati öneme sahiptir. Bunun nedenine kısaca bakarsak; Mavi Vatan olarak belirlenen alan 462.000 km karedir ve bu alan Türkiye'yi çevreleyen tüm denizlerde çok değerli su yollarını ve buna bağlı enerji yataklarını barındırmaktadır. Bu vatanın sathı, su kütlesi, dibi ve altındaki kaynaklar Türkiye'nindir. Mavi Vatan Karadeniz'de 202.511 km karedir. Karadeniz ve Akdeniz arasında doğal bir köprü görevi gören Türk Boğazları ve Marmara Denizinin güvenliği bu açıdan da önem arz eder. Boğazlar ve Marmara denizi Mavi Vatan

ve Kara ülkesini ayrıca Anadolu ve Trakya'yı konumu itibarıyla bir bütün haline getirmektedir.¹¹

Akdeniz'in bir kolu olan Ege denizinde de özellikle boğaz önü adalarının (Gökçeada, Bozcaada, Limni, Semadirek) statüsü Lozan Barış Antlaşmasında belirlenmiştir. Antlaşma maddeleri gereği, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile bahse konu adalar da silahtan ve askerden arındırılmıştır. Ancak Türkiye'nin güvenliğine doğrudan etki eden bu husus 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye lehine değiştirilmiştir. Yunanistan'a ait olan adalarda ki silahsızlandırma koşulları ise 1947 Paris antlaşmasında da değişmemiştir. Buna mukabil Yunanistan özellikle 1960'lı yıllardan itibaren adaları silahlandırmaya devam etmektedir. Boğaz önü adaları için gerekçe olarak da Montrö'deki değişen durumu göstermeye çalışmaktadır.¹²

Türkiye'nin güvenliği kapsamında çevre denizlerimizdeki faaliyetler gün ve gün artarak devam etmektedir. ABD ve NATO'nun Karadeniz'de olma ve daha çok varlık gösterme isteği ve buna karşı Rusya'nın hamleleri Montrö özelinde devam etmektedir. Rusya Karadeniz'deki donanmasını Doğu Akdeniz'de etkin bir şekilde kullanmaktadır. Bahse konu gemilerin geçişleri Türk boğazları üzerinden Montrö çerçevesinde yapılmaktadır. Rusya'nın Akdeniz'deki varlığının artması süper güç ABD'nin ve bu role oynayan Çin'in de Akdeniz'deki varlıklarını arttırmasına yol açmaktadır. Tüm bunlar Akdeniz'de en uzun sınıra sahip Türkiye'nin güvenliğini doğrudan etkilemektedir.

11 Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan Yazıları*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2017, s. 35, s.385

12 Cihat Yaycı, *Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları) Soru ve Cevaplarla*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 127

Türkiye Mavi Vatan kavramı çerçevesinde çevre denizlerinde politik, askeri ve ekonomik alanlarda faaliyetlerini arttırmıştır. Henüz Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etmemiş olsa da bölgede enerji kaynaklarının çıkarılmasına yönelik milli çalışmaları artarak devam etmektedir. Libya ile imzalan Deniz Yetki Alanları Mutabakatı, dünyada denizden sınırların belirlenmesi olayına farklı bir yaklaşım getirmiştir. Bununla beraber Karadeniz'de ve Doğu Akdeniz'de büyük petrol ve gaz yataklarının olduğu bilinmekte ve sondaj çalışmaları hızla devam etmektedir. Bu durum bölgeye kıyası olmayan ve büyük petrol şirketlerini barındıran başta ABD, Fransa ve İtalya olmak üzere pek çok ülkenin de sahada söz sahibi olma isteğini arttırmaktadır. Rusya ise çok uzun zamandır Suriye'deki iç savaş nedeniyle bölgededir ve bölgedeki gemi hareketliliği açısından da üst sıradadır. Ayrıca Rusya buradaki birliklerini Karadeniz üzerinden dolayısıyla Türk Boğazları üzerinden desteklemektedir. Bir domino etkisiyle Karadeniz'deki bu hareketlilik ABD ve NATO'nun ilgisini çekmekte ve bunun sonucu Karadeniz'de daha çok gemiyle varlık göstermek istemektedirler. Bu güne kadar Montrö'nün verdiği hukuksal güçle Türkiye dengeli korumuştur. Ancak gelecekte de bu güvenli durumun devam edebilmesi için Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye'nin lehine devam etmesi gerekmektedir.

Tüm Karadeniz ve Akdeniz özelinin haricinde Ege'de Boğaz ölü adalarını (Limni, Semadirek ve Bozbaba) yapılan tüm uluslararası antlaşmalara aykırı olarak silahlandırılan Yunanistan, bunun meşruiyetini Lozan'ın Montrö ile değişen maddelerine dayandırmaya çalışmaktadır. Boğazlar ve Marmara Denizi vasıtasıyla Karadeniz'le Akdeniz'i birbirine bağlayan Ege denizinin güvenliği aynı zamanda Anadolu'nun yani Türkiye'nin güvenliğidir.

3. Sonuç;

20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Lozan'da eksik kalan Türkiye'nin deniz güvenliğine yönelik parçaların tamamlanmasını sağlamıştır. Bölgesel ve küresel deniz politikaları açısından da çok yönlü kazanımları beraberinde getirmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, Karadeniz Akdeniz ekseninde sadece bir kara ülkesi olarak kalmayarak deniz ülkesi olabilme imkanını kazanmıştır. Montrö sözleşmesi sadece Türk boğazlarından savaş ve ticari gemilerin geçişini düzenleyen bir boğazlar sözleşmesi değildir. Aynı zamanda Karadeniz gibi yarı kapalı bir denizde güvenlik rejimini düzenleyen bir sözleşmedir. Maddeleri gereği Karadeniz'de bulundurulabilecek deniz silahlarının kontrol altına alınması sahildar ülkeler için barış ve istikrarın da teminatıdır.

Montrö Sözleşmesinin imzalanması dönemi itibari ile de büyük bir başarıyı göstermektedir. Zira Avrupa'da 2. Dünya Savaşı'na giden yolda gelişmeler hızla devam etmekte özellikle Almanya ve

müttefiklerinin 1. Dünya Savaşı'ndan kalma hesaplaşma arzuları, çevre ülkelerden toprak talep etme ve sınırları değiştirme isteklerini de beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla Montrö zaferinin yurt dışında da etkileri büyük olmuştur. İngiliz Daily Telegraph gazetesi bu haberi şöyle duyurmuştur; " Avrupa'nın hasta adamı sayılan Türkiye, iki asırdan beri kendisine reva görülen manevi hastalıktan kurtulmuş ve 20 sene evvel rakip devletler arasında taksim olunan Anadolu, bugünün kuvvetli adamı olmuştur. Yeni sözleşme bu düşüncüyü tamamiyle tanımlamıştır." ¹³

Türkiye Cumhuriyeti 3. Deniz Kuvvetleri Komutanı ve 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Montrö görüşmelerine binbaşı rütbesinde ve Roma Deniz Ateşesi olarak temsilci düzeyinde iştirak etmiştir. 1976 yılında sözleşme hakkındaki görüşlerini yazarken, sözleşmenin iki özelliği olduğunu söylemiştir. Birinci özelliğinin, Lozan'ın Türkiye'nin güvenliğine yönelik Boğazlar bölgesinde açık bıraktığı boşluğu Montrö'nün doldurduğunu, ikinci olarak da Montrö'nün, uluslararası ilişkilerde siyasi antlaşmaların müzakere ve barışçı yollarla o dönemin şartlarına göre başarılı olabildiğini, ender rastlanan bir başarı göstergesi olarak belirtmektedir¹⁴

Bugün 84.yılıni değişmeden ve sürekliliğini koruyarak tamamlayan Montrö Boğazlar Sözleşmesi; Karadeniz'de, Türk Boğazları'nda ve artık deniz ülkemizin değişmez diğer parçaları, Ege ve Akdeniz'de yani kısaca Mavi Vatan'da barış ve istikrarın teminatıdır.

Kaynakça

Kıtlar

- ARMAOĞLU Fahri, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul
- GÜRDENİZ Cem, *Mavi Vatan Yazıları*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2017
- KURUMAHMUT Ali, *Montrö Sözleşmesi Türk Boğazları ve Karadeniz*, TUDAV yayınları, Ankara 2006
- Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler çev. S. Meray, O. Olcay Ankara, 1976
- PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitapevi, Ankara 2018, s.292
- TUKİN Cemal, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947
- TOLUNER Sevin, *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1989
- YAYCI Cihat, *Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları) Soru ve Cevaplarda*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020
- #### Tezler
- VURGUN Mehmet, *Güncel gelişmeler ışığında Montrö Boğazlar Sözleşmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ü. 2015
- #### Görseller
- https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Montrö_Boğazlar_Sözleşmesi
wikipedia

¹³ Cem Gürdeniz, *age*, s.387

¹⁴ Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler çev. S. Meray, O. Olcay Ankara, 1976, s.6

■ Dz. Yb. Niyazi Okan ÇOBAN

■ Dz. Bnb. Celal Abbas KARAKUŞ

SİLAHLI ÇATIŞMALAR HUKUKUNA GÖRE SİBER SALDIRILAR

Öz

21. yüzyılda meydana gelen paradigma değişimleri ile yaratılan dijital kültür (gelişen teknoloji ve bilişim sistemleri) konvansiyonel savaşı ve savaş yöntemlerini değiştirmiştir. Siber saldırılar “lambadan çıkan cin” gibi yeni bir tehdit haline dönüşmeye başlamış, yeni bir savaş türü ve “siber alan” adı altında beşinci bir harekât alanı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, özellikle, siber saldırıların kaynağının tespit edilmesi gerçekten zor olduğundan dolayı, Silahlı Çatışmalar Hukuku (jus in bello) noktasında sınıflandırılmasında da bir takım belirsizliklerin mevcut olduğu, bu nedenle devletlerin maruz kaldıkları tehditler karşısında farklı reaksiyonlar göstererek, farklı hukuki kabullenmelere sahip olduğu hususlarına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Zira, devletler, siber uzayın artık “en önemli harekât alanı” ve “oyun değiştirici” olarak günümüz müşterek harekât alanının bir parçası haline geleceği gerçeğini kabul etmeli; aynı zamanda siber saldırılara karşı, ortak bir hukuki payda da buluşularak “Siber Savaş Hukuku” ve “Siber Saldırıları Yönelik Angajman Kuralları” benzeri hukuki düzenlemeleri hayata geçirmelidir. Bu noktada, öncü bir refereans rölü görevi de gören “Uluslararası Hukukun Siber Savaşa Uygulanabilirliğine İlişkin Talinn Kılavuzu 2.0”ın en kısa zamanda tercüme edilerek Türkçe literatüre kazandırılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siber Alan, Siber Saldırı, Silahlı Çatışmalar Hukuku, Siber Savaş Hukuku, Talinn Kılavuzu 2.0.

Giriş

Günümüzde mobilleşmenin de etkisiyle artık insanların büyük bir çoğunluğu akıllı cihazlara sahip olduğundan sürekli olarak internette zaman geçirmekte, pek çok bilgi bulut bilişim sistemlerinde muhafaza edilmekte, bir başka deyişle, “küresel bir köye” dönüşen dünyada bir nevi “dijital dönüşüm” yaşanmakta ve “dijital toplum” adında yeni bir toplum yapısı ortaya çıkmaktadır. Belki de Marx’ın tarihsel materyalizm olgusunda dile getirdiği toplumsal değişim (ilkel komünal toplum, asyatik toplum, antik toplum, feodal toplum, kapitalist toplum, sınıfsız toplum) idealini güncellemesi ve yeni bir toplum yapısı olarak “dijital toplum” kavramını tipolojisine ilave etmesi gerekmektedir.

Özellikle 2000’li yıllarla birlikte dünya, çok hızlı bir değişim geçirmekte, bu değişim de yaşamımızın her alanını önemli ölçüde etkilemektedir. Ne var ki, dijitalleşme eğilimi ve ortaya çıkan yeni teknolojiler nedeniyle dünyada bir dijital dönüşüm yaşanmakta, dijital çağın gerektirdiği paradigma değişimi ise küreselleşen dünyada artık açık sisteme¹ sahip kurumların hayatta kalabileceğini, kapalı kurumların ise dışarıdan enerji, bilgi, kan alamadıkları için entropiye (yok olmaya) açık bir şekilde, zaman içinde işlevini yitirerek eriyeceğini göstermektedir.

Endüstri devrimiyle birlikte çalışma ortamı fabrikalara kaymışken; dünyaya her an bağlı olduğumuz bu dijital devirde², insanlar nerede, hangi ortamda olursa olsunlar dünyayla iletişim halinde bulunmaktadır. Bugün bireyler, mobil teknolojinin (internetin) olduğu her ortamdan işlerini halletmektedir. Sadece masaüstü bilgisayarların, dizüstü bilgisayarların değil, akıllı cep telefonlarının bile iş amacıyla kullanılmaya başladığı düşünüldüğünde, artık yeni çalışma ve dünya düzeninin değişmeye başladığı aşikar bir biçimde bize dikte edilmektedir.

Kurumların ise yeni dünya düzeninde hayatta kalabilmeleri için kültürlerini, yapılarını, süreçlerini ve sistemlerini bu yeni “dijital kültüre” adapte etmeleri; bunun yanında ülkelerin ve kurumların, farklı ülkelerdeki değişen siyasi ve ekonomik oluşumlara karşı da duyarlı olmaları gerekmektedir. Dünyamızın artık değişimlerle ifade edildiği, bu değişimlerin ise sürekli ve hızlı bir şekilde meydana geldiği düşünüldüğünde, bu koşullarda faaliyetlerine devam etmeye çalışan kurumların (aynı zamanda ülkelerin) dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, değişimlerden etkilenmeden varlıklarını sürdürmelerine imkan bulunmamaktadır. Bu durumsa kurumlar için hem bir tehdit kaynağı hem de fırsat kaynağı olabilmektedir.

Bir taraftan dijital dünya modern ülkelerin tümünde ticaretin temel taşı olmakta, diğer taraftan stratejik devlet işleri, enerji üretimi/dağıtım, kritik altyapı tesislerinin yönetimi, toplu taşıma ve birçok kamu hizmeti internet ve bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, ülkeler ne kadar gelişmiş ise bir o kadar teknolojiye ve bilgisayarlara bağımlı hale gelmektedirler. İşte bu ağlar ile birbirine bağlanmış olan söz konusu bilgisayar sistemleri dijital toplumun vazgeçilmez

1 Açık Sistem Kuramının yaratıcıları KATZ ve KAHN’dır. Bu kurama göre örgütler çevresinden etkiler alan ve etrafını etkileyen, aldığı enerjile çıktılar veren ve dışı açık bir toplumsal sistemdir. Çevreleri ile ilişkileri olmayan kapalı sistemler ise, çevreden girdi almıyıp, çıktı vermezler ve kendi kendilerine yeterli olmayı yitirdikleri zaman da yok olurlar, ölürler.

2 “Hyperconnected (süper bağlı)” olarak da isimlendirilmektedir.

haline gelmiş³, bilgisayar ve internet, bir kılıç gibi bir taraftan devletlere büyük yararlar sağlarken, diğer taraftan kritik bilgi sistemlerine saldıracak aktörlere de kapı açar hale gelmiştir. Bu saldırılardan en çok etkilenecek ülkeler de kuşkusuz teknolojisi en gelişmiş ve internet bağlantısını en çok kullananlar olarak karşımıza çıkmaktadır⁴.

Micheal Foucault'un⁵ meşhur "kapatılma" metaforunda belirttiği gibi günümüz insanı bir nevi "hapisane adası" içinde yaşadığından, artık modern toplumda bireyler düşündükleri kadar özgür değillerdir. Zira, hapsedilmek söz konusu olmasa bile bireylerin sürekli olarak kayıtları alınmakta, kimlik numaraları, nüfus cüzdanları, suç kayıtları, banka ve kredi kartları ile her türlü hareketleri izlenebilmekte, hatta çalınmış farklı amaçlar için kullanılabilir. Foucault, ayrıca, "panoptikon"⁶ metaforunda olduğu gibi, gözetlenen insanların ne zaman gözetlendiklerini bilmedikleri için sürekli gözetleniyor oldukları hissi içinde davranışlarını sınırlandırdıklarını ifade etmiş; bu sayede günümüzde aslında dijital toplum üzerinde de gözetlenme içselleştirilerek panoptikon disiplin edici bir araca dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan, 21. yüzyılda, gelişen teknoloji ve bilişim sistemleri, manidar bir şekilde konvansiyonel savaşı ve savaş yöntemlerini de değiştirmiştir. Siber dünyada gerçekleşen yeni bir savaş türü ve saldırı kavramı ortaya çıkmış, ağlar üzerinden bilgi edinme, saldırı, zarar verme, yok etme, kontrol etme gibi değişik yöntemlerle saldırılar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu teknoloji ucuz ve ulaşılabilir olduğu için bu saldırılar sadece devletler tarafından değil, bizzat bireyler ya da örgütler tarafından

yapılabilir hale gelmiştir. Böylece geleneksel savaşlarda olduğu gibi saldırganın belli olmaması, tespitinin ve ispatlanmasının güç olması sebebiyle, bu suçların tanınımının yapılması, tespiti ve cezalandırılması zorlaşmaktadır⁷.

Modern teknolojinin ilk denendiği ortamlardan biri olan askerî ortamlarda da bilgisayar ve iletişim teknolojileri kullanıldığından, bu durum askerî sistemleri de siber saldırılara açık hale getirmektedir. Tecrübeler göstermiştir ki siber saldırılar, günümüzde ekonomik ve fiziksel yıkımlara sebep olmasının yanında, yaralanmalara ve ölümlere de sebep olabilecek kabiliyetlere ulaşmıştır. Siber uzayla birlikte bu paradigma değişimlerinin ironik tarafı ise, devletler tarafından bir yandan teknolojinin ulaştığı imkânlar çerçevesinde siber saldırı senaryoları (enjekteleri) üretilip bu saldırılara karşı strateji geliştirmeye çalışılırken, diğer yandan da siber saldırıların ortaya çıkarttığı çıkmazlar noktasında ulusal ve uluslararası hukuk dünyasında belirmeye başlayan sorunlar tartışılmaktadır⁸. Tam bu noktada, dijital toplumun (devletlerin, uluslararası toplumun) siber ortamda karşı karşıya kaldığı en önemli sorun olarak, uluslararası hukuk kurallarının siber ortama (siber saldırılara) uygulanıp uygulanamayacağı ya da nasıl uygulanabileceği hususları ön plana çıkmaktadır.

Hem geleneksel hem de andlaşma temelli uluslararası hukuk normları geliştirildiği dönemde siber uzay bu denli tehdit oluşturacak boyutta olmadığından, mevcut hukuk kurallarının siber saldırılar için uygulanabilirliği hususu günümüzde hala tartışma yaratmaktadır. Literatür bile bu konuda ikiye bölünmüş durumdadır ve bazı yazarlar siber savaşa gerektiğinden fazla

3 The White House, *The National Strategy to Secure Cyberspace*, 2003, s. vii, https://www.uscert.gov/sites/default/files/publications/cyberspace_strategy.pdf [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

4 Clay Wilson, *Bootnets, Cybercrime, and Cyberterrorism: Vulnerabilities and Policy Issues for Congress*, 2008, s. CRS-7-8, <https://fas.org/sgp/crs/terror/RL32114.pdf> [Erişim Tarihi 13.10.2019].

5 Micheal Foucault, *Büyük Kapatılma* (3. baskı), çev. Işık Ergüden & Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011) (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).

6 "Panoptikon", Jeremy Bentham'ın geliştirdiği bir hapisane mimarisi tipi ve genel anlamıyla modern toplum düzeni modelidir. Bentham'a göre içerisi görünmeyen bir kule etrafında yan yana dizilmiş hücrelerde bulunan mahkumlar, bu kule vasıtasıyla daima gözetlendiklerini bilecek, bu gözetlenme korkusu ve güdüsünü içselleştirerek toplumsal hayatta da istenmeyen hareketlerden uzak duracaklardır. Bentham'ın tasarladığı bir yapıda, çeşitli ışık oyunlarıyla kulenin içerisi görünmez hale getirilmiş, kimin kimi ne zaman gözetlediğinin belli olmadığı bir düzen oluşturulmuştur. "Görünmeden gözetleme" ilkesinin bu planda kullanılmasındaki temel amaç, gözetleyici orada olmasa ve hatta orada olup gözetlemiyor olsa dahi, kişiye gözetlendiği hissini empoze edilerek kendini sürekli olarak var olan otoritenin istediği şekilde kontrol etmesini sağlamaktır. Bu şekilde iktidar istediği otoriteyi sürekli kılmaktadır. Bu "içselleştirilmiş korku", hapisane çıkışı da etkilerini gösterecek, bu sayede toplumsal normlara ve devlet kurallarına uygun hareket eden bireyler yaratılacaktır. Gizem Özdel, Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, TOJDAC, Cilt 2 (1), 2012, s. 23-26.

7 Şeyda Türkay, *Siber Savaş Hukuku ve Uygulanma Sorunsalı*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/97804> [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

8 Mehmet Yayla, *Uluslararası Hukukta Siber Saldırlara Karşı Kuvvet Kullanma*, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-107-1293> [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

önem verildiğini, gerçekleşecek bir siber saldırının savaş nedeni olamayacağını, devlet kaynaklı bir siber saldırının, sabotaj/casusluk ya da tahrip amaçlı bir saldırı ile aynı kefeye konulacağını ve konvansiyonel anlamda silahlı kuvvet kullanılmayacağını savunmaktadırlar⁹.

Ancak, siber saldırıların Silahlı Çatışmalar Hukuku noktasında sınıflandırılmasında bir takım belirsizlikler mevcuttur ve bunun en dikkat çekici sebebi, siber saldırının tam olarak nereden kaynaklandığının¹⁰ tespit edilmesinin zor olmasındandır. Zira, saldırı sonucunda verilen hasar ve etkileri dikkate alındığında klasik (konvansiyonel) savaşlar gibi maddi zararlara, hatta can kayıplarına yol açabileceği de görülmektedir.

Savaş üzerine yazdığı eseri ve yaklaşımları hala geçerli olan Carl von Clausewitz'in de inceliklerle vurguladığı üzere "savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır, sosyal bir faaliyettir, savaşın asıl amacı düşmana irademizi kabul ettirmektir"^{11 12}. Nitekim, inceleme kapsamında yapılan literatür taraması da göstermiştir ki, bugüne kadar özellikle Estonya, Gürcistan ve İran'a karşı yapılan saldırılar bu yeni siber savaş konseptinin (paradigmasının) artık operasyonel olduğu, siber savaşın ciddiye alınması gerektiği, mevcut uluslararası hukuk kurallarında geçen saldırı, silah ve toprak gibi kavramların siber saldırı ve savaşları açıklamaya yetmediği açıkça ortaya çıkmaktadır¹³. Bu nedenle, Uluslararası Hukuk ve Silahlı Çatışmalar Hukuku açısından incelendiğinde, literatürde, devlet veya "devlet dışı unsurlar" tarafından gerçekleştirilecek bir siber saldırı durumunda, saldırıya uğrayan devlet tarafından Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nın 51'inci maddesindeki "meşru müdafaa hakkının" kullanılabilmesi iddia edilmektedir¹⁴.

"Silahlı Çatışmalar Hukukuna Göre Siber Saldırı" üzerine literatüre katkıda bulunmak ve müteakip çalışmalara bir

mehaz teşkil etmek amacıyla gerçekleştirilen incelemenin, ilk bölümünde siber uzay ve siber saldırı kavramları tanımlanarak siber saldırı türleri açıklanacak, ikinci bölümünde dünyada ve Türkiye'de meydana gelen önemli siber saldırı olaylarına, üçüncü bölümünde siber saldırılara ilişkin dünya çapındaki gelişmelere (reaksiyonlara) yer verilecek, dördüncü bölümünde Silahlı Çatışmalar Hukuku bağlamında siber saldırılar kuramsal açıdan incelenecek, son bölümde ise incelemeye yönelik elde edilen bulgular ışığında geleceğe yönelik projeksiyonlar yapılacaktır.

1. Siber Uzay, Siber Saldırı ve Siber Saldırı Türleri

Bugüne kadar yaşanan önemli siber saldırıların neler olduğunun, ülkelerin bu saldırılar karşısında ne gibi tedbirler aldığı gözden geçirilmesine, sonrasında siber saldırıların Silahlı Çatışmalar Hukukuna göre incelenmesine geçmeden önce "siber uzay ve siber saldırı" kavramlarına açıklık getirilecek ve günümüzde yaşanan siber saldırı çeşitleri hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Siber Uzay

Türkçeye, İngilizce "cyber/cyberspace" kelimelerinden giren "siber" kelimesi günümüzde bilişim ve iletişim ağlarının şekillendirdiği uzayı ifade etmektedir¹⁵ ve "sanal ortam" terimi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Sanal kelimesinin Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından karşılığı "Gerçekte yeri olmayıp zihinde tasarlanan mevhum, farazi, tahmini" olarak geçmektedir¹⁶. "Siber uzay" terimi ise ilk olarak 1984 yılında Amerikalı bilim kurgu yazarı William Gibson tarafından yazılan "Neuromancer" adlı bilim kurguda kullanılmış, sonrasında bu terim akademik literatürde de kullanılmaya başlanmış ve teknolojinin gelişimi ile birlikte tanımı da değişmeye başlamıştır^{17 18}.

9 Ryan Singel, *White House Cyber Czar: There is no Cyber War*, <http://www.wired.com/threatlevel/2010/03/schmidt-cyberwar/> [Erişim Tarihi: 13.10.2019].

10 Bu belirsizliğe en güzel örnek belki de, Clausewitz'in "savaşı atacakaranlık içinde cereyan eden bir faaliyet" olarak nitelendirmesidir. (Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, 1. Basım, çev. Şiar Yalçın, (İstanbul:May Yayınları, 1975), s. 145.

11 Carl von Clausewitz, *age.*, s-13.

12 Carl von Clausewitz, *age.*, s. 44.

13 Türkay, *agm.*, s.1177.

14 Yayla, *agm.*, s.201.

15 Mehmet Yayla, *Hukuku Bir Terim Olarak "Siber Savaş"*, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2013-104-1247.pdf [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

16 Kadir Murat Biçer, "Siber Tehditlere Genel Bakış", *Siber Savunma Sempozyumu, 24-25 Mayıs 2011*, (İstanbul: Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 2011), s. 1.

17 Mehmet Yayla, *agm.*, s. 180.

18 Beyaz sarayın 2003 yılındaki tanımına göre, siber alan, "kritik altyapılarımızın çalışmasını sağlayan, birbirine bağlı yüz binlerce bilgisayar, sunucu, yönlendirici, anahtar ve fiber optik kablodan oluşur". Siber alan, ABD Savunma Bakanlığının 2006 yılındaki tanımına göre ise, "iletişim ağı ile birbirine bağlanan sistemlerde, veri saklama, değiştirme ve iletim amacıyla elektronik ve elektromanyetik spektrumun kullandığı alan" olarak, 2010 yılındaki tanımına göre "internet, iletişim ağları, bilgisayar sistemleri, gömülü işlemci ve kontrol birimlerini içeren, bilgi teknolojileri altyapılarından meydana gelen, birbirine bağlı ağıların oluşturduğu bilgi ortamındaki

Bu çerçevede; siber uzay, her çeşit yazılım, donanım ve muhabere altyapısından meydana gelen, birbirlerine bağlı veya birbirlerinden bağımsız bilgi sistemlerinin oluşturduğu ortam olarak tanımlanabilmektedir. İnternet, siber uzayı oluşturan en önemli unsurlardan biri olarak görünmesine rağmen, siber uzay sadece internet ile sınırlı değildir. Yapılan tanımlamalardan da görüldüğü üzere, iletişim ağları, bilgi sistem teknolojilerini kullanan kapalı askerî ağlar, cep telefonları, enerji dağıtım ağları, telsizler, elektronik komuta sistemleri, uydu sistemleri, insansız hava araçları, uçaklar gibi bir çok ağ sistemi ve donanım siber uzayın elemanıdır. Ülkeler, ülkelerin silahlı kuvvetleri, istihbarat birimleri, kanuni otoriteler, özel sektör, bireysel ya da organize haldeki suçlular ise siber alanda faaliyet gösteren önemli aktörler arasında yer almaktadır. Günümüzde ise siber alan (uzay)¹⁹; kara, deniz, hava, uzay ile birlikte beşinci harekât alanı olarak kabul edilmeye başlanmıştır²⁰.

Nitekim, son yıllarda meydana gelen siber olayların etkileri göz önünde bulundurulduğunda, siber ortamın kara, deniz, hava ve uzay harekât alanlarından bağımsız bir harekât alanı olup olmadığına yönelik tartışmalar halen sürmektedir²¹.

1.2. Siber Saldırı

Siber saldırılar, yetkili hükümet organları, yasal veya yasa dışı kuruluşlar, teröristler, şirketler veya şahıslar tarafından stratejik, operasyonel ve taktik amaçlarını gerçekleştirmek için siber ortamda çalışan yazılım, donanım ve altyapılara uygulanan saldırı faaliyetidir.

Bilgi sistemlerine ve bilgisayar ağlarına karşı saldırı düzenleme potansiyeline sahip belli başlı aktörler; bilgisayar korsanları, içerideki casuslar/yetkili kullanıcılar, teröristler, organize suç örgütleri, yabancı ülkeler, endüstri casusları olarak sıralanmaktadır²².

Ocak 2019'da İsviçre'nin Davos kasabasında gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu'na yayınlanan 2019 Küresel Riskler Raporu²³'nda özellikle siber risklerin, 2018 yılında olduğu gibi 2019 yılında da öne çıkmaya devam edeceği hususuna dikkat çekilmiştir. Raporla, hızla gelişen siber ve teknolojik tehditlerin, en önemli potansiyel kör noktalar olduğu ve ağa bağlı toplumların kırılganlığının hala tam anlamıyla bilinmediğine vurgu yapılmıştır. Raporla göre, "büyük ölçekli siber saldırılar" en olası beş risk arasında gösterilmiş, 2019 yılı risk haritasında gerçekleşme olasılığına göre sıralanan en önemli beş risk arasında "veri sahteciliği ve hırsızlığı ile siber saldırılar" da yer almıştır²⁴.

İşte bu siber saldırılar (tehditler/riskler), kullandıkları yöntem ve amaçlarına göre siber suçlar, siber terörizm ve siber savaş olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir. İnceleme kapsamında daha çok siber saldırı(lar) kavramı üzerine odaklanılacaktır. Siber saldırı(lar) ifade ederken faydalanan bazı kavramlar şöyle tanımlanabilir²⁵;

küresel bir alan" olarak ifade edilmektedir. NATO'nun 2011 yılındaki tanımında "bilgisayarlar ve bilgisayar ağlarının ortaya çıkardığı; insanlar ve bilgisayarların bir arada bulunduğu ve çevrim içi faaliyetlerin tüm yönlerini içeren sayısal bir dünyadır" şeklinde; AB Komisyonunun tanımında ise "dünya çapında kişisel bilgisayarların elektronik verilerin dolaştığı sanal ortamdır" şeklinde ifade edilmektedir. Hasan Çiftçi, Her Yönüyle Siber Savaş, (Ankara: Tübitak Yayınları, 2013), s. 3-5.

19 Hasan Çiftçi, *age*, s. 7.

20 Hasan Çiftçi, *age*, s. 3-5.

21 Kadir Murat Biçer, *age.*, s. 1.

22 Hasan Çiftçi, *age*, s. 133.

23 2019 Küresel Riskler Raporu (The Global Risks Report 2019), 49'uncu Dünya Ekonomik Forumu kapsamında, Marsh & McLennan Şirketler Grubu, Zurich Insurance Group ile Oxford Martin School (Oxford Üniversitesi), Singapur Ulusal Üniversitesi, Wharton Risk Yönetimi ve Karar Süreçleri Merkezi (Pennsylvania Üniversitesi) akademik danışmanlarının katkılarıyla hazırlanmıştır.

24 The Global Risks Report 2019 (14th Edition), *Dünya Ekonomi Forumu*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf [Erişim Tarihi: 4.10.2019].

25 Kadir Murat Biçer, *agm.*, s. 2-3.

(1) Siber Suçlar²⁶: Siber uzay ortamında işlenen tüm suçları tanımlamak için kullanılmaktadır. Siber suçlar; siber uzayda, siber uzayın bileşi olan bilişim sistemleri ile bu bileşenlere karşı işlenmiş suçların bütünü olarak nitelendirilmektedir²⁷. Bir diğer ifadeyle, genelde ekonomik fayda amaçlanarak bilgisayar verileri ve sistemlerine karşı veya bunlar yoluyla işlenen suçlardır.

(2) Siber Terörizm²⁸: Siyasi, sosyal ve ideolojik hedeflerin elde edilmesi amacıyla; bir terör örgütü tarafından gerçekleştirilen, toplumda dehşet ve korku yaratan, hedefi bilişim sistemleri tarafından kontrol edilen kritik altyapı sistemleri veya bizzat kritik bilişim sistemleri, aracı ise yine bilişim sistemleri olan, etkisi bakımından klasik terör eylemlerine eşdeğer sonuçlar yaratan her türlü yasadışı saldırı ve saldırı tehdidi şeklinde tanımlanmaktadır²⁹.

(3) Siber Savaş³⁰: Politik veya askerî fayda sağlamak amacıyla devlet/devletler tarafından gerçekleştirilen siber saldırılar olarak tanımlanmaktadır³¹. Siber savaşlar stratejik, operatif ve taktik olmak üzere her seviyede cereyan edebilmekte, bu sayede her seviyede istenen etki elde edilebilmektedir.

1.3. Siber Saldırı Türleri

Siber saldırılar çok çeşitli yöntemlerle yapılmaktadır. Belli başlı siber saldırı yöntemleri ise şöyledir³²:

- (1) Bilgi ve veri aldatmacası (Data Diddling),
- (2) Salam tekniği (Salami Techniques)³³,
- (3) Süper darbe (Super Zapping),
- (4) Truva atı (Casus Yazılımlar),

(5) Zararlı yazılımlar (Kötücül Yazılımlar),

(6) Mantık bombaları (Logic Bombs)³⁴,

(7) Oltalama (Phishing),

(8) Bukalemun (Chameleon), (9) İstem dışı alınan elektronik postalar (Spam),

(10) Çöpe dalma (Scavenging),

(11) Yerine geçme (Masquerading),

(12) Sistem güvenliğinin kırılıp içeri sızılması (Hacking)³⁵.

(13) Hukuka aykırı içerik sunulması,

(14) Web sayfası hırsızlığı ve yönlendirme,

(15) Sosyal mühendislik³⁶.

2. Dünyada ve Türkiye’de Yakın Geçmişte Yaşanmış Önemli Siber Saldırı Olayları

Günümüzde internet ve siber uzayın “su ve ekme” kadar doğal olduğu, ancak siber saldırıların ise “lambadan çıkan cin” gibi yeni bir tehdit haline dönüşmeye başladığı³⁷ aşikârdır. Bilişim ve internet ise bir silah gibi kullanılmaya başlandığından, mikro açıdan bakıldığında artık kurumlarda siber güvenlik danışmanları görev yapmaya başlamıştır.

Makro açıdan ise eğer dikkat edilmezse siber savaşın konvansiyel (kinetik) savaşa kolayca geçilebilecek bir ortamı yaratma potansiyeli olan siber saldırılar, günümüzde ulusal güvenliğe bir tehdit haline gelmiştir. Bu nedenle, bu saldırıların iyi analiz edilerek dersler çıkarılması ve muhtemel siber saldırılara karşı hem bir adım önde hem de bilinçli olunması

26 İng. *cyber crime*.

27 Gökhan Bayraktar, *Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi*, (İstanbul : YeniYüzyıl Yayınları, 2015), s. 13-14.

28 İng. *cyber terrorism*.

29 Gökhan Bayraktar, *age.*, s. 75.

30 İng. *cyber warfare*.

31 Kadir Murat Biçer, *agm.*, s. 3.

32 Fulya Asyalı, Siber Saldırı Yöntemleri ve Türkiye’nin Siber Güvenlik Mevcut Durum Analizi, *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, 2017, 1(1), s. 25-26, <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/WHHHb.pdf> [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

33 Bu teknik, genellikle bankacılık sektöründe kullanılır ve hesaplardaki virgülden sonraki kısımların son rakam veya son iki rakam tutarı başka bir hesaba aktararak orada biriktirilmektedir.

34 Bir programın içerisine istenen zararlı bir kod parçasının yerleştirilmesidir.

35 Hack kelimesi hacker topluluklarında kullanılan anlamıyla “teknolojinin orijinal, alışılmadık dışında ve özgün bir tarzda kullanılması” anlamına gelmektedir.

36 Kişilerin güveni kazanılarak kendilerine güvenmelerinin sağlanması amacıyla, yalan söyleme ve karşı tarafı ikna etme üzerine kurulan bir bilgi toplama sanatıdır.

37 Richard A. Clarke ve Robert K. Knake, *Siber Savaş :Ulusal Güvenliğe Yönelik Yeni Tehdit*, çev. Murat Erduran, (İstanbul: İKÜ Yayınevi,2011), s. IX-XI.

gerekmektedir. İnceleme kapsamında bugüne kadar yaşanan bazı önemli aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

a. 1988 yılında "Morris Solucanı" olarak adlandırılan bilgisayar kurdu, internet üzerinde gerçekleşen büyük çaplı ilk siber olay olarak ifade edilmektedir. Bu solucanın o dönemdeki internetin %10'unu oluşturan yaklaşık 6000 bilgisayarı etkilediği ve fiziksel olarak 100 milyon dolara yakın zarar verdiği görülmüştür.

b. 2001 yılında Rusya kaynaklı bilgisayarlardan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Savunma Bakanlığı bilgisayarlarına yapılan ve "Moonlight Maze (Ayışığı Labirenti)" adı verilen siber saldırıların o tarihe kadar yapılan en ciddi saldırılar olduğu ve ABD bilgisayarlarından kritik verilerin alındığı iddia edilmiştir.

c. 2003 yılında ABD bilgisayar sistemlerine Çin kaynaklı "Titan Rain" adı verilen planlı saldırılar yapıldığı, bu saldırılar sonucunda ABD'nin en büyük uçak üreticisi firmalarından olan "Lockheed Martin" gibi kritik bazı kurumların verilerinin çalındığı iddia edilmiştir³⁸.

ç. 2003 yılında ABD yetkilileri, ABD ile Irak arasında gerçekleştirilen İkinci Körfez Harekâtı esnasında, Amerikan bombardıman uçaklarının saldırısı öncesinde Irak askerî "kapalı devre" güvenli ağına girmeyi başarmış ve savaş başlamadan önce Irak birliklerinin hiç savaşa girmeden teslim olmaları için binlerce Irak subayına Irak Savunma Bakanlığı e-posta sistemi üzerinden aşağıdaki yazılmış propaganda e-postası göndermiştir.

" Bu ABD Genelkurmayından size gönderilen bir mesajdır. Bildiğiniz üzere, yakın bir gelecekte Irak'ı işgal edeceğiz. Birkaç yıl önce yaptığımız gibi, size tamamen imha edecek bir güçle bunu gerçekleştireceğiz. Size veya askerlerinize zarar vermek istemiyoruz. Amacımız Saddam'ı ve iki oğlunu devirmek. Zarar görmek istemiyorsanız, tanklarınızı ve zırhlı araçlarınızı sıraya dizerek terk edin. Yürüyün, gidin, kendinizi kurtarın. Siz ve askerleriniz evlerinize dönün. Bağdat'ta gerekli rejim değişikliği

yapıldıktan sonra siz ve başka Irak birlikleri yeniden göreve çağrılacaktır."

Birçok Iraklı subay ABD Genelkurmayı (CENTCOM)'nin gönderdiği bu talimata itaat etmiş, bazı Iraklı komutanlar savaştan birkaç saat önce askerlerini izne göndermiş, askerler ise sivil elbiselerini giyip evlerine gitmeye çalışmış³⁹.

d. 2007 yılında Estonya'da meydana gelen ve "siber savaş (cyber warfare)" teriminin ortaya çıkmasına sebep olan olaylar ile yaklaşık 1 milyon köle bilgisayarın kullanıldığı tahmin edilen siber saldırılar vasıtasıyla bir ülkenin bilgi sistemlerini çökme noktasına getirildiği görülmüştür^{40 41}. Estonya'ya karşı gerçekleştirilen ve yaklaşık üç hafta süren bu saldırılar ile siber tehditlere karşı "birlikte çalışabilirlik ve dayanışmanın" önemi ortaya çıkmıştır. Bu tecrübe sonrasında NATO çapında siber savunma konusunda ciddi değişiklikler meydana gelmiş ve 2008 yılında Talin/Estonya'da NATO Müsterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCD COE)) kurulmuştur.

e.2008 yılında Gürcistan'ın Güney Oseta'yı işgal etmesiyle birlikte, Rusya Gürcistan'a karşı savaşa girmiş, savaş siber ortamda da devam etmiş ve Rusya tarafından yapılan siber saldırılar ile; internette kullanılan ana yönlendiriciler ele geçirilerek ülkenin dış dünya ile bağlantısı kesilmiş, bankacılık sistemi hizmet vermez hale gelmiş ve cep telefon sistemleri gayri faal olmuştur⁴².

f. 2009 yılında Fransa Savunma Bakanlığı internet ağına giren zararlı yazılım nedeniyle iki hafta süre ile bazı güvenlik sistemleri kullanılmadığından deniz kuvvetlerine ait savaş uçakları kalkış yapamamış⁴³; aynı yıl bilgisayar korsanlarınca, ABD'nin 300 milyar dolarlık F-35 savaş uçağı projesinin kritik bilgilerinin çalındığı iddia edilmiştir⁴⁴.

38 Kadir Murat Biçer, *agm.*, s. 4-7.

39 Richard A. Clarke ve Robert K. Knake, *age.*, s. 11.

40 Evgeny Morozov, *An Army of Ones and Zeroes*, 14 Ağustos 2008, <https://slate.com/technology/2008/08/how-i-became-a-soldier-in-the-georgia-russia-cyberwar.html> [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

41 Rusların, 2'nci Dünya Savaşında Nazi Almanyası'na karşı zafer ilan ettiği günün yıldönümü olan 09 Mayıs 2007 tarihinde, saldırılar en uç noktaya ulaşmış ve Estonya Savunma Bakanlığı verilerine göre normalde günlük bin hit atan sitelerin saniyede iki bin hit aldığı görülmüştür. Steven Lee Myers, *Estonia Computers Blitzed, Possibly by the Russians*, New York Times (19 Mayıs 2017), <https://www.nytimes.com/2007/05/19/world/europe/19russia.html> [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

42 Evgeny Morozov, *An Army of Ones and Zeroes*, 14 Ağustos 2008, <https://slate.com/technology/2008/08/how-i-became-a-soldier-in-the-georgia-russia-cyberwar.html> [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

43 CSIS Significant Cyber Incidents, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/190904_Significant_Cyber_Events_List.pdf [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

44 Siobhan Gorman vd., *Computer Spies Breach Fighter-Jet Project*, 21 Nisan 2009, <https://www.wsj.com/articles/SB124027491029837401> [Erişim Tarihi: 16.10.2019].

g. Kuzey Koreli bir ajan tarafından ABD kurtuluş yıldönümü olan 04 Temmuz 2009 tarihinden bir gün önce 40.000 bilgisayara botnet mesajı gönderilmiş, ABD hükümetince internet sitelerinin çöktüğü fark edilmiş; Hazine, Gizli Servis, ABD Merkez Bankası (FED) ve Ulaştırma Bakanlığı siteleri de kısa sürede çökmüş, NASDAQ borsası, New York ticari merkezleri, hisse senedi borsası ve gazetesi de saldırılara maruz kalmıştır. Bu saldırıların en önemli özelliği ise aynı anda yapılması ve tüm dünyadaki ABD kurum ve kuruluşlarının hedef alınması olmuştur⁴⁵.

ğ. Yine 2010 yılında Wikileaks belgeleri internete sızdırılmış, İran nükleer çalışmalarını engellemeye yönelik üretilen Stuxnet Solucanı ile siber saldırılar gerçekleştirilmiş, 2012 yılında Türk Hava Yolları (THY)'na yönelik saldırılar yapılmış, 2015 yılında Türkiye tarafından Rus uçağının düşürülmesi sonucunda Türkiye-Rusya arasında karşılıklı siber saldırılar gerçekleştirilmiştir⁴⁶.

3. Siber Saldırlara İlişkin Dünya Çapındaki Gelişmeler⁴⁷:

İşte yaşanan bu siber saldırı tehditleri, devletleri siber savaşı yeni bir askerî doktrinin parçası olarak kullanmaya mecbur bırakmıştır. ABD'de siber savaş stratejisi geliştirilmenin ilk adımı 2002 yılında ABD Başkanın, siber savaşın silah olarak kullanılması konusundaki angajman kurallarına ilişkin Ulusal Güvenlik Başkanlık Direktifi-16'yı imzalaması ile atılmış olup, bu direktif "Hükümet, düşmanlara karşı siber saldırılar hazırlamak için yol gösterici ABD politikaları hazırlar." talimatını içermiştir. Şubat 2003'de, Beyaz Saray, hükümete, siber güvenliği Ulusal Güvenliğin alt kümesi olarak sunan Güvenli Siber Uzay Ulusal Strateji'sini yayımlamıştır. Aynı zamanda 2003 yılında Savunma Bakanlığı Bilişim Operasyonları Yol Haritası ile ağların giderek daha da operasyonların ağırlık merkezine oturduğu ve Savunma Bakanlığının ağ ile savaşa hazır olması gerektiği işaret edilmiştir. Amerika Savunma Bakanı Leon Panetta Ekim 2012'de New York'ta işadamları ile yaptığı toplantıda, Amerika'nın "Siber-Pearl Harbor" ihtimali ile karşı karşıya olduğunu, düşman devletlerin ya da radikal grupların siber silahları, Amerika'nın kritik altyapılarının kontrolünü ele geçirmek için kullanabileceğini belirtmiştir⁴⁸.

Diğer taraftan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ise, günümüzde, sahip olduğu siber savaş doktrini ile 2050'de küresel "elektronik hakimiyet" sağlama amacı taşıdığı, düşmanın bilişim altyapısını kesintiye uğratmayı hedeflediği iddia edilmektedir. Halk Kurtuluş Ordusu (PLA) resmi medya söyleminde: "İnternet savaşı; kara, deniz ve hava kuvvetleri ile aynı değerdedir ve kendi askerî branşına sahip olmayı gerektirir." şeklinde ifade etmekte ve Çin'in siber kuvvetleri ABD ve diğer devletlere siber saldırılar gerçekleştirmek üzere planlar geliştirmeye devam ettiği öne sürülmektedir.

Rusya Federasyonu ise, sahip olduğu siber silahlarla, bilişim teknolojileri sektörü ve akademik uzmanların işbirliği ile siber savaş doktrini geliştiren ülkeler arasında yerini almaktadır. Rusya'nın siber stratejisi de, diğer devletlerinki gibi geleneksel askerî operasyonlar başlamadan önce düşmanın kritik altyapısının yanı sıra bilişim altyapısına zarar verme kabiliyetini içermekte ve finansal piyasalar, askerî ve sivil iletişim kapasite stratejilerini kapsamaktadır.

Kuzey Kore, 1998 yılında sadece siber savaşa odaklanan ve istikrarlı bir şekilde boyutunu ve kapasitesini arttıran 121 birim oluşturmuştur. Ayrıca, bir dizi siber silah oluşturmak ve yaymak için Kasım 2007'de ilk yazılım bombasının test ederek BM Güvenlik Konseyi kararı ile Kuzey Kore'ye anabilgisayar ve laptop bilgisayarlar satışlarının yasaklanmasına neden olmuştur.

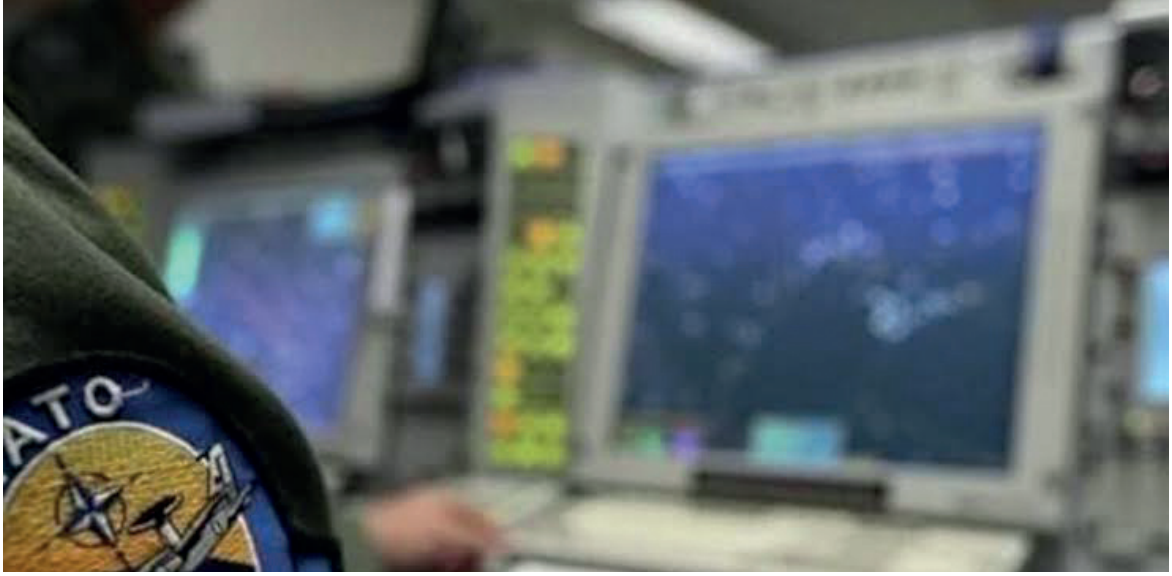
Türkiye'nin de 1952 yılından beri üye olduğu NATO ise, siber tehdit konusunda en önemli hazırlıkları yapan uluslararası örgüt durumundadır. Ekim 2011'de Savunma Bakanları tarafından belirlenen Siber Savunma Eylem Planı'na göre NATO Siber Savunma Politikası'nda "siber tehditler", yeni stratejik kavram doğrultusunda 5'inci maddede ifade edilen kolektif savunma görevini yerine getirmesi için potansiyel kaynak olarak tanımlanmıştır. 2012 Chicago Zirvesi Sonuç Bildirisi'nde de sürekli gelişen ve karmaşıklaşan siber tehditlerle etkin biçimde ve işbirliği içinde mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, NATO siber güvenlik konusunda önemli mesafe almakla birlikte, konuyla ilgili temel sorun, ortak savunma koşullarını kapsayan 5'inci maddenin siber saldırıları kapsayıp

45 Richard A. Clarke ve Robert K. Knake, *age.*, s. 19.

46 Emre Bakır, Siber Savaşlar: 5.Boyutta Savaş, 5 Şubat 2016, <https://www.kotuaamcliyazilim.com/siber-savaslar-5-boyutta-savas/> [Erişim Tarihi: 16.10.2019].

47 Türkay, *agm.*, s. 1185-1186.

48 Elisabeth Bumiller, Thom Shanker, Panetta Warns of Dire Threat of Cyberattack on U.S., The New York Times (11 Ekim 2012), <https://www.nytimes.com/2012/10/12/world/panetta-warns-of-dire-threat-of-cyberattack.html> [Erişim Tarihi 8.10.2019].

NATO, siber tehdit konusunda en önemli hazırlıkları yapan uluslararası örgüt durumundadır

kapsamayacaktır. Washington'da 4 Nisan 1949 tarihinde imzalan NATO Anlaşması'nın 5'inci maddesi şöyledir⁴⁹:

“Taraflar, Avrupa veya Kuzey Amerika'daki üyelerinden biri ya da daha fazlasına karşı silahlı bir saldırıyı, anlaşma taraflarının tümüne yapılmış sayacakları konusunda mutabık kalmışlar ve sonuç olarak ta böyle bir silahlı saldırı gerçekleştiği takdirde, taraf devletlerin her biri, BM Şartınının 51. maddesinde belirtilen toplu veya bireysel savunma hakkının kullanılmasında saldırının muhatabı olan taraf ya da taraflara derhal karşı saldırı konumuna geçerek yardım edecek ve diğer taraflarla iş birliği içerisinde silahlı güç kullanımı, Kuzey Atlantik Bölgesinin güvenliğinin devamının sağlanması da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemleri düzenleyeceklerdir.”

Yani üye ülkelerden birinin silahlı saldırı yerine siber saldırıya uğraması halinde, anlaşmanın bu maddesinin geçerli olup olmayacağı, saldıran ülkenin en kısa sürede nasıl ortaya çıkarılacağı ve bu ülkeye nasıl karşılık verileceği halen belirsizliğini korumaktadır⁵⁰. Ayrıca NATO ülkeri silahlı kuvvetlerinin de katılımıyla siber savunma politikasının belirlenmesi maksadıyla, 2008 yılında Talin/Estonya merkezli NATO Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCD COE)

kurulmuştur. 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül saldırılarından sonra ilk defa hayata geçirilen kolektif savunma uygulaması, 2014 yılında ikinci defa siber saldırılar için hayata geçirilerek 5'inci madde kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. 2016 yılında Varşova Zirvesi sonucunda ise “siber alan” ilk defa yeni bir harekât alanı olarak kabul edilmiş ve müşterek harekâtın bir bölümü haline gelmiştir.

Türkiye'de ise, ilk resmi belge olan “Ulusal Sanal Ortam Güvenlik Politikası” Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı, Bakanlıklar ve Müsteşarlıklar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Emniyet Genel Müdürlüğü, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ve TÜBİTAK-UEKAE'nin katılımı ile Ocak 2009'da oluşturulmuş, “siber terör” kavramı Genelkurmay Başkanlığı'nın önerisi ile Milli Güvenlik Siyaset Belgesine eklenmiştir⁵¹.

2012 yılında TÜBİTAK BİLGEM'e bağlı Siber Güvenlik Enstitüsü açılmış, üniversitelerde siber güvenlik üzerine akademik çalışmaların lisansüstü ve doktora düzeyinde yürütülmesi için Yaşar Üniversitesi Siber Güvenlik Bilim dalı hayata geçirilmiştir⁵².

49 <http://translate.google.com/translate?hl=tr&langpair=en%7Ctr&u=http://www.nato.int/docu/basics.htm&ei=186dULifEtK80AHP-oHYAw> [Erişim Tarihi 15.10.2019].

50 Yayla, *agm.*, s. 207.

51 Emre Bakır, *agm.*, s. 5.

52 Bu amaçla dünyanın çeşitli bölgelerinde birçok ülke üniversitede siber güvenlik eğitimleri vermektedirler. Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN ve Hasan ATAN, Siber

Siber güvenlik konusunda farkındalığının artırılması ve kurumlar arası koordinasyonun artırılması maksadıyla TÜBİTAK Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi (BİLGEM) ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından düzenlenen "Ulusal Siber Güvenlik Tatbikatları"nın ilki 2011 yılı, ikincisi 2013 yılında gerçekleştirilmiştir⁵³. Mart 2011'de ise Genelkurmay Başkanlığı'nda Siber Komutanlık olarak hizmet edecek 3 temel komutanlık kurulmuştur^{54 55 56}.

4. Uluslararası Hukuk ve Silahlı Çatışmalar Hukukuna Göre Siber Saldırlara Kuramsal Bakış

Uluslararası Hukukta kuvvet kullanmayı düzenleyen en temel kural BM Antlaşması olup, antlaşma hazırlanırken, silahlı kuvvet kullanma konusunda düşünülen husus, şüphesiz ki konvansiyonel nitelikte silahlarla askerî kuvvet kullanılması olmuştur. Bu noktada konvansiyonel silahlarla gerçekleştirilmemiş olan İran, Estonya ve Gürcistan saldırılarının geride bıraktığı zarar ise dikkate değer bir paradigma (ya da bir paradigma değişimi) olarak karşımıza çıkmıştır⁵⁷.

Uluslararası Hukukta, kuvvet kullanma hakkı (jus ad bellum)⁵⁸ ile kuvvete başvurulduğunda uyulması gereken çatışma kuralları (jus in bello) (Silahlı Çatışma Hukuku)⁵⁹ arasında önemli bir ayrım vardır. Silahlı Çatışma Hukuku kurallarının uygulanması hususu, bu hakka sahip olunup

olunmamasından bağımsız olarak kabul edilmektedir. Siber uzayı da içeren çözümlenmemiş jus ad bellum ve jus in bello konuları birçok önemli kaygıya yol açmaktadır. Haklı Savaş Kuramı olarak da adlandırılan jus ad bellum⁶⁰ genel olarak savaş yapma hakkıdır ve devletlerin güç kullanıp kullanamayacağı meselesini, bir diğer ifadeyle, "şiddetin esasının meşruiyetini" ortaya koyan kavramdır, savaşın yani şiddetin yasallığının (yasal ya da gayriyasal olmasının) sorgulanmasıdır.

Siber saldırılara hangi hukuk kurallarının uygulanabileceğini belirlemek için ilk bakılacak husus, devlet ve düşmanı arasında silahlı bir çatışmanın olup olmadığıdır⁶¹. ABD Hava Kuvvetlerinden emekli albay, hukuk profesörü Micheal N. Schmitt'e göre: "Tüm silahlı saldırılar bir kuvvet kullanımıdır⁶², ancak tüm kuvvet kullanımları silahlı saldırı olarak nitelendirilmemektedir". Bu çerçevede, siber kuvvet kullanımının hedefi olan bir devlet, maruz kaldığı kuvvet silahlı saldırı olarak zarar vermediğinden, bu saldırıya misliyle mukabele edememektedir⁶³.

Bununla birlikte günümüzde siber müdahalenin, hukuka uygun olmayan kuvvet kullanımı içerisine girmediğine ilişkin görüşler yer almakta ve mağdur devletler ise bu faaliyetleri BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmek suretiyle protesto edebilmektedir. Diğer taraftan, Pentagon ABD'ye yönelik siber saldırıları "savaş eylemi" olarak değerlendireceğini açıkça dile getirmektedir. Ancak, Madde 51 ve diğer uluslararası hukuk; orantılı meşru

Güvenlikte Lisansüstü Eğitim: Deniz Harp Okulu Örneği, *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 17(1): 13-21, 2016, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/389848> [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

53 Emre Bakır, *agm.*, s. 5.

54 Türkay, *agm.*, s.1185-1187.

55 Siber güvenlik alanındaki uzman açığının kapatılması için üniversite öğrencilerinin siber güvenlik alanında eğitilmesi amacıyla ile TÜBİTAK BİLGEM ve BGA Bilgi Güvenliği A.Ş. tarafından Siber Güvenlik Yaz Kampı düzenlenmiştir. Emre Bakır, *agm.*, s. 6.

56 Deniz Kuvvetleri K.Üğü tarafından son dönemde düzenlenen MAVİ VATAN, DENİZKURDU, DENİZ GÜVENLİĞİ vb. tatbikatlar esnasında da siber tehditlere yönelik senaryolar geliştirilmekte ve tatbikatlar kapsamında ilgili tecrübeler elde edilmeye, dersler çıkarılmaya çalışılmaktadır. İlave olarak, İstanbul'da Milli Savunma Üniversitesi yerleşkesinde bulunan *Çok Uluslu Deniz Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi K.Üğü (Maritime Security Centre of Excellence (MARSEC COE))* bünyesinde icra edilen kurslar kapsamında 'Siber Güvenlik' konulu dersler icra edilmekte, 5-9 Eylül 2019 tarihleri arasında Yaşar Üniversitesi ile birlikte ilk "Deniz Güvenlik Harekâtında Siber İstihbarat Kursu (Cyber Intelligence in Maritime Security Operations (MSO) Course)" gerçekleştirilmiş, 2020 yılında da icrası planlı Çok Uluslu Deniz Güvenliği Tatbikatı-2020 (Multinational EXER MARSEC-2020)'nin ana temasının da "siber güvenlik" olması öngörülmektedir.

57 Yayla, *agm.*, s. 202.

58 Jus Latince "hukuk", bellum Latince "savaş", ad ise Latince "öncesi" anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, jus ad bellum *savaş öncesi hukuk/ savaşa başvurmanın öncesindeki hukuk* anlamına gelmektedir.

59 Jus in bello *savaş içi hukuk/ çatışma hukuku* anlamına gelmektedir.

60 Kyle Genaro Phillips, Unpacking Cyberwar: The Sufficiency of the Law of Armed Conflict in the Cyber Domain, *JFO: Joint Force Quarterly*, sayı 70 (3rd Quarter 2013): s.70-75, https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-70/JFO-70_70-75_Phillips.pdf [Erişim Tarihi : 5.10.2019].

61 Kyle Genaro Phillips, *agm.*, s 72.

62 BM Sözleşmesi 2'nci maddesi kapsamında.

63 Hasan Çiftçi, *age*, s 98.

müdafaayı yasal kılacak silahlı saldırı tanımı için siber eylemin geniş ölçekte çevreye fiziksel hasar vermesi ya da sonucunda ölüm veya yaralanma meydana gelmesini öngörmektedir.

Bu noktada, hakim olan genel görüş, eğer gerçekleştirilen siber saldırı başka bir devletin kritik altyapılarında fiziksel hasara sebebiyet verirse, o zaman eylem kuvvet kullanımı olarak tanımlanabilmekte ve halihazırda uluslararası açıdan genel kabul gören "Uluslararası Hukukun Siber Savaşa Uygulanabilirliğine İlişkin Tallinn Kılavuzu 2.0 (Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Warfare^{64 65})"a göre de, devletlerin kendi ülkelerinde bulunan siber altyapılar üzerinde egemenlikleri bulunduğundan dolayı bu altyapılara yapılacak saldırılar açıkça hukuk dışı olarak nitelendirilmektedir.

İnclemenin bu bölümünde, Silahlı Çatışma Hukuku'nun kapsamı, Silahlı Çatışma Hukuku'nun temel prensiplerine göre siber saldırıların nasıl değerlendirildiği, Silahlı Çatışma Hukuku'nda "etki bazlı yaklaşım" prensibinin nasıl uygulandığı gibi birtakım hususlara değinilerek konu kuramsal açıdan irdenelecektir.

4.1.Silahlı Çatışma Hukuku (Savaş İçin Hukuk Kuramı) (Jus in Bello)⁶⁶

Silahlı Çatışma Hukuku (jus in bello), modern bir hukuktur, modern devlet ve diplomasi ile ortaya çıkan uluslararası bir düzenlemedir. Silahlı Çatışma Hukuku aslında olağan zamanda uygulanmayan, tabiri caizse "uykuda olan" bir hukuktur. Silahlı Çatışma Hukuku ile silahlı çatışmayı (savaşı) tamamen ortadan kaldıramayan devletler ise, en azından çatışmanın yöntemlerini sınırlandırarak etkilerini azaltmaya çalışmışlardır.

Silahlı Çatışma Hukuku, "silahlı çatışma devletler arasında olur" yaklaşımdan yola çıkarak çatışmayı (savaşı) devlette tekelleştirmiştir. Tarihi hafızaya göz atıldığında ise, bu hukuk temel olarak iki kanattan gücünü almış, bir taraftan, savaşla ilgisi olmayan kişilerin korunması, çatışma dışı kalmış kişilerin/

kazazedelerin korunması gibi sivil kanattan beslenmiş; diğer taraftan, savaş usul ve yöntemlerinin sınırlandırılması gibi Lahey Hukuku⁶⁷ kanadından beslenmiştir.

Silahlı saldırılar ise, Silahlı Çatışma Hukukunda uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı saldırı olmak üzere iki şekilde tanımlanmıştır. Uluslararası silahlı çatışmada, iki veya daha fazla devletin silahlı çatışmasının söz konusu olmakta ve Cenevre Sözleşmeleri (1949 Cenevre Konvansiyonları ve Ek Protokol-1) ve La Haye Hukuku uygulanmakta iken; bir devlet ile bir silahlı grup arasındaki uluslararası olmayan silahlı çatışmada Cenevre Konvansiyonu'nun 3'üncü Ortak Maddesi ve bazı durumlarda Ek Protokol-II ön plana çıkmaktadır.

1949 Cenevre Sözleşmesi⁶⁸, devletler arasında tecelli eden silahlı çatışmaları düzenleyen en temel hukuk belgeleri olarak kabul görmektedir. Öte yandan, silah teknolojilerindeki yeniliklerin etkisi ile 1949 Cenevre Sözleşmesine 1977 yılında iki adet ek protokol eklenmiş, 2 No.lu Ek Protokol, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleme hususunda ilk uluslararası belge olarak karşımıza çıkmış ve yaşanan asimetric ortama da dikkatleri çekmiştir.⁶⁹

Uygulamada, silahlı bir çatışma sırasında uygulanan siber saldırılar da diğer eylemlerle aynı kurallara tabi tutulmaktadır. Ancak, önem arz eden asıl husus bu siber eylemin Silahlı Çatışmalar Hukuku'na göre saldırı oluşturup oluşturmadığıdır. Saldırı Ek Protokol-1 Madde 49'da "Saldırı veya savunmada hasıma karşı şiddet kullanma eylemleri" olarak tanımlandığından, saldırının söz konusu olabilmesi için şiddet eylemini içermesi gerekmektedir⁷⁰.

Siber uzayda gerçekleştirilen saldırıların (harekâtın) diğer bir yönü de, saldırıya maruz kalan devletin altyapısının büyük bir kısmının aynı zamanda sivil halkın kullanımına da açık olması, bir başka deyişle, sivil halk tarafından da kullanılıyor olmasıdır. Bir ülkenin altyapısına karşı yapılacak siber saldırı, güç şebekesini

64 Bu doküman, Estonya'da yer alan Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCD COE))'nce oluşturulan bağımsız uzmanlar grubu tarafından yayınlanmıştır. Dokümanda Yeni bir harp biçimi olan siber savaşa uluslararası yasal normların nasıl uygulanabileceğine ilişkin yaklaşımlar sunulmaktadır.

65 Michael N. Schmitt, *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Warfare*, Rule 1, (Cambridge University Press, 2017), s.11

66 Kyle Genaro Phillips, *agm.*, s. 73.

67 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri.

68 Türkiye bu sözleşmeye taraftır.

69 Robin Geiß, "Asymmetric conflict structures", *International Review of the Red Cross*, 2006 vol.88, s. 758, http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_864_geiss.pdf. [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

70 Michael N. Schmitt, "Cyber Operations and the Jus in Bello: Key Issues", *International Law Studies* 87, s. 92-93.

haftalarca devre dışı bırakabilir, boru hatları petrol ürünlerini ve gazı iletemez hale gelebilir. Trenler kalkamayabilir, uçaklar yerde kalabilir, bankalardan para çekilemeyebilir, dağıtım sistemleri çökebilir, hastaneler kısıtlı kapasiteyle çalışmak zorunda kalabilir. Sivil nüfus karanlık ve soğuk evlerde, gıda, para ve tıbbi bakımdan yoksun, ne olup bittiği konusunda haber alamaz hale gelebilir⁷¹. İşte petrol rafineri istasyonları, güç hatları ve radyo iletim kuleleri gibi çift kullanımlı yapılar/hedeflere (dual-use structures/targets)⁷² verilecek hasarların sivil halk üzerinde yaratacağı etkileri dikkate alındığında hedefleme kararlarının verilmesindeki hassasiyet gün yüzüne çıkmaktadır.⁷³

Ayrıca, siber savaş araçlarının kullanımı esnasında, Cenevre Sözleşmeleri 1 No.lu Ek Protokol'ün 35'inci Maddesine göre, tarafların savaş araçlarını seçme hakkının sınırsız olmadığı, bu çerçevede uluslararası insancıl hukuk değerlerinin göz önünde bulundurulması da gerekmektedir⁷⁴.

Zira, silahlı çatışmanın nasıl karakterize edildiğinden bağımsız olarak, silahlı saldırı için uygulanan/seçilen "çatışma yöntemleri" Silahlı Çatışmalar Hukuku ile uyumlu olmak zorundadır. Bu nedenle, devletler arasında ya da devletler ile silahlı gruplar arasında meydana gelen silahlı çatışmalar esnasında başvuru siber eylemler de, diğer eylemlerle aynı kurallara tabi olacaktır.

4.2. Silahlı Çatışma Hukukunun Temel Prensipleri Bağlamında Siber Saldırılar

Silahlı Çatışma Hukuku'nun dört temel prensibi "askerî gereklilik"⁷⁵, ayırım⁷⁶, orantılılık⁷⁷ ve gereksiz acının önlenmesi⁷⁸ dir. Şimdi bu prensipleri siber saldırılar ışığında kısaca açıklayalım.

4.2.1. Askerî Gereklilik ile İnsancılık Arası Denge:

Cenevre Sözleşmeleri'ne göre⁷⁹, belirli bir hedefe saldırının, hedefin yasal askerî hedef olmasına ilave olarak, belirli bir askerî avantaj da sağlaması gerekmektedir. Ancak bir saldırı, askerî amaçları başarmak için gereksiz acılara sebep olmamalı ve aşırı derecede yaralamamalıdır. Askerî gereklilik prensibi gereği, savaşların amacı düşmanın ve mallarının tamamen yok edilmesinden ziyade, düşmanın savaşma kabiliyetinin mümkün olduğu kadar az hasar verilerek zayıflatılması ya da yok edilmesi, bir diğer deyişle, kısmen veya tamamen kontrol altına alınabilmesi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, ihtiyaç duyulan kuvvetten fazlasının uygulanması Silahlı Çatışmalar Hukukunda da yasaklanmıştır.

Örnek vermek gerekirse, bir devlet, bir saldırı ile diğer devletin elektrik şebekesini tahrip ederek o devletin savaşma kabiliyetini sakatlama hakkına yasal olarak sahiptir. Ancak bu saldırı gerçekleştirilirken, elektrik şebekesinin çökmesi sonucunda etkilenecek olan "hastaneler, sivil unsurlar" da

71 Richard A. Clarke ve Robert K. Knake, *age.*, s 131.

72 İng. *dual-use structures/targets*.

73 Kyle Genaro Phillips, *agm.*, s. 74.

74 Hugo Corujo Sanseviero, *New Means and Methods of Warfare Presentation, 60 Years of the Geneva Conventions and the Decades Ahead*, (Bern: International Committee of Red Cross, 2010), s. 68-69.

75 İng. *military necessity*.

76 İng. *distinction*.

77 İng. *proportionality*.

78 İng. *unnecessary suffering*.

79 Askerî gereklilik ilkesi Nüremberg Mahkemesi'nin List kararında şu şekilde tanımlamıştır: "askerî gereklilik, savaşan bir devletin, savaş hukuku kurallarına uymak şartıyla, düşmanın tamamen teslim olmasını mümkün olan **en az can, zaman ve para kaybı** ile sağlaması için her türlü ve miktarda kuvvet kullanmasına izin vermektir".

muhakkak göz önünde bulundurulmalı, belki de bir askerî avantaj sağlanıp sağlanmayacağı hususu bir kere daha düşünülerek söz konusu saldırıdan vazgeçmek dahi dikkate alınmalıdır⁸⁰.

4.2.2. Ayrım:

Ayrım prensibi, hem teamül hukukunun bir parçasıdır hem de 1977 Ek Protokol l'in 48'inci maddesinde düzenlenmiş olup, bu prensip "savaşan tarafların askerî hedefler ile sivil halkı ve malları ayırt etmesi gerektiği ve her koşulda yalnızca askerî unsurları hedef alabileceği" anlamına gelmektedir.

Hatta, 1977 Ek Protokol l'in 50'inci maddesi uyarınca "şüphe halinde kişi sivil sayılacaktır" hükmü yer almaktadır. Bu kapsamda, Cenevre Sözleşmeleri'ne göre muharip olan ve olmayanlar arasında resmi bir ayrım olması, sivil ve muharip olmayanlara asgari zarar verecek derecede savaşın yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Örneğin, normalde siviller tarafından kullanılan bir köprüden askerî unsurlar da geçebileceğinden, düşmana avantaj sağlayabileceği sivil bir nesne, askerî bir hedef olarak görülüp hasar verilebilmektedir. Bu tarz nesnelere "çift kullanımlı nesne" olarak tanımlanmaktadır ve iletişim ağları, özellikle de internet, çift kullanımı olan bir nesnedir. Bu noktada, askerî kabiliyetlere destek veren internet alt yapısının da hedef alınması mümkün görülmektedir. İletişim ağlarına bir siber saldırı yapıldığında bankacılık, sağlık, elektrik şebekesi gibi sivil sistemler de etkileniyorsa, bu saldırı ile ayrım prensibinin çiğnenmiş olacağı da aşikârdır⁸¹.

4.2.3. Orantılılık:

Orantılılık prensibi, 1977 Birinci Protokolü'nün 51(5)(b) maddesinde düzenlenmiş ve "elde edilmesi beklenen somut ve doğrudan askerî avantaja kıyasla aşırı sivil insan ölümüne, yaralanmasına ve mal zararına yol açan saldırılar orantısız ve ayrım gözetmeyen saldırılar" kabul edilmiş ve yasaklanmıştır.

Bu prensibe göre, savaşanlar tarafından alınan bütün önlemler, ulaşmayı hedefledikleri amaçla orantılı olması, aşırı olmaması, bir diğer ifadeyle, bir harekâtla elde edilen askerî

avantajın, harekât sonucunda sivillere verilen zarardan üstün olması gerekmektedir⁸².

Orantılılık muhakemesi muharip komutan (saldırgan) tarafından yapılmalı, özellikle saldırının çevresel hasarı⁸³ göz önünde bulundurulmalıdır. Elektrik şebekesinin, köprüünün, petrol platformunun tahrip edilmesinin askerî avantajı, sivil kayıplardan daha büyük olmalıdır.

4.2.4. Gereksiz Acının Önlenmesi:

Gereksiz acının önlenmesi prensibi, gereksiz acılara ve/veya yaralanmalara neden olacak silâhların ve saldırı (savaş) yöntemlerinin yasaklanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, her somut saldırı eyleminde, sağlanacak askerî avantaj ile ortaya çıkacak ölüm/yaralanma veya kayıplar arasında hassas bir denge kurulması gerekmektedir.

Bu prensip kapsamında, silâhlı çatışmalar esnasında, yakıcı ve boğucu gazların, fosfor, biyolojik ve kimyasal silâhların kullanılması yasaklanmıştır. Siber saldırılar ya da siber savaş sonucunda da elde edilecek askerî kazanç ile verilecek hasar/kayıp/yaralanmalar arasında da bu bağlamda ciddi bir denge gözetilmeli ve gerekirse bu yöntemden kaçınılması gerekmektedir. Zira, felaket yaratacak bir siber saldırının düzenlenmesi için bir atom bombası üretecek büyük sanayi tesislerine ihtiyaç duyulmamaktadır⁸⁴.

4.3. Silahlı Çatışma Hukuku'nda "Etki Bazlı Yaklaşım" Prensibi

Silahlı saldırı kavramının BM Antlaşması'nda tanımlanmamış olması nedeniyle, bilimsel olarak siber saldırının ne zaman silahlı saldırı olarak kabul edilip, silahlı meşru müdafaa hakkı doğuracağı hususu ile ilgili literatürde üç görüş (araç bazlı yaklaşım, hedef bazlı yaklaşım ve etki bazlı yaklaşım) bulunmakta olup; etkiye dayalı analiz olarak da isimlendirilen "etki bazlı yaklaşım" a göre siber saldırı, yaptığı etkinin ağırlığı ölçüsüne bağlı olarak silahlı saldırı olarak kabul edilmektedir. Araç ve hedef bazlı yaklaşımlarla kıyaslandığında ise, "etki bazlı yaklaşım"⁸⁵ uluslararası ortamda özellikle teknolojisi gelişmiş ve

80 Hasan Çiftçi, *age*, s. 103.

81 Hasan Çiftçi, *age*, s. 102-103.

82 Hasan Çiftçi, *age*, s. 103.

83 İng. *collateral damage*.

84 Richard A. Clarke ve Robert K. Knake, *age.*, s. 70

85 Yayla, *agm*, s. 212-215.

ABD gibi saldırılara en çok maruz kalan devletler arasında en kabul gören yaklaşım olarak dikkatleri çekmektedir.

Bir havaalanı kontrol sistemine düzenlenen siber saldırı, bölgesel elektrik kesintilerine sebebiyet veren siber saldırı, borsa veya finansal sistemi işlemez hale getiren bir saldırı ya da 2007 yılındaki Estonya saldırısı, küçük ya da büyük ölçekte bir takım zararlara yol açmakta, hatta bazıları ölümlere ya da ekonomik sistemin çökmesine neden olmasına rağmen saldırıların sonuçlarının ortaya konması kolay olmamaktadır. Özellikle Emekli Tümamiral Cem GÜRDENİZ'in de vurguladığı üzere; Estonya ve Gürcistan'a karşı yapılan siber saldırılar ile Rusya'nın elde ettikleri göstermiştir ki, yaptığı operasyon neticesinde Rus topraklarına ve etki alanına dahil edilen yerler dikkate alındığında jeopolitik kazınımaların bedel gerektirdiği⁸⁶ gerçeği bir kere daha karşımıza çıkmaktadır.

Etki bazlı yaklaşımın öncüleri arasında⁸⁷ yer alan Prof. Michael N.Schmitt, bir siber saldırının kuvvet içerip içermediğine hükmetmek için aşağıda belirtilen yedi kriteri önermiştir⁸⁸:

Ciddilik (severity); zararın çeşidi ve boyutu,

İvedilik (immediacy); saldırıdan sonra ne kadar süre içinde zararın ortaya çıktığı,

Doğrudan Olma (directness); saldırı ile zarar arasındaki illiyet bağı,

İstila Durumu (invasiveness); saldırının mağdur ülkenin bölgesine girme derecesi,

Ölçülebilirlik (measurability); saldırının meydana getirdiği zararın ölçülebilme derecesi,

Meşruluk beklentisi (presumptive legitimacy); bir silahlı saldırı siber saldırı olarak değerlendirilmesinin bir kural değil istisna olması,

Sorumluluk (responsibility).

Siber saldırıların sadece kuvvet kullanımının ötesinde silahlı saldırı olarak nitelendirilebilmesi için bir nevi hasara sebep olması gerekmektedir. Prof. Michael N.Schmitt'e göre, bu hasarlar, insanların yaralanması veya ölmesi, mülkün hasar görmesi veya tahrip olması gibi somut sonuçlar doğuran

olaylardır. Bir barajın kapaklarının siber saldırılar ile açılıp bir şehrin su altında kalmasına ve insanların ölmesine neden olunması neticesinde bu siber saldırılar, verdiği hasar sonucu silahlı saldırı gibi kabul edilebilmektedir.

Bu yaklaşımların tümünde kritik olan husus, siber saldırının politik veya ulusal güvenliği tehdit amaçlı yapılmış olmasıdır. Aksi takdirde, siber saldırı bir asayiş olayının ötesine geçmemektedir.

4.4. "Gürcistan'a Siber Saldırıları: Tanımlanan Dersler" Raporu

Silahlı Çatışma Hukuku'nun siber alanda uygulanmasının incelenmesi amacıyla hazırlanan "Gürcistan'a Siber Saldırıları: Tanımlanan Dersler" raporu, Estonya'da bulunan Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCD COE))'nce 2008 yılında hazırlanmıştır. Rapora göre⁸⁹:

"- Uluslararası arenada "savaş" terimi belirli bir yasal anlam taşımakta ve savaşan tarafların belirli kurallara uyması gerekmektedir. Başka bir ülkeye siber saldırı başlatılmak için gereken kurallar ve siber savaş esnasında uyulması gereken kurallar gereken olmalıdır.

- Silahlı Çatışma Hukuku'nun uygulanabilmesi için gereken şartlardan biri, silahlı güçlerin çatışmaya müdahil olmasıdır. Halihazırda birçok ülke siber ordu kurmamış veya "siber savunma" güçleri teşkil etmemiştir. Öte yandan, herhangi bir eylem, silahlı çatışmada oluşu gibi yaralanma, ölüm, hasar veya yıkım ile sonuçlanıyorsa, Silahlı Çatışma Hukuku'nun uygulanmasının gerektiğini savunan uzmanlar mevcuttur.

Estonya'da bulunan Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi

⁸⁶ Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan Yazıları*, 1. Basım, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017), s. 255.

⁸⁷ Yayla, *agm.*, s. 214.

⁸⁸ Hasan Çiftçi, *age*, s. 98.

⁸⁹ Hasan Çiftçi, *age*, s. 100-101.

- Silahlı Çatışma Hukuku'na göre, karşı tarafa resmi olarak savaş ilan etmek veya savaş durumunda olduğunu tanımak şart değildir. Bu hukuk, hasım davranışların başlamasından itibaren uygulanabilir. Uluslararası bir silahlı çatışma, "iki devlet arasındaki anlaşmazlıkların başlaması ve buna silahlı güçlerin karışması" olarak algılanmaktadır. Ancak, 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra ABD'nin "teröre karşı savaş" olarak nitelediği, BM ve NATO tarafından da kabul edilen durum bu tanımları değiştirmiş; silahlı çatışmanın taraflarının devletler olması şartı aranmamış, taraflardan birinin "devlet tarafından desteklenen özel grup" olması yeterli görülmüştür.

- Siber saldırıların etkilerinin tespit edilmesi çok zor olduğundan, hangi eylemlerin savaş sebebi olacak kadar yıkıcı olduğu da kolayca tespit edilemez. Ayrıca Silahlı Çatışma Hukuku'nun uygulanabilmesi için saldırıların bir devletle ilişkilendirilmesi veya 11 Eylül durumunda olduğu gibi, saldırı yapan grubun arkasında devlet desteğinin olması gerekir. 2007 yılında Estonya, 2008 yılında Gürcistan olaylarına bakıldığında, neredeyse herkes "Saldırıların arkasında Rusya var" demesine rağmen, saldırıların Rus Devleti tarafından yapıldığına veya desteklendiğine ilişkin somut bir delil ortaya konamamıştır."

Saldırıların bir devletle ilişkilendirilmesi şartı da hala tartışmalı bir durumdur. Uluslararası Adalet Divanı'nın bir olayda "özel aktörler üzerinde etkin kontrol"⁹⁰ yaklaşımını benimserken, bir başka olayda daha gevşek kontrol olan "özel aktörler üzerinde tam/genel kontrol"⁹¹ yaklaşımını benimsediği görülmektedir.

5. Sonuç

Bilgiye erişimin kolaylaşması, teknolojik imkânların ucuzluğu, bugün sadece devletlerin değil bir takım grupların, şirketlerin ve hatta şahısların siber saldırılar düzenleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Siber uzayın büyümesine paralel olarak artan siber saldırı türleri ve bunların boyutları düşünüldüğünde; artık günümüzde asker öldürmeden, kan akıtmadan siber savaşlar yürütülebilmektedir. Bu noktada söz konusu savaşların kolayca siberlikten çıkıp klasik konvansiyonel ateşli silahların kullanıldığı çatışmalar haline gelebileceği; bu sayede dikkat edilmezse siber savaştan konvansiyonel savaşa kolayca geçiş yapılabileceği gerçeği sürekli hatırdta tutulmalıdır.

Siber uzay halen soyut bir kavram gibi görülmesine

rağmen geçmiş dönemlerde yaşanan birçok hadise, geleceğin savaşlarında siber uzayın en önemli harekât alanı ve bir oyun değiştirici (game changer) olacağı ve özellikle müşterek harekât alanının bir parçası haline geleceği gerçeğini kabul etmemiz gerektiğini göstermektedir. Ancak devletlerin siber saldırı ve tehditlere karşı stratejileri, hukuki çerçevedeki yorumlamaları farklı olduğundan ortak bir paydada henüz buluşulamamış ve kolektif anlamda da bir çözüme ulaşmak mümkün görülmemektedir. Bu nedenle, günümüzde artık siber saldırıları önlemek noktasında ortak bir dil oluşturulmasına, hangi siber saldırının silahlı saldırı kapsamında düşünüleceği, siber saldırılara karşı silahlı çatışmalar hukuku kapsamında kuvvet kullanılıp kullanılmayacağı konusunda küresel işbirliğine ve ortak bir hukuki zemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada ise Uluslararası Hukukun Siber Savaşa Uygulanabilirliğine İlişkin Talinn Kılavuzu 2.0 referans bir kaynak olarak öncü rol oynamaktadır. Bu nedenle Talinn Kılavuzu 2.0'un en kısa zamanda tercüme edilerek Türkçe literatüre kazandırılmasında fayda görülmektedir.

Tabii ki bu hazırlıkların ulusal ve uluslararası ortamda İnsan Hakları ve Silahlı Çatışma Hukuku'nun temellerine dayanması gerekmektedir. Jus ad bellum (kuvvet kullanma hukuku) ve jus in bello (çatışma hukuku) kapsamında mevcut çerçeve harekât seçeneklerini uygulamak için yeterli görülmektedir. Diğer taraftan, günümüzde Silahlı Çatışma Hukuku'nun uluslararası boyuttaki en geçerli anlaşması olan 1949 ve 1977 Cenevre Sözleşmelerinin tanım ve kavramları siber alanda yetersiz kalmaktadır. Silahlı Çatışma Hukuku'nda siber savaşla ilgili gri bölgelerin varlığı ise, devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinde güven ortamının ortadan kalkmasına sebebiyet vermektedir.

Nitekim, siber saldırılara ya da tehditlere karşı, devletler tarafından "barış, kriz ve savaş" durumlarında uygulanacak esaslar ile ilgili olarak; Siber Savaş Hukuku (Law of Cyber Warfare) benzeri hukuki düzenlemelerin ve bütüncül bir yaklaşım içerisinde Siber Saldırıya Yönelik Angajman Kurallarının tüm harekât ortamlarını kapsayacak şekilde en kısa zamanda belirlenmesi, bu çerçevede Siber Savaş Hukuku ve ilgili Angajman Kurallarının ortak bir hukuki zeminde bir an önce hayata geçirilmesi hayati önem arz etmektedir.

90 İng. **effective control over private actors**. Yarı-Askerî Faaliyetler Davası (Uluslararası Adalet Divanı) etkin kontrol kriterine örnek bir içtihatır.

91 İng. **overall control over private actors**. Nicaragua Askerî Tadic Davası, tam /genel kontrol kriterine örnek bir içtihatır.

Kaynakça

Kitaplar:

BAYRAKTAR Gökhan, *Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi*, Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul, 2015

BİÇER Kadir Murat, "Siber Tehditlere Genel Bakış", *Siber Savunma Sempozyumu, 24-25 Mayıs 2011*, (İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 2011)

CLARKE Richard A., Knake, Robert K., *Siber Savaş :Ulusal Güvenliğe Yönelik Yeni Tehdit*, çev. Murat Erduran, (İstanbul: İKÜ Yayınevi,2011)

CLAUSEWITZ, Carl von, *Savaş Üzerine*, 1. Basım, çev. Şiar Yalçın, (İstanbul: May Yayınları, 1975)

ÇİFTÇİ Hasan, *Her Yönüyle Siber Savaş*, (Ankara :Tübitak Yayınları, 2013)

Foucault, Micheal, *Büyük Kapatılma* (3. baskı), çev. Işık Ergüden & Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011) (Orijinal çalışma basım tarihi 1994)

GÜRDENİZ Cem, *Mavi Vatan Yazları*, 1. Basım, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017)

SCHMITT Michael N., *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Warfare*, Rule 1, (Cambridge University Press, 2017)

Makaleler:

GEISS Robin, "Asymmetric conflict structures", International Review of the Red Cross, 2006 vol.88, http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_864_geiss.pdf. [Erişim Tarihi: 12.10.2019]

ÖNACAN Mehmet Bilge Kağan, ATAN, Hasan, Siber Güvenlikte Lisansüstü Eğitim: Deniz Harp Okulu Örneği, *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 17(1): 13-21, 2016, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/389848> [Erişim Tarihi: 15.10.2019]

ÖZDEL Gizem, Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, TOJDAC, Cilt 2 (1), 2012

PHILLIPS Kyle Genaro, Unpacking Cyberwar:The Sufficiency of the Law of Armed Conflict in the Cyber Domain, *JFQ: Joint Force Quarterly*, sayı 70 (3rd Quarter 2013): s.70-75, https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-70/JFQ-70_70-75_Phillips.pdf [Erişim Tarihi: 5.10.2019]

SANSEVIERO Hugo Corujo, *New Means and Methods of Warfare Presentation*, 60 Years of the Geneva Conventions and the Decades Ahead, (Bern: International Committee of Red Cross, 2010)

SCHMITT Michael N., *Cyber Operations and the Jus in Bello: Key Issues*, International Law Studies 87

SINGEL Ryan, *White House Cyber Czar: There is no Cyber War*, <http://www.wired.com/threatlevel/2010/03/schmidt-cyberwar/> [Erişim Tarihi 13.10.2019]

The White House, *The National Strategy to Secure Cyberspace*, 2003, https://www.us-cert.gov/sites/default/files/publications/cyberspace_strategy.pdf [Erişim Tarihi: 12.10.2019]

TÜRKAY Şeyda, *Siber Savaş Hukuku ve Uygulanma Sorunsalı*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/97804> [Erişim Tarihi: 04.10.2019]

YAYLA Mehmet, *Uluslararası Hukukta Siber Saldırlara Karşı Kuvvet Kullanma*, <http://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2013-107-1293> [Erişim Tarihi: 04.10.2019]

WILSON Clay, *Bootnets, Cybercrime, and Cyberterrorism: Vulnerabilities and Policy Issues for Congress*, 2008, <https://fas.org/sgp/crs/terror/RL32114.pdf> [Erişim Tarihi 13.10.2019]

İnternet Kaynakları:

BAKIR Emre, *Siber Savaşlar: 5.Boyutta Savaş*, 5 Şubat 2016, <https://www.kotuacliyazlim.com/siber-savaslar-5-boyutta-savas/> [Erişim Tarihi: 16.10.2019]

BUMILLER Elisabeth, Shanker, Thom, Panetta Warns of Dire Threat of Cyberattack on U.S., *The New York Times* (11 Ekim 2012), <https://www.nytimes.com/2012/10/12/world/panetta-warns-of-dire-threat-of-cyberattack.html> [Erişim Tarihi 8.10.2019]

CSIS Significant Cyber Incidents, https://csisprod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/190904_Significant_Cyber_Events_List.pdf [Erişim Tarihi: 15.10.2019]

GORMAN Siobhan vd., *Computer Spies Breach Fighter-Jet Project*, 21 Nisan 2009, <https://www.wsj.com/articles/SB124027491029837401> [Erişim Tarihi: 16.10.2019]

MOROZOV Evgeny, *An Army of Ones and Zeroes*, 14 Ağustos 2008, <https://slate.com/technology/2008/08/how-i-became-a-soldier-in-the-georgia-russia-cyberwar.html> [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

MYERS Steven Lee, *Estonia Computers Blitzed, Possibly by the Russians*, New York Times (19 Mayıs 2017), <https://www.nytimes.com/2007/05/19/world/europe/19russia.html> [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

The Global Risks Report 2019 (14th Edition), *Dünya Ekonomi Forumu*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf [Erişim Tarihi: 4.10.2019]

<http://translate.google.com/translate?hl=tr&langpair=en%7Ctr&u=http://www.nato.int/docu/basics.htm&ei=l86dULifEtK80AHP-oHYAw> [Erişim Tarihi 15.10.2019].

Görseller

<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/natodan-siber-savunma-tatbikati-41036412>

<https://www.nastel.com/category/machine-learning>

<https://rhizosciences.com/international-medical-cannabis-market-analysis/>

<https://www.kampusrehberi.net/tag/adalet-programi>

<https://www.nato.int/multi/photos/nato-hg.htm>

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME: BİTMEYEN SAVAŞ

Öz

Bu makalenin amacı, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte ortaya çıkan "bitmeyen savaş" kavramı ve söz konusu savaşların biçimlerinin açıklanmasıdır. Ayrıca, çalışma kapsamında bitmeyen savaşların klasik savaşlarla karşılaştırılması suretiyle neden barış antlaşmalarıyla sonuçlanmadıkları sorusuna da cevap aranmıştır. Son olarak, realist ve neo-liberal ekolün savaş kuramlarına değinilmesi suretiyle bitmeyen savaşların kuramsal olarak ele alınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitmeyen Savaş, Klasik Savaş, Soğuk Savaş, Liberalizm, Realizm.

Giriş

Thomas Hobbes, en bilindik eseri olan Leviathan'da:

"...şayet birbirinin kurdu olan iki insan, aynı anda beraber sahip olamayacakları bir şeyi isterlerse, düşman haline gelirler ve süreç sonuçta ya birinin diğerini kontrol altına alması ya da yok etmesi ile neticelenir." demiştir.

Aslında bu çatışma, insanoğlunun savaşma refleksinin en iyi tanımlamalarından biridir. Söz konusu görüş, realist kuramın dayanak noktasını oluşturmakta ve hayatta kalabilmek için bencil ve güçlü olmanın gerekliliğine işaret etmektedir. Bununla birlikte günümüze gelindiğinde, savaş, barış, düşmanlık, dostluk, çıkarlar ve benzeri kavramlar daha karmaşık yapılara bürünmüş ve sonunda savaş ve barış kavramları giderek daha muğlak ifadelerle dönüşmüştür.

1. Bitmeyen Savaş Kavramı ve Klasik Savaşlarla Karşılaştırılması

"Bitmeyen savaş", savaşın ya da çatışmaların sonuca ulaşması yönünde bir gelişme ya da taraflarca sergilenen açık bir iradenin uzun süre boyunca gerçekleşmemesi sonucu, söz konusu savaş ve/veya çatışmaların bitmemesi hâlidir. Bitmeyen savaşlarda temel özellik, söz konusu savaşların sürekli gerginliğin hemen her an sınırlı veya sınırsız harbe dönüşebilecek potansiyel taşımasıdır.¹ Bu savaşlara verilebilecek en belirgin örnek, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen yarım yüzyıllık sürede gerçekleşen Soğuk Savaş'tır.² Bununla birlikte, günümüze gelindiğinde bitmeyen savaşlar kendini küresel aktörlerin "demokratikleştirme" adı altında gerçekleştirdikleri müdahaleler³, terörle veya uyuşturucuyla mücadele gibi muhasımın belirsiz olduğu şekillerde de göstermektedir.⁴

Klasik savaş kavramının kapsamlı anlamda incelendiği temel eserlerden olan Clausewitz'in "Savaş Üzerine" adlı kitabında, klasik savaşların politik bir amaca ulaşmaya yönelik olarak uygulanmakta olan strateji kapsamında, politikanın başka araçlarla devam ettirilmesi olarak açıklanmaktadır.⁵ Klasik savaşların temelinde, savaşan ülkeler ve onların orduları ile politik bir amaç bulunmaktadır. Bu politik amaçlar, toprak kazanma, bir ülkenin kaynaklarını sömürme ve benzeri şekilde gerçekleşmektedir. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni ile Birleşmiş Milletler'in kurulması ile birlikte ortaya çıkan "savaşın yasaklanması" kavramı ve meşru kuvvet kullanma hakkının yalnızca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bırakılması⁶ savaş kavramının kabuk değiştirmesine sebep olmuştur. Bu andan sonra ülkeler, politik amaçlarına ulaşmak için bitmeyen savaşları yeni bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır.

1 Haldun Yalçınkaya, Kadir Tamer Türkeş, "Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2008, Cilt: 4, Sayı: 7, 55-89, s.69.

2 "Perpetual War For Perpetual Peace": The U.S. Geopolitical Dialectic, <https://www.geopolitica.ru/en/article/perpetual-war-perpetual-peace-us-geopolitical-dialectic> (Erişim Tarihi: 23.12.2019)

3 Stephen Wertheim, "How To End Endless War", *The New Republic*, 2019, Sayı: 4, 10-11, s.10.

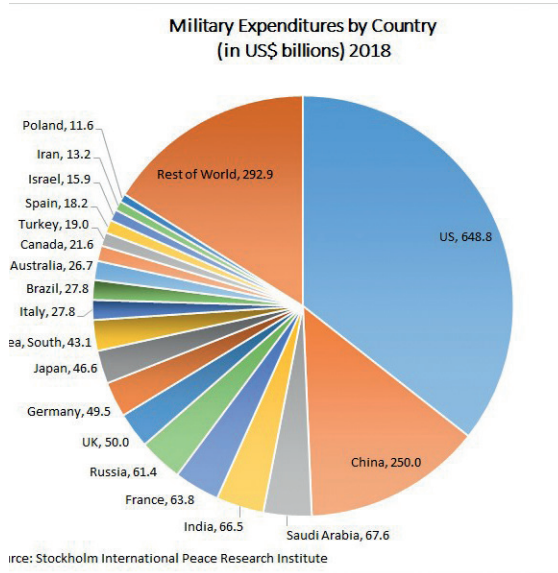
4 Michael Schwartz, "Military Neo-liberalism: Endless War and Humanitarian Crisis in the Twenty-First Century", *Societies Without Borders*, 2011, Cilt: 6, Sayı: 3, 190-303, ss.211-212.

5 Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. H.Fahri Çetiker, İstanbul, Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s.37.

6 Birleşmiş Milletler Antlaşması, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2020)

2. Bitmeyen Savaşlarda Barış Arayışı

Bitmeyen savaşlar, meydana geliş süreçleri açısından farklılıklar göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, bir savaş sonucunda kazanılan toprak üzerinde etkin bir kontrol sağlanamazsa, bu husus ayaklanmalar veya çatışmaların devam etmesi gibi birbirine eklenen süreçlerin sonucunda bitmeyen savaşa dönüşebilir. Benzer şekilde, savaşın terör eylemleri veya Afrika kıtasında sürmekte gerilla savaşları gibi düşük yoğunluklu çatışmalar hâlinde gerçekleşmesi de bitmeyen savaşlara dönüşmesi olasıdır. Bunun sebebi ise, söz konusu savaşların stratejik seviyede bir hedefi bulunmaması ve bu hedefe uygun bir planlama yapılmamasıdır.

Resim-1: Ülkelerin 2018 Yılı Savunma Harcamaları⁷

Öte yandan, ülkeler tarafından uygun seçilmiş stratejik hedefler ve bu hedeflere yönelik geniş savunma bütçeleri de bitmeyen savaşlara sebep olabilmektedir. Bahse konu, ülkenin birçok cephede savaşabilmesine olanak sağlamaktadır. Örnek vermek gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri'nin enflasyondan

arındırılmış 2019 askerî bütçesi incelendiğinde⁸, söz konusu bütçenin ülkenin İkinci Dünya Savaşı ortalama yıllık bütçesinden⁹ daha yüksek olduğu ve bu kapsamda ülkenin birçok cephede savaşabilmesine imkân tanıdığı görülmektedir.

Bir ülkede demokrasinin eksikliği de bitmeyen savaşlara sebep olabilmektedir. Bunun sebebi ise ülkede bulunan iç karışıklıkların bir iç savaşı tetikleme ihtimalidir. Ayrıca, politik olarak bakıldığında, bitmeyen savaşların uluslararası politikalarda kaldıraç olarak kullanılabilmesi¹⁰ ve uluslararası piyasalarda kapitalin sürekli hareketliliği bağlamındaki etkisi de göz ardı edilmemelidir.¹¹

Etnik veya ideolojik sebeplerle gerçekleşen meydana gelen savaşlar, taraflar arasında barış görüşmeleri veya antlaşmaların gerçekleşmesinin düşük ihtimalli olmasından olayı bitmeyen savaşlara dönüşebilmektedir. Ayrıca, özellikle terör örgütleri tarafından, savaşıkları devletlerin halk desteklerini kaybetmelerine yönelik olarak bitmeyen bir savaşı başlattıkları da görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, El Kaide terör örgütünün 11 Eylül saldırılarındaki temel amacının, Amerikan ordusunu Afganistan'da gerçekleşecek bitmeyen gerilla savaşına çekmek ve bu suretle Amerikan finansal kaynaklarını baltalayarak söz konusu savaşın toplum nezdinde sorgulanmasına sebep olmaktır. Söz konusu amaca ulaşılması hâlinde, Amerikan ordusunun Afganistan ve Ortadoğu'dan çekilmeye zorlanabileceği ve bitmeyen bir savaşla politik amaca ulaşabileceği düşünülmüştür.¹²

Yukarıdaki açıklamalar incelendiğinde, bitmeyen savaşlarda temel politik hedefin barış olmadığı göze çarpmaktadır. Ancak, klasik savaşlarda barışın temel hedefi, savaş sonrası dönemde, tarafların birinin politik hedefini savaş suretiyle kabul ettirmesi ya da her iki tarafın da politik hedefinden vazgeçmesi suretiyle çatışmaların sona ermesidir.¹³ Bitmeyen savaşlarda ise genel anlamda savaşın devam etmesi bir politik hedefdir. Hatta bu politik hedef bitmeyen bir soğuk savaş suretiyle çatışmasızlık ortamının

7 <https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRmlsZTpNaWxpdiFyeV9FeHBtRpdHVyZXNfMjA0OTVSVBSS5wbmc> (Erişim Tarihi: 29.12.2019)

8 https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/fy2019_Press_Release.pdf (Erişim Tarihi: 29.12.2019)

9 <https://online.norwich.edu/academic-programs/masters/military-history/resources/infographics/the-cost-of-us-wars-then-and-now> (Erişim Tarihi: 29.12.2019)

10 Srinivas Aravamudan, "Introduction: Perpetual War", *Modern Language Association Journals*, 2009, Cilt: 124, Sayı: 5, 1505-1514, s.1510.

11 Daimi Savaş Ekonomisi, <https://www.setav.org/daimi-savas-ekonomisi/> (Erişim Tarihi: 01.01.2020)

12 Wayne Korb, "Terrorism: Motivation and Theory", *The Journal of Public and Professional Sociology*, 2017, Cilt: 9, Sayı: 2, 1-13, s.5.

13 Bülent Şenses, *Deniz Stratejisi*, Deniz Harp Akademisi Yayınları, İstanbul, 2019, s.65.

sağlanması da olabilmektedir.¹⁴ Immanuel Kant'ın ebedi barışın sağlanması için gereken altı ön ve üç nihai maddeyi¹⁵ açıkladığı "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" adlı eserinde belirtilen şartların ise klasik savaşlara kolaylıkla uyarlanabildiği, ancak bitmeyen savaşların karmaşık yapısından dolayı, barışa ulaşılması için temel olarak bir tarafın savaşmaktan vazgeçmesi gerektiği düşünülmektedir.

3. Realist ve Neo-Liberal Savaş Kuramlarının Karşılaştırılması

3.1. Realist Savaş Kuramı

Realist kuramın temel tezi savaşın vazgeçilmezliğidir.¹⁶ Realist bir yaklaşım benimseyen Clausewitz'e göre savaş rakibimizi veya rakiplerimizi kendi isteklerimize uymak zorunda bırakmayı hedefleyen bir şiddet eylemidir ve siyasetin başka araçlarla devamıdır. Ona göre, savaş insan doğasının bir parçası olan kısır bir döngüdür ve "barışı korumanın en iyi yolu savaşa hazırlıklı olmaktır". Machiavelli'ye göre ise barış bir sonraki savaşa hazırlanmak için kullanılacak bir moladan başka bir şey değildir ve savaşlar devletlerin sürekliliğinin temel dayanağıdır.¹⁷

Realist perspektiften yapılmış savaş tanımlarının geneli dikkate alındığında, onun insanın doğasındaki saldırgan içgüdülerden kaynaklandığı ve bu nedenle kaçınılmaz olduğu hususları göze çarpmaktadır. Realistlere göre, askerî gücün dağılımı ve doğası savaş ve barışın en önemli kaynaklarıdır. Realizm güvenliği doğal olarak güç ile ifade etmektedir. Diğer devletlere göre daha baskın yeterli bir güce sahip olan devlet daha güvenli olacaktır. Bu düşünceye göre askerî kaynaklar güvenliği sağlanmasında esas çözüm yoludur. Bu kapsamda, bitmeyen savaşların en temel örneği olan Soğuk Savaşın şu üç nedenden kaynaklandığı belirtilmektedir: Avrupa'daki askerî gücün çift kutuplu sistemi veya güç dağılımının çift kutupluluğu; ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki yakın askerî

eşitlik ve rekabet eden iki süper gücün de geniş nükleer silahlar cephaneliğine sahip olmalarıdır. Bu kapsamda, tarihsel olarak şiddetin egemen olduğu bir bölge olan Avrupa'nın barışçıl bir yere dönüşmesi temelde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş sayesinde mümkün olmuştur.¹⁸

3.2. Neo-liberal Savaş Kuramı

Neo-liberaller, devletlerin arasında, özellikle ekonomik konularda "karşılıklı bağımlılığın" arttığını ve devletlerin gücün askerî boyutundan ziyade ekonomik boyutuna önem vermeye başladığını, bu yüzden de ekonomik konularda iş birliği çabalarının daha yoğun ve başarılı olduğunu savunmaktadırlar. Joseph Nye'in de belirttiği gibi bugünkü dünyada "gücün kaynakları açısından askerî güce yapılan vurgudan bir uzaklaşma görülmektedir. Günümüzde uluslararası gücün değerlendirilmesinde teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gibi faktörler önem kazanmaya başlarken, nüfus, hammaddeler ve coğrafya gibi faktörler gittikçe önemlerini kaybetmektedir".¹⁹

Diğer bir düşünceye göre, askerî gücün her daim kullanılabilirliği endişesi manipülasyonları sınırlandırmakta ve çatışmaların çözümü için bir teşvik olarak işlev görmektedir. Böylece uluslararası olası çatışmaların uzun ve maliyetli savaşlara neden olabileceği düşüncesi ölçülü davranışların ortaya çıkmasında da etkilidir.²⁰

Bununla birlikte, Immanuel Wallerstein'in İsrail-Lübnan savaşına dair bir yorumu neo-liberal yaklaşımın bitmeyen savaşlara yaklaşımına yönelik çarpıcı bir ifade olarak değerlendirilmektedir:

"İsrail hükümetlerinin anlamadığı şey, Hamas veya Hizbullah'ın İsrail'e ihtiyaç duymadıklarıdır. Esas İsrail'in onlara ihtiyacı var, hem de ölesiyse."²¹

14 "Perpetual War For Perpetual Peace": The U.S. Geopolitical Dialectic, <https://www.geopolitica.ru/en/article/perpetual-war-perpetual-peace-us-geopolitical-dialectic> (Erişim Tarihi: 23.12.2019)

15 Ali Karaosmanoğlu, "Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz", *Uluslararası İlişkiler*, 2007, Cilt: 4, Sayı: 14, 161-183, ss. 166-168.

16 Faruk Yalvaç, "Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 4, Sayı: 14, 121-160, s.121.

17 Niccolò Machiavelli, *Hükümdar*, çev.Necdet Atabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.68.

18 Mücahit Özdoğan, "Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2019, Cilt:8, Sayı:1, 01-24, s.7.

19 Joseph S. Nye, Jr., "The Changing Nature of World Power", Charles W. Kegley, Jr. ve Eugene R. Wittkopf (der.), *The Global Agenda: Issues and Perspectives*, New York, McGraw-Hill, 1992, s. 117.

20 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s.114.

21 Neo-liberalizm, Savaş ve Terör, <http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/neo-liberalizm-savas-ve-teror> (Erişim Tarihi: 01.01.2020)

4. Sonuç

“Bitmeyen savaş”, savaşın ya da çatışmaların sonuca ulaşması yönünde bir gelişme ya da taraflarca sergilenen açık bir iradenin uzun süre boyunca gerçekleşmemesi sonucu, söz konusu savaş ve/veya çatışmaların bitmemesi hâlidir. Bu kapsamda, bitmeyen savaşlarda temel politik hedefin barış olmadığı göze çarpmaktadır. Bitmeyen savaşlarda ise genel anlamda savaşın devam etmesi bir politik hedeftir. Öte yandan, bitmeyen savaşların karmaşık yapısından dolayı, barışa ulaşılması için temel olarak bir tarafın savaşmaktan vazgeçmesi gerektiği düşünülmektedir.

Realist perspektiften yapılmış savaş tanımlarının geneli dikkate alındığında, onun insanın doğasındaki saldırgan içgüdülerden kaynaklandığı ve bu nedende kaçınılmaz olduğu hususları göze çarpmaktadır. Buna karşın neo-liberalist yaklaşımda devletlerin arasında, özellikle ekonomik konularda “karşılıklı bağımlılığın” arttığını ve devletlerin gücün askerî boyutundan ziyade ekonomik boyutuna önem vermeye başladığını, bu yüzden de ekonomik konularda iş birliği çabalarının daha yoğun ve başarılı olduğunu savunmaktadırlar. Bu kapsamda bitmeyen savaş kavramının realist ekolde Soğuk Savaş’ta vücut bulduğu, neo-liberal ekolde ise ekonomik sürekliliğin korunduğu uzun soluklu fakat düşük yoğunluklu çatışmalar şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

Kaynakça:

Kitaplar

Clausewitz Carl Von, *Savaş Üzerine*, çev. H.Fahri Çeliker, İstanbul, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

Macchiavelli Niccolo, *Hükümdar*, çev.Necdet Atabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Nye, Jr Joseph S., “The Changing Nature of World Power”, Charles W. Kegley, Jr. ve Eugene R. Orwell George, **1984**, Can Yayınları, çev. Celal Üster, İstanbul, 2014.

Şenses Bülent, *Deniz Stratejisi*, Deniz Harp Akademisi Yayınları, İstanbul, 2019.

Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

Wittkopf (der.), *The Global Agenda: Issues and Perspectives*, New York, McGraw-Hill, 1992.

Makaleler

Aravamudan Srinivas, “Introduction: Perpetual War”, *Modern Language Association Journals*, 2009, Cilt: 124, Sayı: 5, 1505-1514.

Karaosmanoğlu Ali, “Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz”, *Uluslararası İlişkiler*, 2007, Cilt: 4, Sayı: 14, 161-183.

Korbl Wayne, “Terrorism: Motivation and Theory”, *The Journal of Public and Professional Sociology*, 2017, Cilt: 9, Sayı: 2, 1-13.

Özdoğan Mücahit, “Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2019, Cilt:8, Sayı:1, 01-24.

Schwartz Michael, "Military Neo-liberalism: Endless War and Humanitarian Crisis in the Twenty-First Century", *Societies Without Borders*, 2011, Cilt: 6, Sayı: 3, 190-303.

Wertheim Stephen, "How To End Endless War", *The New Republic*, 2019, Sayı: 4, 10-11.

Yalçinkaya Haldun, Türkeş Kadir Tamer, "Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2008, Cilt: 4, Sayı: 7, 55-89.

Yalvaç Faruk, "Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 4, Sayı: 14, 121-160.

İnternet Kaynakları

"Perpetual War For Perpetual Peace": The U.S. Geopolitical Dialectic, <https://www.geopolitica.ru/en/article/perpetual-war-perpetual-peace-us-geopolitical-dialectic> (Erişim Tarihi: 23.12.2019)

Birleşmiş Milletler Antlaşması, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2020)

2019 U.S. Budget Proposal, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/fy2019_Press_Release.pdf (Erişim Tarihi: 29.12.2019)

The Cost of U.S. Wars Then and Now, <https://online.norwich.edu/academic-programs/masters/military-history/resources/infographics/the-cost-of-us-wars-then-and-now> (Erişim Tarihi: 29.12.2019)

Military Expenditures 2018,

<https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRmlsZTpNaWxpdlGFyeV9FeHBlbmRpdHVyZXNmMjAxOF9TSVBSSS5wbmc> (Erişim Tarihi: 29.12.2019)

Daimi Savaş Ekonomisi, <https://www.setav.org/daimi-savas-ekonomisi/> (Erişim Tarihi: 01.01.2020)

"Perpetual War For Perpetual Peace": The U.S. Geopolitical Dialectic, <https://www.geopolitica.ru/en/article/perpetual-war-perpetual-peace-us-geopolitical-dialectic> (Erişim Tarihi: 23.12.2019)

Neo-liberalizm, Savaş ve Terör, <http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/neo-liberalizm-savas-ve-teror> (Erişim Tarihi: 01.01.2020)

Görseller

<https://hruvaadvisors.com/insights/files/DigitalEconomy.pdf>

■ Dr. Kenan ŞAHİN

TÜRK DENİZ KUVVETLERİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİ

Öz

Savunma ile güvenlik başta olmak üzere faaliyet gösterdiği sahalarda dış politika karar verici ve uygulayıcılarına tavsiye niteliğinde bilgiler sunan Türk Deniz Kuvvetleri, ihtiyacı olan subayların yetiştirilmesinde Uluslararası İlişkiler disiplininin kuram ve yaklaşımlarından yararlanması oldukça önemlidir. Türk Donanmasının ilgili birimlerinde görev yapacak kişilerin beşerî realitenin parçası olan uluslararası ilişkilerin analizi üzerine yeterli birikimi olmadığı takdirde oluşacak boşluğun hatalı dış politik önerilere dönüşebilme riski bulunmaktadır. Bu doğrultuda makalede, önce Uluslararası İlişkiler disiplininin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimine dair bilgiler sunulacak, daha sonra Türk Deniz Kuvvetleri mensupları ile onun bileşenlerine olası katkıları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler Disiplini, Türk Deniz Kuvvetleri, Dış Politika, Deniz Subayı

Giriş

Deniz Harp Okulu müfredatında bulunan "Uluslararası İlişkilere Giriş" dersinin ana akım kuramlar konusunun anlatımında, Klasik Realizme göre devletlerin, "anarşik"¹ bir düzenin sürdüğü uluslararası sistemde politikanın en temel aktörü olduğu konusu üzerinde durulur. Böyle bir ortamda güvenliklerini sağlamak için güçlerini artırmak isteyen devletler kendi başlarının çaresine bakmak (self-help) zorundadır.² Realizmin frekansı yüksek cazibesinin bir yansıması olarak gelişen bu varsayımın başta pozitivist bir bakışı yansıttığı gerekçesiyle özellikle anarşiye bakışı sorgulayan eleştirilere maruz kaldığı da ele alırsak.³ Esasında bu düşüncenin devletlerin sadece güç arayışında çıkarlarını düşünen aktörler olup olmadığı konusunda bir tartışma açtığına şüphe yoktur. Ne var ki, toplumsal, ekonomik ve siyasal değişim/dönüşümlerin fevkalade hızlı yaşandığı bir dünyada, Realizm netliğinde konuşmak bugün daha zordur. Sıklıkla "küreselleşme" olarak tasvir edilen içinde yaşadığımız süreçte, uluslararası politikadaki aktörlerin

birbirine daha fazla bağımlı hale geldiği durumlar olduğu gibi; tam tersine aynı aktörler arasında ayrıştırıcı durumlar eş zamanlı görülebilmektedir.⁴ Nitekim, Covid-19 hastalığının sınırlar arası geçirgenliğinin arttığı dünyada gösterdiği hızlı yayılım karşısında küresel önlemlerle eş zamanlı olarak ulusal çaplı kontrol refleksi de bunu teyit eder niteliktedir. Görece gelişmiş kolektif uluslararası iş birliği mekanizmalarına rağmen hukuku, devletlere eşit şartlarda uygulamak eskiden olduğu gibi şimdi de kolay değil. Kuşkusuz, hep "yeni" olarak değerlendirilen iç içe geçmiş bu türden süreçlerin ona yön vermeye çalışan sayısız aktörü bulunmaktadır. Zor zamanları olabildiğince az zararlar geçirmek, bu süreçleri serinkanlı biçimde analiz ederek diğer aktörlerin davranışlarını saptama, hatta onları kontrol edebilme başarısını göstermeyle ilgilidir. Bunun da bilgi, güç, yetenek ve diplomasi birikimlerine dayanması kuvvetle muhtemeldir.

Denge kurmanın zor olduğu bir coğrafyada savunma ve güvenlik temelli faaliyet yürüten Türk Deniz Kuvvetleri mensuplarının, aynı anda fırsat ve zorlukların olduğu yukarıda değinilen süreçlere uyum sağlayıp bilgi birikimiyle dış politika karar vericilerine tecrübelerini sunabilmesi gereklidir. Bu zemin üzerinden bu makalede, öncelikle uluslararası ilişkiler disiplininin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimine dair bilgiler sunulduktan sonra Türk Donanmasının ihtiyacı olan subayların yetiştirilmesinde aynı disiplinin kuram ve yaklaşımlarından faydalanmasının önemine değinilecektir. Makalede, Türk Deniz Kuvvetlerinin söz konusu disiplinin kavramsal-kuramsal bakış açılarından yararlanmadığı takdirde dış politika karar verici ve uygulayıcılarına yanıt verebileceği tutarlı birikimin oluşmayacağı, bunun da dolaylı olarak hatalı dış politik tavsiyelere dönüşebileceği riskinin olduğu savunulmaktadır.

1. Dünyada ve Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplini

Ağırlıklı olarak Hukuk, Sosyoloji, Ekonomi, Tarih ve Siyaset Bilimi ile yakından ilişkili Uluslararası İlişkiler disiplini, dünyada ve Türkiye'de görece geç bir zamanda gelişen bir çalışma alanıdır.

1 Uluslararası ilişkiler terminolojisinde "anarşi" kavramı genellikle düzensizlik ve kaostan ziyade diğer devletler üzerinde mutlak bir üst otoritenin olmadığı bir uluslararası sistem tasviri için kullanılmaktadır.

2 Klasik Realizm yaklaşımı ve temel varsayımları için bkz. Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 3rd Edition, New York, Alfred A Knop, 1963. Andrew Heywood, *Global Politics*, New York, Palgrave Macmillan, 2011.s. 54. Ayrıca bkz. Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), s. 33-60.

3 Bunlar arasında en bilineni "anarşinin devletlerin ondan neyi anladığı" ile ilgili olan Wendt'in çalışmasıdır. Bkz. Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992), s. 391-425.

4 Söz konusu sürecin yarattığı dönüşümün etkileri hakkında bir tartışma için bkz. E. Fuat Keyman, "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9 (Bahar 2006), s. 1-20.

Terminolojisini ve metodolojisini kazanmaya yönelik uzun yıllar uğraş verilen bu disiplin, 20. yüzyılın başlarında doğmuştur. İki büyük dünya savaşının yaşandığı bu yüzyılda özellikle savaşlara çare bulmak üzere barış ve güvenliğin nasıl sağlanacağı konuları üzerinden Batı'da üretilen ilk çalışmalarla gelişmiştir.⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nin disiplin üzerindeki etkisi yoğun biçimde hissedilirken⁶ çalışmalar zamanla dünyanın başka yerlerine yayılmıştır.⁷ Uluslararası ilişkiler disiplininin temel çerçevesini, uluslararası politikada eyleme bulunan siyasal birimler olarak devletler, uluslararası organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketler gibi aktörlerin hangi politikaları neden yürüttükleri ile bu politikaların birbirini ne yönde etkilediğini anlayıp yorumlamak oluşturmaktadır. Kendini bu disiplinin çalışanları olarak görenler, devletler başta olmak üzere uluslararası politikada etkili aktörlerin toplumsal yapı ve süreçler yanında tarihi ve coğrafi davranışlarının açıklanmasına yoğunlaşmakta ve uluslararası politikada savaş, barış, güvenlik, dış politika, diplomasi, uluslararası ve ulus-üstü organizasyonlar, iş birliği, bütünleşme hareketleri, insan hakları, ekonomi-politik analizler, küresel ya da bölgesel çaplı siyasal, ekonomik ve toplumsal birçok gelişme bu çerçevede ele alınmaktadır.

Resim-1 :Milli Gemilerimiz Mavi Vatan'da İntikalde

⁵ Birinci Dünya Savaşı sonrasında genellikle savaşı engellemek gibi ideal bir hedef doğrultusunda bilimsel eserler ve kurumlar oluşturulmasıyla bu doğuşun gerçekleşmeye başladığı söylenebilir. Bu kapsamda genellikle 1919 yılında Galler Aberystwyth'te bulunan University Collage of Wales'te kurulan Wilson Uluslararası Politika Kürsüsü bir başlangıç kabul edilir. Disiplinin ilk atılımları için bkz. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atilla Eratp (Der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 24-28.

⁶ Hoffman, 1970'li yılların sonunda yazdığı makalesinde Uluslararası İlişkiler disiplininin Amerikan sosyal bilimi olarak geliştiği iddiasındadır. Stanley Hoffman, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, Vol. 106, No. 3 (1977), s. 41-60.

⁷ Disiplinde "merkez" olarak görülen ABD'nin etkisine dikkat çekilen çalışmaların sonraki yıllarda da görüldüğünü belirten Bilgin'e göre bugün disiplinde epistemolojik, ontolojik ve metodolojik bakımdan bilimsellik anlayışları farklı yaklaşımlar geliştiğinden artık Hofmann ve onu takip edenlerin iddia ettiği gibi "Uluslararası İlişkilerin bir Amerikan sosyal bilimi olduğu" düşüncesinden öte bir şeyden söz edilebilir. Pınar Bilgin, "Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında "Merkez-Çevre": Türkiye Nerede?" *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, No 6 (Yaz 2005), s. 6.

⁸ Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye'deki gelişiminde Mülkiye'nin öncü rolüne ilişkin olarak bkz. Duygu Bazoğlu Sezer, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Bilim Dalı Olarak Gelişmesine Güncel ve Tarihsel Bakış", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 6 (Yaz 2005), s. 30-42.

⁹ Mustafa Aydın, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitiminin Dünü, Bugünü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 6 (2005), s. 25-29.

Disiplinin çalışanlarının cevap bulmaya çalıştığı konular, yukarıda sayılanlarla sınırlı olmadığı gibi sorunsallar da konjonktüre, bölgesel ya da küresel gelişmelere göre değişebilmektedir. Nitekim, başlangıçta savaşın nedenleri üzerinden barış olanaklarını arayan disiplin çalışanları, ilerleyen yıllarda gündemini oldukça çeşitlendirmiştir. Savaş, güvenlik, diplomasi, dış politika, jeopolitik, uluslararası örgütlenme, silahlanma, nükleer silahların yayılması gibi temel konuların yanına insan hakları, eşitsizlik, yoksulluk, küreselleşmenin etkileri, çevre ve kalkınma sorunları, etno-politik uyumsuzluklar, terörizm, organize suç, silahlı çatışma, ayrılıkçılık, milliyetçilik ve düzenli-düzensiz göç gibi birçok konu eklenmiştir. Bu konuları disiplinin şimdiye kadar oluşturduğu kavram, yöntem ve kuramlarıyla eleştirel bir okumaya tabi tutup uzun vadeli analizler yaparsa disiplinin kendi rüştünü ispatlaması açısından her dönemde önemli bir kriter olmuştur. Nitekim, Uluslararası İlişkiler disiplini, çalışanları tarafından başlangıçtan günümüze çeşitliliğini sürdürerek ilgi alanını sürekli geliştiren bir yönelim izlemiştir.

Öte yandan, söz konusu disipline Türkiye'deki üniversitelerin akademik birimleri de gereken ilgiyi göstermiştir. Disiplin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren özellikle Dışişleri Bakanlığı'nın diplomat ihtiyacını karşılanması önceliğiyle Mülkiye'nin öncü rolü doğrultusunda daha fazla gelişme imkânı buldu.⁸ Bu doğrultuda siyasi tarih, diplomasi, dış politika analizi, uluslararası hukuk ve politika eksenli ilk çalışmalar yapılmıştır. Ancak Türkiye'deki ilk çalışmalar özellikle Anglosakson literatüre kıyasla kavramsal-kuramsal tartışmalardan uzak biçimde daha geriden gelmiştir. Soğuk Savaş yıllarında Batı'da üretilenlerin gerisinde olan Türkiye'deki uluslararası ilişkiler çalışmaları, Soğuk Savaş sonrası takiben temel eserlerin çevirisi yanında yeni çalışmalarla Batı'da üretilenlerle mesafeyi nispeten daraltmıştır.⁹ Henüz bu alanda Türkiye merkezli

Resim-2 : Donanma Eğitimleri

özgün kuramlar geliştirilememiş olsa da kavramsal-kuramsal çalışmalara yönelme açısından eskiye oranla farkındalık artmıştır.¹⁰ Nihayetinde Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler çalışmaları dünyadaki gelişmelerden kopuk olmamakla birlikte niteliksel ve niceliksel olarak belirli bir düzeye erişmiştir. Bugün Türkiye'de yaklaşık yüz otuz üniversitede "Uluslararası İlişkiler" ya da benzer adlar altında lisans programı; lisans programlarının yaklaşık yarısı kadar yüksek lisans; yüksek lisans programlarının da yaklaşık yarısı kadar doktora programı bulunmaktadır.¹¹ Bu geniş ölçekte, Türkiye'deki uluslararası ilişkiler disiplini çalışanlarından gelecek katkılar, disiplini salt Batı merkezli bir alan olmanın ötesine taşıyabilecek bir potansiyel barındırmaktadır.

2. Türk Deniz Kuvvetleri Mensupları için Uluslararası İlişkiler Disiplininin Önemi

Avantajlar sunduğu kadar zorluk ve risklerle dolu sıkı bir savunma ile güvenlik ihtiyacına da yol açan coğrafi konumu, Türkiye'nin dış siyaseti açısından oldukça belirleyicidir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye, Avrupa, Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya gibi birden fazla düşünsel ve kültürel altyapının bir arada bulunduğu bir keşişim alanında bulunmaktadır. Küresel ve bölgesel güçlerin etkinlik mücadelelerinin yoğunlaştığı bir alanda yer alan konumu dolayısıyla uluslararası sistemdeki

dönüşümlerden ve güç ile çıkar temelli ittifaklardan etkilenme olasılığı epeyce yüksektir. Ancak Türkiye'nin temel amacı barış, istikrar ve güvenlik ortamının tesis edilmesi biçiminde olduğu zaman başarılı olacağı tarihi tecrübelerle görülebilmektedir. Bu nedenle silahlanma, ticari rekabet, iklim değişikliği, salgınlar gibi makro gelişmelerin yaşandığı bir dünyada, enerji, hukuk, boğazlar, deniz yetki alanları, savunma ve güvenlik gibi konular, Türk Deniz Kuvvetleri'nin etraflıca önem vermesi gereken konuları oluşturmaktadır. Bu bağlamda çok yönlü ve rasyonel bir Türk dış politikası için de uluslararası ilişkiler disiplininin kuramsal ve pratik bilgi birikimi doğrultusunda üretilen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bilindiği üzere, Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde etkili birçok iç ve dış faktör olduğu gibi dış politikayı yürüten karar vericilere yön veren birden çok aktör de bulunmaktadır. Bu açıdan Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri, hem dış politika karar verici ve uygulayıcılarına bilgi akışı sağlayan hem de Türkiye'nin savunması, menfaatlerinin korunup gözetilmesi için sahada faaliyet gösteren aktörlerdir. Bunlar arasında Türk Deniz Kuvvetleri, barış ve savaş zamanlarında sürdürülebilir harekât yapabilme kapasitesi, krizlere acil müdahale gibi birçok faaliyeti icra etmenin yanı sıra uluslararası sularda bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi, barışın desteklenmesi, seyir güvenliği gibi konulardan deniz haydutluğu,

¹⁰ Bu kapsamda Türkiye'de özgün bir kuram arayışı doğrultusunda eksiklikleri, tespitleri ve önerileri içeren başlangıç sayılabilecek bir çalışma için bkz. Ersel Aydınlı, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir, *Yöntem, Kuram, Kompo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, Ankara, Asil Yayınları, 2009.

¹¹ Veriler için bkz. <https://istatistik.yok.gov.tr>. [Erişim Tarihi: 23.03.2020].

denizde silahlı soygun, terörizm tarzı eylemlere karşı tehditlerin bertaraf edilmesine varan geniş bir görev alanına sahiptir. Yerine getirdiği görevlere bakıldığında, Türk Deniz Kuvvetleri, Türkiye'nin savunması, güvenliği ile dış siyasetinin enformasyon ve icra kısmında önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır.¹²

Türk Deniz Kuvvetleri'nin denizden gelebilecek tehditlere karşı savunma ve güvenlik alanında hem icra hem de sahadan karar vericilere bilgi sunma görevlerini sürdürebilmesi için mensuplarının eğitim-öğretim faaliyetlerini buna uygun biçimde düzenlemesini gerektirmektedir. Tarihsel süreçte karmaşıklaşıp teknik hale gelen savaşlar kadar askerlik hizmeti ve subay eğitim-öğretimi de dünyadaki gelişmelerle sürekli dönüşmektedir. Dünyanın farklı yerlerinde olduğu gibi subay adaylarına bir yandan savaş aletlerini kullanabilmesi için teknik bilgiler sunulurken, diğer yandan askerî strateji ve taktikler öğretilmektedir. Bu minvalde bir subayın savaşabilme kapasitesi bağlamında fiziki yeterliliğiyle aynı zamanda birçok alanda bilgisi ve donanımıyla komutanlığını ispat etmesi yönünde yetiştirilmesi gerekmektedir. Bunlara ek olarak deniz araçlarının kullanımı, bakımı, silah sistemleri yanında mühendislik bilgisiyle donatılan deniz subaylarının, kara ve hava kuvvetlerine mensup subaylara kıyasla yabancı ülkelerin subay ve kamu görevlileri ile doğrudan temas edebilme olasılığı daha yüksektir. Haliyle savaş ya da barış zamanında uluslararası sularda veya yabancı devlet limanlarında yabancı aktörlerle etkileşime girmesi kuvvetle muhtemel deniz subayı adaylarından yukarıda sayılan niteliklerle birlikte; dünyayı tanıyan, analitik düşünebilen, tarihi, uluslararası hukuku, diplomasiyi, teamülleri, stratejiyi ve uluslararası siyaseti bilen, temsil yeteneği gelişmiş birer komutan olmalarını beklemek de gerekmektedir.

Prestijli bir iş olan askerlik mesleğinin, hayat tarzı biçimine dönüştürüldüğü bu beklentilerin gerçekleşmesi açısından uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde diplomasi, dış politika, güvenlik, strateji odaklı üretilen kavram ve yaklaşımların Türk

Donanmasında görev alacak kişilerce bilinmesi gereklidir. Bu altyapı, küresel ortamın daha iyi anlaşılabilmesini kolaylaştırıp yabancı devlet liman ziyaretlerinde bulunan deniz subaylarının yabancılarla sosyal etkileşime girdiği ortamda diplomatik temsil yeteneklerinin gelişmesine etki etmektedir. Bununla birlikte, kazandırılan kuramsal bakış açısı, uluslararası politikada yaşanan gelişmelerin olabildiğince nesnel ve serinkanlı biçimde analiz edilebilmesini sağlayıp komplocu açıklama biçimlerini devre dışı bırakacak bir güce sahiptir. Bu yolla örneğin uluslararası hukuk alanında edinilen birikim, Türkiye'nin deniz yetki alanlarının genel uluslararası hukuk prensipleriyle uyumlu biçimde hakça belirlenmesi ile bunların diplomatik kanallardan Birleşmiş Milletler organları başta olmak üzere dünyaya anlatılıp farklı platformlarda savunulabilmesine dolaylı katkı sunacak niteliktedir. Ayrıca, bu alanda kazandırılan altyapıyla uluslararası deniz hukuku ve denizcilik sözleşmelerinden yararlanılarak dünyadaki deniz güvenliği ve emniyetine uyumlu seyirler gerçekleştirilmesi konusunda eşgüdüm yakalamak mümkündür. Uluslararası sistemdeki aktörlerin davranışlarının önceden tahmin edilebilmesiyle her türlü risk ve tehdit karşısında ülkenin güvenliğinin sağlanmasının yanında, dış ekonomik ve siyasi ilişkiler açısından da Türk Deniz Kuvvetleri'nin gücü ve etkinliğinin rasyonel biçimde kullanımının bilimsel bir temele dayanmasına yardımcı olunmaktadır. Son olarak, asimetrik risklerin ve belirsiz tehditlerin olduğu süreçler karşısında gelişen dünya düzeni dış siyaset, enerji, hukuk, ticaret ve diplomasi zemininde Türk Deniz Kuvvetleri mensuplarının bilgileri, teknik becerileri, liderlik yeteneklerini geliştirmesi bağlamında bütüncül bir uluslararası ilişkiler öğretimi olmazsa olmaz bir nitelik olarak durmaktadır.

3. Sonuç

Hem dünyada hem de Türkiye'deki çalışmalar dahil olmak üzere şimdiye kadar edinilen tecrübelerle bugün daha kavramsal ve teorik bir zemin ile daha sistematik hale gelen uluslararası ilişkiler disiplini, dünya siyasetini anlamak ile devletlerarası

¹² Türkiye Cumhuriyeti donanması günümüze kadar birçok alanda görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Lozan Antlaşması'nda kurulan dengenin bozulmasına karşı hareket ettiği gibi, Montrö rejiminin muhafazasına yönelik tedbirleri her dönemde almaya çalışmıştır. 1950'li yıllara uzanan ve 1974'te başarılı bir amfibi çıkarmayı da içeren Kıbrıs sorunu, Ege'de 1970'lerde karasuları ve kıta sahanlığı sorunları, 1990'lı yılların ortalarında patlak veren Kardak Krizi, son dönemde yine Ege ve Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda etkinliğini göstermiştir. Bunlara ek olarak Karadeniz başta olmak üzere Orta ve Kuzey Afrika'da sancak göstermeye devam etmekte, Doğu Akdeniz'de "gambot diplomasisi" çerçevesinde sondaj gemilerinin güvenliğini sağlayarak Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının savunulmasını yerine getirmektedir. Bu kapsamda "Ana vatanda güvende olmak için denizde güçlü olmak; dünyada söz sahibi olmak için tüm denizlerde var olmak." Sloganını içeren Türk Deniz Kuvvetleri'nin birtakım faaliyetleri ve temel stratejisi için bkz. https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/392/DZKK_STRATEJI.pdf [Erişim Tarihi: 25.03.2020].

ilişkiler hakkında soğukkanlı analizler yapabilmenin önemli bir aracıdır. Küreselleşme olarak anılan sürecin yarattığı etki ve sorunlara ek olarak Türkiye'nin uluslararası alanda savunması, güvenliği ile uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları başta olmak üzere küresel ve bölgesel bağlamda izleyeceği siyasetin bilimsel/akademik özgün yaklaşımlarla desteklenmesi gerekmektedir. Gerçeklerden çok da uzak olmayan biçimde küreselleşme sürecinin yarattığı düşünülen fırsatlarından faydalanabilmek ya da kaotik bir ortama işaret edilen karamsarlıklarıyla baş edebilmek için uluslararası ilişkiler çalışmalarının çözüm arayışlarından faydalanmamak düşünülemez. Bu süreçte Türkiye'yi öne çıkaracak Türkiye'nin kendi kültürel birikimiyle oluşturacağı kuram ve yaklaşımların önemli olduğuysa açıkça görülmektedir. Böylece söz konusu disiplin akademisyenler, diplomatlar ve gazetecilerle sınırlı kalmayacağı gibi yapılan araştırmalar Türkiye'de dış politika karar verici ve uygulayıcıların yararına sunulabilecek bir potansiyel taşımaktadır.

Nihayetinde uluslararası sistemdeki devlet ve devlet dışı aktörlerin davranışlarını anlamaya, açıklamaya ve yorumlamaya çalışan disiplinlerarası bir disiplin olan uluslararası ilişkiler, sunduğu kuramsal alt yapısı ile Türkiye'nin güvenliği, savunması, diplomasisi, stratejik öncelikleri ve dış politikası açısından gerekli bir alandır. Denizlerde uluslararası iş birliğinin geliştirilip güvenliğin sağlanması, barışın temini, Türkiye'nin temel savunma gereksinimi ile dış politika yaklaşımı açısından da geleneklerinin bir gereğidir. Caydırıcı ve saygın bir güç olarak Türkiye'nin denizlerde egemenlik ve çıkarlarını koruma amacını yerine getirmeye çalışan Türk Deniz Kuvvetleri, uluslararası ilişkiler disiplininin eleştirel aklı öne çıkaran nesnel ve analitik karşılaştırılmalı bakış doğrultusunda kuram ve yaklaşımlarından istifade etmesi faydalı olacaktır. Deniz gücünün önemli olduğu bir konjunktörde, uluslararası gelişmelere uygun teknolojik bir altyapıyla Türk Deniz Kuvvetleri'nin tarihten, stratejiden, hukuktan, sosyolojiden anlayan yetişmiş insan gücüyle dış politika karar vericilerine bilimsel birikim sağlayabilen bir kurum misyonunu ileriye taşıması açısından da bu bir gerekliliktir. Türk Deniz Kuvvetlerinin bilimsel bilgiye dayalı fikir üreten bir kurum olabilme yeteneğini sürdürebilmesi de uluslararası sistemin işleyişini kavrayabilen, diplomasiye önem veren, olayları eleştirel biçimde değerlendiren profesyonel insanlar sayesinde gerçekleşecektir.

Kaynakça:

Kitaplar

AYDINLI Ersel, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir, *Yöntem, Kuram, Kompo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, Ankara, Asil Yayınları, 2009.

HEYWOOD Andrew, *Global Politics*, New York, Palgrave Macmillan, 2011.

YURDUSEV Nuri "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atilla Eralp (Der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 15-55.

MORGENTHAU, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 3rd Edition, New York, Alfred A Knop, 1963.

Makaleler

AYDIN, Mustafa, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitiminin Dünü, Bugünü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 6 (2005), s. 25-29.

AYDIN Mustafa, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), s. 33-60.

BAZOĞLU SEZER, Duygu, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Bilim Dalı Olarak Gelişmesine Güncel ve Tarihsel Bakış", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 6 (Yaz 2005), s. 30-42.

BİLGİN, Pınar, "Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında "Merkez-Çevre": Türkiye Nerede?" *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, No 6 (Yaz 2005), s. 3-14.

HOFFMANN Stanley, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, Vol. 106, No 3 (1977), s. 41-60.

KEYMAN E. Fuat, "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9 (Bahar 2006), s. 1-20.

WENDT Alexander, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992), s. 391-425.

Görseller

<https://www.dzkk.tsk.tr>

KORE CUMHURİYETİ DENİZ KUVVETLERİ'NİN TARİHİ VE GELİŞİM PLANI

1. Denizci Ülke Kore Cumhuriyeti

Kore Cumhuriyeti, derin denizcilik tarihi bulunan bir ülkedir. 5000 yıldan uzun bir süredir Asya'nın doğusunda bir yarımada da konuşlu yaşam sürdüren ülke, üç tarafı denizle çevrili coğrafyasının avantajları ile Çin ve Japonya ile gerçekleştirdiği deniz ticareti bu gelişimde önemli bir pay sahibidir. Çin ve Japonya arasındaki ticareti kontrol etmek ve deniz kontrolünü sağlamak amacıyla 9'uncu yüzyılda Kore Yarımadası'nın güneyinde kaleler kuran Jango Bo-go ve 16'ncı yüzyılda ülkeyi Japon istilasından koruyan ve aynı zamanda ülkenin kahramanı olarak kabul edilen Amiral Yi Sun-shin, deniz tarihi içinde önem taşımaktadır.

Özellikle Amiral Yi Sun-shin, Japonya ile gerçekleştirilen 23 deniz savaşında da zafer kazanmış olması itibarıyla ülkede deniz savaş tanrısı olarak adlandırılmaktadır. Dünyanın ilk zırhlı savaş gemisi olan Geobukseon'u (kaplumbağa gemisi) 1592 yılında inşa ettirmiş ve 1597 yılında sadece 13 parça savaş gemisi ile 133 Japon savaş gemisi karşısında elde ettiği başarıyla ülkede efsaneleşerek nesilden nesile aktarılmıştır.¹ bu başarıları ile ülke denizcilik tarihinin en büyük kahramanı olan Amiral Yi Sun-shin'in inşa ettirdiği Geobukseon gemisi Kore Deniz Kuvvetleri'nin sembolü olarak kullanılmaktadır.

1953 yılındaki Kore Savaşı sonrasında kuzey ile bağlantısı kesilen ve adeta bir ada ülkesi konumuna gelen Kore Cumhuriyeti, dış ticaret ve ekonomik faaliyetler okyanusa bağlıdır. O yüzden ülke ekonomisini denizcilik endüstrisine ve teknoloji yoğun sanayiye dayandırmıştır. Günümüzde gemi inşa sektöründe dünya lideri olan² ve dünyanın 7'nci büyük deniz ticaret filosuna sahip ülke, açık deniz tesisi ve denizaltı kabloları gibi denizcilik sektörünün bir diğer faaliyet alanında dünya lideri konumunda bulunmaktadır.

2. Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri'nin Tarihi

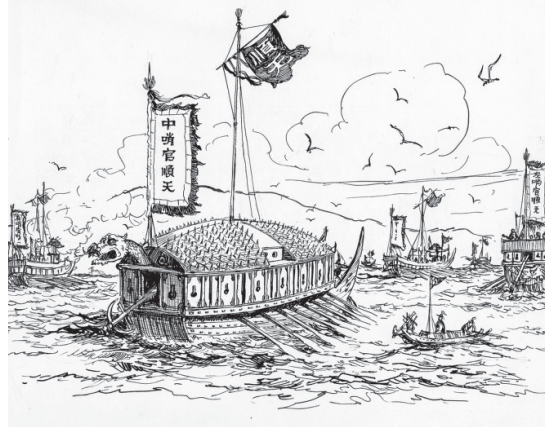
Modern Kore Cumhuriyeti donanmasının tarihi, Ağustos 1945 yılında Japon istilasından kurtularak bağımsızlığını ilan etmesi ile başlamıştır. Ülkenin ulusal yapısı ve ekonomisi, Japonya'nın 35 yıllık istilası ile bozulmuş olsa da halkın deniz devleti olma isteğinde bir değişim yaşanmamıştır. Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri, Kasım 1945 tarihinde Kara ve Hava Kuvvetleri'nin kurulmasından da önce Kore Cumhuriyeti

Resim-1: Jango Bo-go

Resim-2 : Amiral Yi Sun-Sin

Resim-3 : Geobukseon Gemisi

¹ Kültürel prototip ansiklopedisi, "Myeongnyang Deniz Savaşı", <https://terms.naver.com/entry.nhn?docId=1732768&cid=49358&categoryId=49358> [Erişim Tarihi: 17.06.2020]

² Junbuk Gazetesi, "Kore'nin gemi inşa endüstrisi üst üste 2 yıl boyunca dünyanın 1 numarasını kazandı." <https://www.jjan.kr/news/articleView.html?idxno=2074954> [Erişim Tarihi: 17.06.2020]

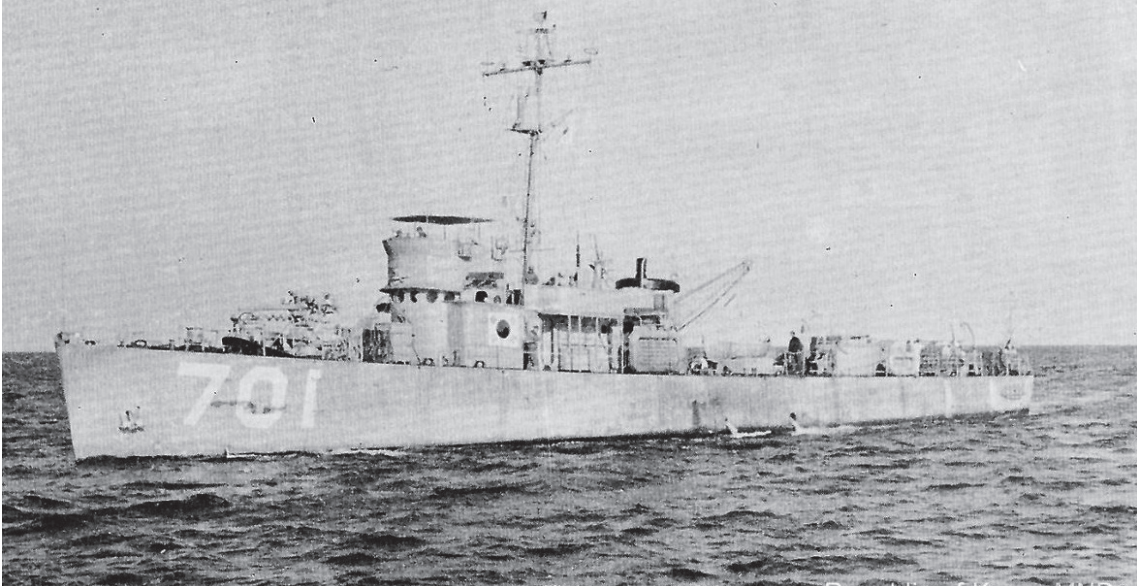
Resim-4: Kore Cumhuriyeti'nin İlk Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Son Won-il

Deniz Kuvvetleri'nin babası kabul edilen Amiral Son Won-il ve 70 kişilik silah arkadaşlarının çabaları ile teşkil edilmiştir. Tarihe geçen bu özverili çabalar sonucu Deniz Kuvvetleri'nin teşkilat yapısı ve limanları düzenlenmiş ve Deniz Harp Okulu da dâhil olmak üzere eğitim kurumları kurulmuştur.³

1949 yılında Deniz Piyade birlikleri kurulmuş olsa da ekonomik zorlukların ortasında savaş gemisine sahip olmayan Kore Cumhuriyeti Donanması, bayrağı devraldığımız o zamanın denizci askerlerinin ve eşlerinin kaynak yaratma faaliyetleri ve halkın bağışları yoluyla temin edilen 60 bin dolar karşılığında Amerike Birleşik Devletleri (ABD)'den hizmet dışına ayrılmış dört savaş gemisini satın almıştır.

Kore Savaşı'nda bahse konu bu dört savaş gemisi ve yardımcı tekneler ile varlık gösterilmiş, ateşkesin ardından, 1960'lı yıllarda savaş gemisi sayısı Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri'nin çabası ve müttefiklerin desteği ile 60'a yükseltilmiştir. 1964 yılında Vietnam Savaşı'na katılan Kore Donanması 1970'li yıllara gelindiğinde savaş gemilerinin yerleştirilmesi amacıyla savaş gemisi inşasına başlamıştır. 1980 yılında ilk yerli fırkateynini, 1983 yılında ilk yerli korvetini, 1984 yılında ilk denizaltısını ve 1987 yılında ilk mayın tarama gemisini inşa etme başarısını göstermiştir.

1990 yılında Pasifik Kıyıları tatbikatına katılarak Açık Deniz Donanması olma yolunda ilerleme kaydeden Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri, yine bu amaç doğrultusunda ilk yerli destroyerini 1998 yılında inşa etme başarısını göstermiştir. Büyük tonajlı bu ilk destroyerin inşasından 10 yıl sonra 2008 yılında ilk Aegis savaş sitemine sahip destroyerini tamamlanması ile dünyanın Aegis savaş sistemine sahip beşinci ülkesi olmuştur.

Resim-5: Kore Cumhuriyeti ilk Savaş gemisi olan Beakdusan

³ Sungche Lim ve başka, Kore Cumhuriyeti Donanması Kuruluş Tarihi, Deniz Tarihi Kayıtları Yönetim Ekibi, Silahlı Kuvvetler Baskı Örgüt, ss. 37-74.

Resim-6: RIMPAC tatbikatında SM-2 G/M atışı yapan Kral Seajong destroyeri (2016)

1993 yılında, tip 209 sınıfı denizaltının yapımını takiben 2006 yılında, Havadan Bağımsız Tahrik sistemi ile donatılmış tip 214 sınıfı denizaltı donanmaya katılmıştır. 2018 yılında başlatılan orta büyüklükte (3000 ton) denizaltı pojesinin ilk gemisinin 2020 yılından itibaren faaliyete geçirilmesi hedeflenmiştir. Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri günümüzde 20 denizaltı, 100 savaş gemisi ve 70 uçak ile dünyanın sekizinci en büyük donanmasına sahip bulunmaktadır.⁴

3. Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri'nin Gelişim Planı

Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri, denizcilik sektöründe uluslararası topluma liderlik edebilecek ve dünyanın herhangi bir yerinde ulusal çıkarları savunabilecek 'Deniz Gücü ve Açık Deniz Donanması' hedefiyle güç geliştirmektedir. Kore Cumhuriyeti Donanması'nın gelişimi şu anda 'Akıllı Donanma' planıyla birlikte sürdürülmektedir. Kore Cumhuriyeti Deniz kuvvetleri, 1945 yılında kuruluşundan bu yana gelişim için sürekli olarak çaba sarf etmiş ve 2020 yılında dünyanın en büyük sekizinci deniz gücü ile bir mucize gibi ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca şu anda Deniz Kuvvetleri, 'Deniz Gücü ve Açık Deniz Donanması'nın hedeflerine ulaşmak için bir 'Akıllı Donanma' gelişim planını sürdürmektedir. Kore Cumhuriyeti

Deniz Kuvvetleri bu hedeflere ulaşmak ve misyonunu yerine getirmek için gelişmeye devam edecektir. Kore Savaşı sırasında ülkemizin korunması için canları pahasına bizlerle birlikte mücadele etmiş olan kardeş ülke Türkiye Cumhuriyeti halkının, Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri'nin gelişimini görmekten gurur duyacaklarına şüphem bulunmamaktadır.

Kaynakça:

Kültürel prototip ansiklopedisi, "*Myeongnyang Deniz Savaşı*", <https://terms.naver.com/entry.nhn?docId=1732768&cid=49358&categoryId=49358> [Erişim Tarihi: 17. 06. 2020]

Junbuk Gazetesi, "*Kore'nin gemi inşa endüstrisi üst üste 2 yıl boyunca dünyanın 1 numarasını kazandı.*" <https://www.ijan.kr/news/articleView.html?idxno=2074954> [Erişim Tarihi: 17. 06. 2020]

Sungche Lim ve başka, *Kore Cumhuriyeti Donanması Kuruluş Tarihi*, Deniz Tarihi Kayıtları Yönetim Ekibi, Silahlı Kuvvetler Baskı Örgüt, ss. 37-74.

Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Resmi İnternet Sitesi, "*Asker Bilgileri*", http://www.navy.mil.kr/mbshome/mbs/navy/subview.do?id=navy_060501000000 [Erişim Tarihi: 17. 06. 2020]

⁴ Kore Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Resmi İnternet Sitesi, "Asker Bilgileri", http://www.navy.mil.kr/mbshome/mbs/navy/subview.do?id=navy_060501000000 [Erişim Tarihi: 17. 06. 2020]

08-16 KASIM 1942 TARİHLERİNDE GERÇEKLEŞEN KAZABLANKA DENİZ SAVAŞI'NIN

DENİZ HAREKÂTI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

Kazablanka Deniz Savaşı; İkinci Dünya Savaşı'nda "Meşale Harekâtı" olarak adlandırılan, müttefiklerin Kuzey Afrika çıkarmasının bir parçasıdır. Kazablanka'nın ele geçirilmesi için, 08-16 Kasım 1942 tarihleri arasında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Donanması gemileri ile Vichy Fransası¹ Donanması gemileri, kıyı top tabyaları ve 2 Alman denizaltısı arasında meydana gelmiştir. Bu makalede, Kazablanka Deniz Savaşı öncesi yapılan hazırlıklar ile ABD ve Fransa Donanmalarının durumları ortaya konacak, müteakiben 08-16 Kasım 1942 tarihleri arasında meydana gelen deniz muharebeleri incelenecektir. Makalenin, sonuç ve değerlendirme kısmında, Kazablanka Deniz Savaşı'ndan çıkarılacak derslere istinaden değerlendirmelerle bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kazablanka Deniz Savaşı, Meşale Harekâtı, Kuzey Afrika Çıkarması, İkinci Dünya Savaşı, Vichy Fransası

Giriş

1942 yazında Alman orduları doğu cephesinde, Stalingrad ve Kafkasya'ya doğru ilerlemekteydi. Baskı altında olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Almanya'ya karşı Avrupa'da ikinci bir cephe açılmasını istiyordu. ABD Başkanı Roosevelt, Avrupa'da ikinci cephe açılması için Müttefiklerin² hazır olmadığını savunuyordu. İngiltere, Tunus'u kaybetmiş ve Kuzey Afrika'da Mihver Devletlere³ karşı üstünlüğünü yitirmişti.

Mihver Devletler, Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı ve Orta Doğu petrolerini tehdit etmekteydi.

Bu durum içerisinde ABD ve İngiltere Genelkurmay Başkanlıkları ikinci cephenin 1942 sonbaharında Kuzey Afrika'da açılması yönünde karar aldı ve harekâtın adını "Meşale Harekâtı (Operation Torch)" olarak belirledi.⁴

ABD Başkanı Roosevelt, 07 Kasım 1942'de yaptığı açıklamada, harekâtın amacının; Kuzey ve Batı Afrika kıyılarının Alman ve İtalyan orduları tarafından Amerika kıtasına bir çıkarma harekâtı için ileri üs olarak kullanılmasını engellemek ve ABD'nin müttefiki SSCB'ye destek sağlamak için Mihver Devletlere karşı ikinci cepheyi açmak olduğunu açıklamıştır.⁵

Kazablanka Deniz Savaşı; Kuzey Afrika çıkarması olarak bilinen Meşale Harekâtı'nın bir parçası olarak Kazablanka'nın ele geçirilmesi için, ABD Donanması gemileri ile Vichy Fransası gemileri, kıyı top tabyaları ve 2 Alman denizaltısı arasında 08-16 Kasım 1942 arasında meydana gelmiştir.

1. Meşale Harekâtı Planı

Vichy Fransası, Kuzey Afrika'daki Fransız kolonileri Fas ve Cezayir'i kontrol etmekteydi. Vichy Fransası'nın; bu kolonilerde konuşlanmış yaklaşık 125.000 askerinin yanı sıra güçlü kıyı top tabyaları, 200 tank, 500 uçak, 20 savaş gemisi ve 11 denizaltısı bulunmaktaydı.⁶

Harita-1: Meşale Harekâtı

1 İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Fransa'yı mağlup etmesinden sonra, Fransa'da kurulan, Almanya'ya bağımlı Fransız yönetimidir. Bu makalede yer alan, Fransa veya Fransız ifadeleri, Vichy Fransası yönetimini belirtmektedir.

2 ABD, İngiltere ve SSCB.

3 Almanya, İtalya ve Vichy Fransası.

4 Samuel Eliot Morison, *The Two-Ocean War: A Short History of the United States Navy in the Second World War*, Bbs Pub Corp, New Jersey, 1997, s. 221.

5 United States War Information Office, *The War Messages of Franklin D. Roosevelt*, United States War Information Office, Washington, 1943, s. 5.

6 Alexandra Lohse ve Jon Midaugh, *Operation Torch, The American Amphibious Assault on French Morocco*, Naval History and Heritage Command, Washington, 2018, s. 4.

Meşale Harekât Planı; Cezayir, Oran ve Kazablanka kıyılarına, üç görev kuvveti ile 08 Kasım 1942'de eş zamanlı amfibi harekât yapılması üzerine tasarlanmıştır. Plana göre⁷, Harita-1'de gösterildiği şekilde;

- 33.000 İngiliz ve Kanada askerini taşıyan 53 nakliye gemisi ve bunları korumak üzere; 3 kruvazör, 2 uçak gemisi, 17 muhrip ve 7 korvetten oluşan Doğu Görev Kuvveti Cezayir'e,

- 39.000 Amerikan ve İngiliz askerini taşıyan 50 nakliye gemisi ve bunları korumak üzere; 2 kruvazör, 1 uçak gemisi, 13 muhrip ve 6 korvetten oluşan Merkez Görev Kuvveti Oran'a,

- 35.000 Amerikan askerini taşıyan 38 nakliye gemisi ve bunları korumak üzere; 3 muharebe gemisi, 7 kruvazör, 5 uçak gemisi, 39 muhrip, 12 mayın tarama gemisi ve 4 denizaltıdan oluşan Batı Görev Kuvveti Kazablanka'ya taarruz etmiştir.

2. Batı Görev Kuvveti

Batı Görev Kuvveti (GK 34), açılması planlanan ikinci cephenin hazırlıkları kapsamında, Müsterek Görev Kuvveti Komutanı Korgeneral Dwight Eisenhower komutasında Haziran 1942'de ABD Norfolk'ta kurulmuştur. Kara Unsurları Komutanı Tümgeneral George Smith Patton ve Deniz Unsurları Komutanı Tümamiral Henry Kent Hewitt olarak atanmıştır.⁸

GK 34'ün görevi; Kuzey Afrika'da icra edilecek kara harekâtına lojistik destek sağlamak üzere Kazablanka'daki limanı ve komşu havaalanlarını kontrol altına almaktır.⁹

2.1. Harekât Planı

Kazablanka çıkarması için harekât planı Ağustos 1942 sonuna kadar hazırlanmıştır. Plana göre çıkarma; Kazablanka'yı savunan Fransızların, iletişim hatlarını koparmak ve kritik ulaşım merkezlerini kontrol altına almak için, üç ayrı çıkarma noktasına 08 Kasım 1942 Pazar sabahı, gün doğmadan önce¹⁰ 04.00'da eş zamanlı olarak yapılacaktır. Bu çerçevede GK 34; Ek-1'de gösterilen görev organizasyonu altında 3 görev grubu (GG) ile Harita-2'de belirtilen Mehdiya, Fedala ve Safi kıyılarına

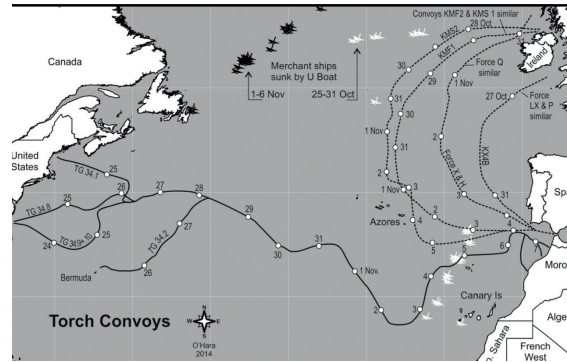
amfibi harekât icra edecek, 1 destek GG ve 1 uçak gemisi GG ile Kazablanka'da bulunan Fransız gemilerine karşı GK 34'ün emniyetini sağlayacaktır.¹¹

Harita-2: Batı Görev Kuvveti Harekâtı¹²

2.2. Hazırlık ve İntikal Safhası

Haziran-Ekim 1942 arasında Norfolk'ta kuvveti oluşturacak kara, deniz ve hava unsurları bir araya getirilmiştir.

Harita-3: Batı Görev Kuvveti İntikalı¹³

ABD Doğu kıyılarından bulunan limanlardan 19-23 Ekim 1942 arasında, küçük gruplar hâlinde hareket eden toplam 102 gemi, 28 Ekim 1942'de Atlantik Okyanusu'nda randevu tesis etmeyi müteakip, Harita-3'te belirtilen rotayı takip ederek gündüzleri zikzak manevraları ile konvoyun istikametini gizlemeye çalışmış,

⁷ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "İkinci Dünya Harbi'nde Deniz Harekâtı", Deniz Basımevi, Ankara, 1971, s. 217-219.

⁸ Alexandra Lohse ve Jon Midaugh, *age*, s. 1.

⁹ Brian Lane Herder ve Darren Tan, *Operation Torch 1942, The Invasion of French North Africa*, Osprey Publishing, Great Britain, 2017, s. 51.

¹⁰ Makalede belirtilen tüm saatler, yerel zaman dilimi olarak ifade edilmiştir. 08 Kasım 1942'de Kazablanka'da güneş doğuşu 07.54, güneş batışı 18.33'dir.

¹¹ Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 51.

¹² Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 52.

¹³ Youtube.com, "The First Invasion: Operation Torch (Noting 75th Anniversary) (WW2HRT 31-02)", <https://www.youtube.com/watch?v=np1cmQ6Kp8&feature=youtu>

geceleeri Kuzey Afrika kıyılarına doğru yol almışlardır.¹⁴ Böylece konvoy, Atlantik Okyanusu boyunca fark edilmeden 3.400 deniz mili (nm) yol kat ederek nihai hedefi olan Kazablanka kıyılarına 07 Kasım 1942'de varmıştır. Deniz Unsur Komutanı Tümamiral Hewitt, meteoroloji ve güncel istihbarat raporları doğrultusunda, harekâtın planlandığı şekilde 08 Kasım 1942 04.00'da başlayacak şekilde icrası için verdiği emirle, görev grupları planlanan çıkarma bölgelerine intikal etmiştir.¹⁵

3. Fedala Çıkarması ve Kazablanka Deniz Savaşı

Kazablanka, Fransızlar tarafından güçlü şekilde tahkim edilmiş olduğu için çıkarma harekâtı, Kazablanka'nın 15 nm kuzeyinde yer alan Fedala bölgesine yapılmıştır. Kazablanka Deniz Savaşı; Fedala ve Kazablanka açıklarında meydana gelmiştir.¹⁶

3.1. Fransız Kuvvetlerinin Durumu

Fransızların Kazablanka ve Fedala savunması, Koramiral Francois Michelier'in komutasında; kıyı top tabyaları, uçaklar, gemiler ve denizaltılardan oluşan, Ek-2'de görev organizasyonu gösterilen kuvvet ile sağlanmıştır.¹⁷

3.1.1. Fransız Donanması

Kazablanka'da; 1 kruvazör, 7 muhrip ve 11 denizaltıdan oluşan, "Fransız 2'nci Hafif Gemiler Filosu" ile Fransa'nın, Almanya tarafından işgal edilmesi sonrası inşasına devam edilmek üzere Kazablanka'ya getirilmiş Jean Bart muharebe gemisi bulunmaktaydı. Limanda bulunan Fransız muharip gemileri ve özellikleri Ek-3'te sunulmuştur.

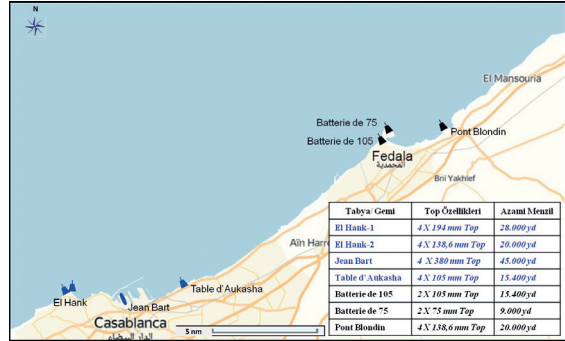
3.1.2. Kazablanka Savunması¹⁸

Kazablanka'nın savunması için Harita-4'te gösterilen mevkiilerde 3 top tabyası teşkil edilmişti.

- Table d'Aukasha; Kazablanka Limanı'nın 5 nm kuzeydoğusunda yer alan tabyada 4 adet 105 milimetre (mm) top,

- El Hank; Kazablanka Limanı'nın 3 nm güneybatısında yer alan 2 tabyanın, birinde 4 adet 194 mm ve diğerinde 4 adet 138 mm top,

- Ayrıca limanı hava saldırısına karşı korumak için, liman boyunca çeşitli noktalara monte edilmiş makineli tüfekler ve uçaksavar topları bulunmaktaydı.

Harita-4: Kazablanka ve Fedala Fransız Kıyı Savunma Düzeni

3.1.3. Fedala Savunması¹⁹

Fedala'nın savunması için Harita-4'te gösterilen mevkiilerde 4 tabya teşkil edilmişti. Ayrıca Fedala'da bulunan balıkçı limanında Fransız mayın tarama gemisi Abbe Desgranges bulunmaktaydı.

- Batterie de Pont Blondin; Fedala Limanı'nın yaklaşık 3 nm kuzeydoğusunda konuşlu ve 4 adet 138,6 mm'lik top,

- Batterie de 105; Fedala Burnu güney kıyısında konuşlu ve 2 adet 105 mm'lik top,

- Batterie de 75; Fedala Burnu kuzey kıyısında konuşlu ve 2 adet 75 mm'lik top,

- Fedala'nın hemen güneyindeki demir yolu raylarının yanında bulunan tabyada 4 adet 75 mm'lik uçaksavar topu bulunmaktaydı.

3.2. ABD Kuvvetlerinin Durumu

Fedala'ya çıkarma, 2 kruvazör, 10 muhrip, 6 mayın tarama gemisi, 2 denizaltı ve 16 nakliye gemisinden oluşan GG 34.9 tarafından yapılmıştır. 1 muharebe gemisi, 2 kruvazör, 4 muhripte oluşan GG 34.1 ve 2 uçak gemisi, 1 kruvazör, 6 muhripte oluşan GG 34.2 tarafından, Kazablanka'da bulunan top tabyaları ve Fransız gemilerine karşı GG 34.9'un emniyeti sağlanmıştır. ABD muharip gemileri ve özellikleri Ek-4'te

14 Alexandra Lohse ve Jon Midaugh, *age*, s. 19.

15 Alexandra Lohse ve Jon Midaugh, *age*, s. 21.

16 Alexandra Lohse ve Jon Midaugh, *age*, s. 31.

17 Wikipedia.com, "Naval Battle of Casablanca", https://en.wikipedia.org/wiki/Naval_Battle_of_Casablanca [Erişim Tarihi: 27.02.2020].

18 Alexandra Lohse ve Jon Midaugh, *age*, s. 30.

19 Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 51.

sunulmuştur.²⁰

3.3. Kuvvet Mukayesesi

ABD Donanması	Fransız Donanması
2 Uçak Gemisi (109 uçak)	1 Kruvazör (8 Top)
1 Muharebe Gemisi (29 Top)	9 Muhrip (38 Top)
5 Kruvazör (74 Top)	11 Denizaltı
20 Muhrip (80 Top)	131 Uçak
2 Denizaltı	Jean Bart'ın Baş Bataryası (4 Top)
	6 Top Tabyası (20 Top)
Toplam: 183 Top (Azami menzili 35.000 yd)	Toplam: 70 Top (Azami menzili 45.000 yd)

Tablo-1: Kuvvet Mukayese Tablosu

Her iki kuvvet mukayese edildiğinde;

- Top sayısı olarak avantajlı olan ABD Donanması'nın, menzil olarak Fransız Donanması'na göre dezavantajlı olduğu değerlendirilmektedir.

- ABD Donanması su üstü gemisi sayısında üstünken, Fransız Donanması ise denizaltı sayısında üstündür.

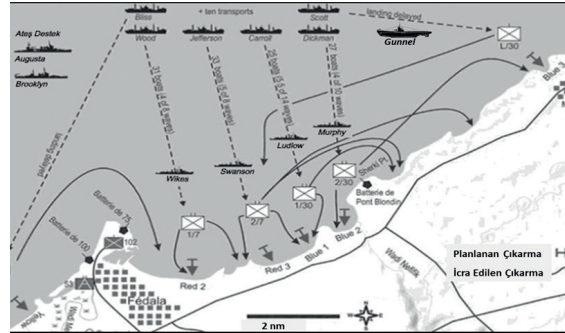
3.4. Fedala Çıkarması ve Kazablanka Deniz Savaşı

08 Kasım 1942 sabahı Fedala ve Kazablanka bölgesinde rüzgâr güneybatıdan, 1-2 kuvvetinde, deniz hafif dalgalı, kıyıya yakın yerdeki yüzey pusları dışında görüş açıktı.²¹

3.4.1. Fedala Çıkarması

04 Kasım 1942'de Fedala açıklarına intikal eden Gunnel ve Kazablanka açıklarına intikal eden Herring denizaltıları, yapılacak harekât için istihbarat toplamaya başlamışlardır. Bu kapsamda, mayınlı sahaların olup olmadığının tespiti için limana giren-çıkan gemilerin izledikleri rotalar, mevki belirlemeye yarayacak seyir

yardımcılarının (fenerler, kuleler, binalar, ağaçlar vb.) durumu ve Fransız gemilerinin hazırlık durumu gözlenmiştir. Harekâtın başlangıcına kadar görevlerine devam eden Gunnel ve Herring, Kazablanka Deniz Savaşı süresince karşılıklı müdahalenin önlenmesi kapsamında su üstü gemilerinin harekât bölgesinden uzak, kendilerine tahsis edilen sahalarda karakol faaliyetinde bulunmuştur.²²

Harita-5: Fedala Çıkarması²³

07 Kasım 1942'de çıkarma bölgesine intikal eden GG 34.9, 21.30'dan itibaren radarlarında Kuzey Afrika kıyıları görebilmekteydi. Fedala kıyıların 6 deniz mili açığında nakliye gemilerinin boşaltma yapacağı sahaya gönderilen Gunnel'dan kerteriz alan gemiler, 00.15'den itibaren botlarını denize indirmeye başlamıştır.²⁴ Eksik seyir yardımcı bilgileri ile Fransız hava, su üstü ve denizaltı tehdidi altında doğru konum belirlemede zorluklar yaşayan Gunnel, kendisine emredilen mevkiye yaklaşık 1 mil kuzeyde kalmıştır. Ayrıca nakliye gemileri ile irtibat kurmakta kullandığı kızıl ötesi fener, görüşün düşüklüğü nedeniyle etkin olarak kullanılamamıştır.²⁵ Mevki almada yaşanan zorluk nedeniyle, gemilerden botları denize indirme işlemi planlanandan 1 saat gecikme ile başlamıştır. Çıkarma koridorlarını markalayacak botlarda bulunan deniz piyadeleri 01.15'te gemilerden ayrılabilmiştir.²⁶

İlk dalgada 119 çıkarma aracı 03.00'da nakliye gemilerinden ayrılarak sahile intikale başlamıştır. Ancak, akıntı, düşük görüş

²⁰ Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 22-25.

²¹ USS Massachusetts'in gemi jurnalinin 08 Kasım 1942 tarihli sayfası.

²² Brian J. Haggerty, *Conduct and Support Of Amphibious Operations From United States Submarines In World War II*, Pickle Partners Publishing, Auckland, 2015, s. 45.

²³ Youtube.com, "The First Invasion: Operation Torch (Noting 75th Anniversary) (WW2HRT 31-02)", <https://www.youtube.com/watch?v=np1cmQ6Kpx8&feature=youtu.be> (Erişim Tarihi: 27.02.2020).

²⁴ Vincent O'hara, *Torch: North Africa and Allied Path to Victory*, Naval Institute Press, Washington, 2015, s. 173.

²⁵ Brian J. Haggerty, *age*, s. 71.

²⁶ Worall Reed Carter ve Elmer Ellsworth Duvall, *Ships, Salvage and Sinews of War*, Department of the Navy, Washington, 1954, s. 167.

ve artan deniz durumu nedeniyle ilk dalgadaki 119 araçtan 57'si tahsisli plajları yerine kayalık bölgeye intikal etmiş ve kayalara çarparak kaybedilmiştir.²⁷ Tüm çıkarma boyunca GG 34.9'da bulunan toplam 347 çıkarma aracından 160'ı bu şekilde kaybedilmiştir.²⁸

Sahile yaklaşan çıkarma araçlarının motor seslerini duyan Sherki ve Fedala'da bulunan arama ışıkları 04.00'da yakılmış, ancak sahile çıkan botlar 05.00'da tespit edilebilmiştir. Korgeneral Eisenhower, harekâtın baskın etkisi yapabilmesi için, Fransızlar ateş açmadan kesinlikle ateş açılmaması emri vermiştir.²⁹ Fransızlar tarafından ateş açılmamasına rağmen, kıyıdan 4.000 yarda mesafede bulunan Wilkes, Swanson, Ludlow ve Murphy refakat muhripleri tarafından 05.23'te arama ışıklarına ateş edilerek ışıklar söndürülmüştür. Bunlar Kazablanka Deniz Savaşı'nın ilk salvoları olarak tarihe geçmiştir. Havanın yavaş yavaş aydınlanmaya başlaması ile 06.00'dan itibaren, Fransız kıyı top tabyaları muhriplere ve çıkarma araçlarına atışa başlamıştır.

06.20'de Wilkes ve Swanson Fedala tabyalarına, Murphy, Ludlow ve Brooklyn, Sherki tabyasına atışa başlamıştır. 07.00'da Murphy iskele makine dairesinden yara alarak kıyıdan uzaklaşmıştır. Brooklyn'in isabetli atışları ve sahile çıkan deniz piyadelerinin kuşatması sonucu Pont Blondin tabyası 07.30'da teslim olmuştur.

Wilkes ve Swanson tarafından Fedala'ya yapılan atışlarda, limanda bulunan mayın tarama gemisi Abbe Desgranges'e hafif hasar verilmiştir. Ancak bu gemi, 13.30'da limanın ele geçirilmesine kadar makineli tüfekleri ile karşı koymuştur.³⁰

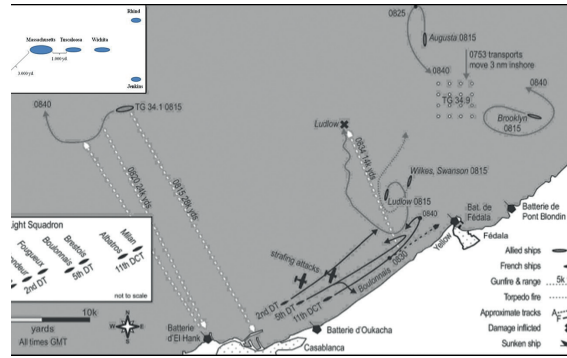
Fedala tabyalarına yapılan atışa 07.10'dan itibaren kıyıdan 10.000 yarda (yd) mesafede bulunan sancak gemisi Augusta da katılmıştır. 4 adet gözetleme uçağı kaldıran Augusta, bunlardan hiçbiriyile irtibat kuramamıştır. Güneş doğması

ve atışlar nedeniyle sahilden çıkan dumanlardan görüş iyice düşmüş, gemiler sağlıklı atış yapamaz hâle gelmiştir. Buna rağmen gemilerin atışa devam etmeleri, sahile çıkan kendi deniz piyadelerini vurmalarına neden olmuştur.³¹

Deniz piyadeler tarafından 13.30'da Fedala, 15.00'da Fedala tabyaları teslim alınmıştır. 17.00'a kadar 7.750 piyadenin kıyıya çıkarılmasına rağmen, kara araçlarının %16'sı, ikmal malzemelerinin ise %1'i kıyıya çıkarılabilmmiştir.³²

3.4.2. Kazablanka Deniz Savaşı

08 Kasım 1942:

Harita-6: 08 Kasım 1942 Kazablanka Deniz Savaşı³³

Destek GG 34.1'in ateş taksimatına göre; Massachusetts'e, öncelikle Jean Bart'i ve El Hank'ta bulunan büyük çaplı kıyı toplarını yok etme görevi verilmişti. Tuscaloosa'ya, Kazablanka Limanı'ndaki denizaltılar, kruvazörler ve diğer deniz araçları tahsis edilmişti. Wichita ise, El Hank'ta bulunan küçük çaplı kıyı toplarına ateş açacak, müteakiben Table d'Aukasha Tabyasını ateş altına alacaktı. Muhripler, GG 34.1'in denizaltılar ve uçaklara karşı savunmasını sağlayacaktı.³⁴

06.10 ile 06.24 arasında; Massachusetts, Wichita ve Tuscaloosa denizaltı savunması ve gözetleme görevleri için 9 uçak kaldırmayı müteakip, GG 34.1, Şekil-1'de belirtilen

27 Alexandra Lohse ve Jon Middaugh, *age*, s. 31.

28 Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 53.

29 Alexandra Lohse ve Jon Middaugh, *age*, s. 24.

30 Samuel Eliot Morison, *age*, s. 247.

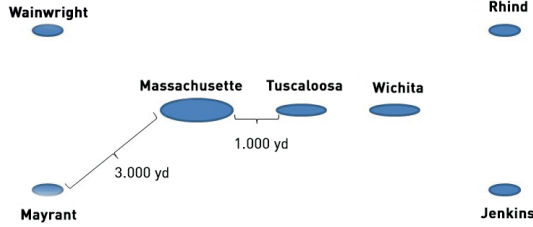
31 Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 53.

32 Vincent O'hara, *age*, s. 186.

33 Youtube.com, "The First Invasion: Operation Torch (Noting 75th Anniversary) (WW2HRT 31-02)", <https://www.youtube.com/watch?v=np1cmQ6Kpx8&feature=youtu.be> (Erişim Tarihi: 27.02.2020).

34 Office of Naval Intelligence, *Combat Narratives: The Landings in North Africa*, US Navy Publications Branch, Washington, 1944, s. 20.

nizamı oluşturarak³⁵ tahsisli hedeflerini ateş altına almak için Kazablanka kıyılarına doğru mesafe kapatmaya başlamıştır.

Şekil-1: GG 34.1 Nizamı

Koramiral Michelier, Fedala'da 05.20'de ilk salvoların duyulmasını müteakip, limanda bulunan 5 Fransız denizaltısına denize açılma emri vermiş ve 05.50-07.30 arasında 8 denizaltı (Meduse, Orphee, Amazone, Antiope, La Sibylle, Le Conquerant, Sidi Ferruch ve Le Tonnant) liman çıkışı yapmıştır. Son çıkan 2 denizaltı GG 34.1'in gözetleme uçakları tarafından tespit edilmiştir.³⁶

06.35'e kadar Ranger, 18 avcı ve 17 keşif bombardıman uçağı kaldırmıştır. Suwanee ise 07.00'a kadar denizaltılara karşı birliğin savunmasını sağlamak üzere 8 av bombardıman uçağı kaldırmıştır.

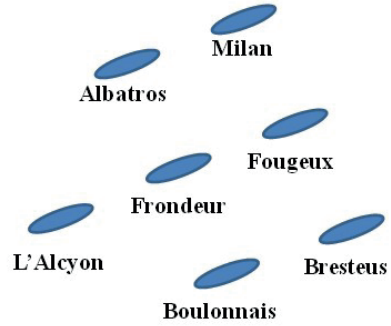
06.41'de gözetleme uçaklarından birine kıydan uçaksavar atışı yapılmış ve bundan 1 dakika sonra başka bir gözetleme uçağı Fransız avcı uçaklarının saldırısına uğradığını rapor etmiştir. GG 34.1'e yaklaşan 6 Fransız uçağından biri gemilerden açılan uçaksavar atışlarıyla düşürülmüş diğerleri uzaklaşmıştır.

07.03'te Massachusetts'in 600 yd yakınlarında, El Hank tabyası ve Jean Bart tarafından atılan mermilerin oluşturduğu 6 su kümbeti meydana gelmiştir. Fransızların ilk top salvosunun ardından GG 34.1, yaklaşık 24.000 yd mesafeden, planlı ateş taksimatına göre Kazablanka Limanı, Fransız tabyaları ve Jean Bart'ı ateş altına almıştır. 07.20'ye kadar, Massachusetts

tarafından Jean Bart'a 6-9 mermilik 5 salvo atış yapılmış ve 07.20'de Jean Bart baş taraftan aldığı isabet ile atış yapamaz hâle gelmiştir. Bu ana kadar Jean Bart 7 mermi atabilmiştir.³⁷ Massachusetts'in 2'nci salvodan sonra radarının arızalanması ve Fransız avcı uçaklarının ortaya çıkmasıyla, gözetleme uçaklarından yararlanılamaması nelerleriyle sağlıklı atış yapılamamıştır.³⁸ Ancak Massachusetts bu şekilde 08.30'a kadar Kazablanka Limanı ve El Hank tabyalarına 25.000-31.000 yd arası değişen mesafeden ateşe devam etmiştir.³⁹

07.27'de Wichita tarafından, Table d'Aukasha tabyası susturulmuş ve Tuscaloosa ile birlikte Kazablanka Limanı'nda bulunan Fransız denizaltı tesislerine ateş yoğunlaştırılmıştır.

07.45 itibarıyla, Ranger'dan kalkan bombardıman uçakları ve gemilerden yapılan top atışlarıyla, Kazablanka Limanı'nda; Le Malin muhribi, Oreade, La Psyche ve Amphitrite denizaltıları ile 3 ticari gemi batırılmıştır.⁴⁰

Şekil-2: Fransız 2'nci Hafif Gemiler Filosu Nizamı

08.15'te Fransız 2'nci Hafif Gemiler Filosu'na ait 7 muhrip liman çıkışı yaparak Şekil-2'de belirtilen nizamda, Fedala'ya çıkarma yapan birliklere taarruz için intikale başlamıştır. Fransız gemilerini önlemek amacıyla; Fedala açıklarında bulunan Augusta, Brooklyn ve 4 muhrip (Wilkes, Swanson, Ludlow ve Rowan) görevlendirilmiştir. 09.00'da Augusta'da bulunan Tümamiral Hewitt tarafından, GG 34.1'e Fransız Filosuna taarruz etmek üzere tam yol intikal etmesi emredilmiştir.

35 Office of Naval Intelligence, *age*, s. 21.

36 Peter Chen, "Operation Torch, 8 Nov 1942 - 16 Nov 1942", *World War II Database*, https://ww2db.com/battle_spec.php?battle_id=100 (Erişim Tarihi: 27.02.2020).

37 Rick Atkinson, *An Army at Dawn, The War in North Africa, Owl Book Henry Holt and Company*, New York, 2002, s. 131.

38 Office of Naval Intelligence, *age*, s. 23.

39 Harekât boyunca düşman denizaltılarının ateş kontrol problemi çözmelerini güçleştirmek ve düşman top salvolarından sakınmak amacıyla, devamlı zikzak seyri yapılmış ve 20-27 knots (kts) arası değişen sürat kullanılmıştır.

40 Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 54.

İlk salvo 08.20'de Milan tarafından Wilkes'a atılmış ancak kısa düşmüştür. 08.35'te diğer Fransız muhripleri de ABD muhriplerine ateş açmıştır. Milan ve Ludlow karşılıklı birbirlerine isabet sağlamış ve hafif yaralanan Ludlow, Augusta'nın korumasından faydalanmak üzere kuzeydoğuya çekilmiştir. 08.43'te Augusta, ardından 08.48'de Brooklyn tarafından Fransız Filosu ateş altına alınmıştır. Ancak çıkarma birliklerine 4 nm kadar yaklaşan Fransız gemileri bir taraftan da sahile çıkarma yapan deniz araçlarına ateşe başlamış ve 1 çıkarma aracını batırmışlardır.⁴¹

09.18'de Massachusetts, ardından 09.19'da Wichita ile Tuscaloosa'nın ateş açmaya başlaması üzerine Fransız Filosu Kazablanka Limanı'na doğru geri çekilmeye başlamıştır.⁴² Bu sırada Fransız hafif kruvazörü Primauguet, limandaki duman ve GG 34.1'in Fedala önlerinde yaşanan muharebeye odaklanmasından faydalanarak liman çıkışı yapmıştır. Fransız gemileri ile ABD gemilerinin karşılıklı top atışlarında 09.25'te Milan, su hattından aldığı 3 ve köprü üstü yakınından aldığı 2 isabet ile tesirsiz hâle getirilmiş ve 10.00'da Fougueux, Massachusetts tarafından batırılmıştır. 10.04'te Massachusetts, Meduse denizaltısı tarafından atılan 4 torpidodan manevra ile kurtulmuş⁴³, 10.10'da Brooklyn, başka bir Fransız denizaltısından atılan 4 torpidodan manevra ile kurtulmuştur. 10.45'te Boulonnais, Augusta tarafından batırılmıştır.⁴⁴

11.00 itibarıyla ABD gemilerinde, önemli bir hasar ve kayıp bulunmamaktaydı. Ancak, gemilerde mevcut mühimmatın önemli bir kısmı tüketilmişti. Örneğin; Massachusetts, 2 isabet almış ve 16 inç top cephanesinin %59'unu harcamıştı.⁴⁵ Dakar'da bulunan Richelieu (Jean Bart'in eş gemisi) muharebe gemisinin bölgeye intikal etmesi ihtimaline karşı, kalan cephanenin tasarruflu kullanılması için verilen emir gereği, Massachusetts ve Augusta ateş kesmiştir. Massachusetts sabah kaldırdığı 2 uçaktan geri dönebilen birini almak üzere batı yönlü uzaklaşmış, Augusta ise Fedala'daki kara harekâtını yönetecek Tümgeneral Patton'u sahile çıkarmak üzere nakliye gemilerinin bulunduğu bölgeye intikal etmiştir.

11.05'ten itibaren Tuscaloosa, Wichita ve Rhind tarafından, Fransız gemileri ile muharebeye devam edilmiştir. Bu andan itibaren Ranger'in bombardıman uçakları da muharebeye iştirak etmiştir. Aldığı hasar nedeniyle tesirsiz hâle gelen Albatros ve Milan, 14.00'da Kazablanka Limanı girişi kuzeyinde karaya oturtulmuş, Primauguet ise aynı bölgeye demirlemiştir. Öğlen saatlerinde batan ve karaya oturan gemilerden sağ kurtulan personeli toplamak için Commandant Delage, Gracieuse ve Grandiere liman savunma gemileri ile birkaç römorkör, Frondeur muhribinin sağladığı duman perdesi altında limandan çıkışı yapmıştır. ABD kruvazörleri 13.26'da bu gemilere ateş açmış, aynı anda El Hank tabyası ateşe karşılık vermiştir.

13.50'ye kadar Grandiere batırılmış ve El Hank tekrar susturulmuştur. 15.58'de Massachusetts namlularını boşaltmak için El Hank tabyasına 6 mermilik son salvo atışını yapmıştır.⁴⁶

17.00'da Primauguet, Ranger'in uçaklarından atılan bombalar ile batmış ve Kazablanka Limanı'na hasarlı şekilde dönebilen Frondeur ve Brestois kurtarılamayarak gece saatlerinde batmıştır. Günün sonunda muharebeden hasar almadan limana dönebilen tek Fransız gemisi Alcyon muhribi olmuştur.

08 Kasım 1942'de cereyan eden muharebe sonucunda; ABD tarafında, Murphy ve Ludlow orta derecede hasar almıştır. Diğer gemiler, aldıkları hafif hasar ile harekâta devam edebilmiştir. Fransız tarafında;

Jean Bart'in topu geçici süreliğine gayri faal hâle getirilmiş,

Primauguet, Boulonnais, Fougueux, Frondeur ve Brestois batırılmış,

Ağır hasar alan Milan ve Albatros karaya oturmuş,

Kazablanka limanında; 3 denizaltı (Amphitrite, Oréade ve La Psyché), 2 muhrip (Simoun ve Tempete), 1 yüzer havuz ve 7 ticari gemi batırılmıştır.

09 Kasım 1942:

Ranger'in uçakları ile Kazablanka'da belirlenen askerî hedeflerin bombardımanına devam edilmiş ancak, müteakip harekâta kullanılması öngörülen liman tesislerinin daha fazla

41 Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 55.

42 Office of Naval Intelligence, *age*, s. 27.

43 Alexandra Lohse ve Jon Middaugh, *age*, s. 35.

44 Office of Naval Intelligence, *age*, s. 29.

45 USS Massachusetts'in gemi jurnalının 08 Kasım 1942 tarihli sayfası.

46 Massachusetts gün boyunca toplam 786 adet 16 inç (%67), 221 adet 5 inç (%2,25) cephanesi harcamıştır.

zarar görmemesi için limana taarruz edilmemiştir. Cephane sıkıntısı bulunmayan Augusta ve muhripler tarafından, kara birliklerine deniz topçu ateş desteği sağlanmıştır. Denizde bir muharebe meydana gelmemiştir.⁴⁷

10 Kasım 1942:

09.18'de Le Tonnant denizaltısı tarafından, Ranger'a 4 torpido atılmış, ancak başarısız olmuştur.

10.30'da Kazablanka Limanı çıkışı yapan Gracieuse ve Commandant Delage, 11.18'de Fedala'dan Kazablanka'ya ilerleyen ABD kara birliklerine ateş etmeye başlamıştır. Bu gemileri engellemek üzere harekete geçen Augusta, 15 inçlik topundan 2 namlusu onarılan Jean Bart'ın ateş açması üzerine geri çekilmiştir. Jean Bart tarafından atılan 18 mermiden hiç biri Augusta'ya isabet etmemiştir.⁴⁸

Jean Bart'ı susturma görevi Ranger'ın bombardıman uçaklarına verilmiş ve 16.00'da uçaklar tarafından atılan 2 adet 1.000 librelik bomba ile Jean Bart tesirsiz hâle getirilmiştir.

Sabah erken saatlerde kuşatılan Kazablanka, gece ABD kuvvetlerine teslim olmuş ve 11 Kasım 1942 sabahı 04.00'da Fransız kuvvetleriyle ateşkes imzalanmıştır.⁴⁹

11 Kasım 1942:

Denizaltılara karşı savunma için görev yapan Suwanee'den kalkan uçaklar tarafından, Fransız denizaltısı Sidi-Ferruch satıhta tespit edilerek batırılmıştır.⁵⁰

Güneş battıktan hemen sonra 19.50'de Alman U-173 denizaltısı tarafından, Fedala açıklarında yüklerini boşaltmaya devam eden 15 nakliye gemisinden biri olan Joseph Hewes ile yakıt gemisi Winooski ve Hambleton muhribine yapılan torpido saldırısı sonucu, %90 kargosu ile birlikte Joseph Hewes batmıştır.⁵¹

Diğerleri aldıkları hasara rağmen, hasar kontrol personelinin yoğun çabaları sonucu batmaktan kurtulmuştur.

12 Kasım 1942:

11 Kasım 1942'de uğranılan torpido saldırısı, Fedala açıklarında demir yerinde yapılan boşaltmanın tehlikesini göstermiştir. 12 Kasım 1942 sabah yapılan toplantıda Tümamiral Hewitt, Kazablanka Limanı'nda boşaltma yapmaya uygun yalnız bir rıhtımın bulunması nedeniyle, nakliye gemilerinin burada yüklerinin boşaltmasının uzun zaman alacağı ve Fedala'daki boşaltma bölgesinin muhripler ile emniyetinin sağlanabileceğini değerlendirmiştir.⁵²

Ancak bu değerlendirmesinde yanıldığı; akşam saatlerinde Alman denizaltısı U-130'un 8 dakika içerisinde, Tasker H. Bliss, Edward Rutledge ve Hugh L. Scott nakliye gemilerini batırması ile ortaya çıkmıştır.⁵³

13-16 Kasım 1942:

13 Kasım 1942'de Kazablanka Limanı'na intikal etmekte olan Fransız denizaltıları Le Conquérant ve La Sibylle, uçaklar tarafından batırılmıştır.⁵⁴

15 Kasım 1942'de, Alman denizaltısı U-173'ün, Fedala'nın 17 nm açığında, Kazablanka'ya intikal etmekte olan konvoya torpido saldırısı sonucu, nakliye gemisi Electra hasar almıştır.⁵⁵

16 Kasım 1942'de, Quick, Swanson ve Woolsey muhripleri, Kazablanka açıklarında karakol görevleri sırasında öğlen saatlerinde aldıkları sonar temasına istinaden attıkları su bombaları ile, ABD'lilerin korkulu rüyası hâline gelen Alman denizaltılarından U-173'ü batırmışlardır.⁵⁶

3.4.3. Kazablanka Deniz Savaşının Sonucu

08-16 Kasım 1942 arasında gerçekleşen muharebeler sonucu;

47 Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 67.

48 Brian Lane Herder ve Darren Tan, *age*, s. 58.

49 Alexandra Lohse ve Jon Middaugh, *age*, s. 46.

50 Wreck Site, "Sidi Ferruch (Q-181 Sidi-Ferruch) (+1942)", *Wreck Site*, <https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?30398> <https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?30398> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

51 Alexandra Lohse ve Jon Middaugh, *age*, s. 37.

52 George F. Howe, *Northwest Africa: Seizing the Initiative in the West, Center of Military History United States Army*, Washington DC, 1991, s. 176.

53 George F. Howe, *age*, s. 177.

54 Donald E. Bertke, Don Kindell ve Gordon Smith, *World War II Sea War: The Allies Strike Back*, Bertke Publications, Dayton, 2014, s. 298.

55 Donald E. Bertke, Don Kindell ve Gordon Smith, *age*, s. 299.

56 Clay Blair, *Hitler's U-Boat War: The Hunted 1942-1945*, Hachette, UK, 2012, s. 151.

- ABD Donanması, 4 nakliye gemisi ve toplam 489 personel,⁵⁷
- Fransız Donanması, 1 muharebe gemisi, 1 hafif kruvazör, 8 muhrip, 8 denizaltı ve toplam 803 personel,⁵⁸
- Alman Donanması, 1 denizaltı kaybetmiştir.⁵⁹

Kazablanka'nın müttefikler tarafından ele geçirilmesi ile stratejik olarak;

- Cebelitarık Boğazı'nın güneyden emniyeti sağlanmış,
- Almanya'nın, Atlantik Okyanusu'nda yürüttüğü denizaltı harbi için önemli bir lojistik üs ele geçirilmiş,
- ABD'nin, Kuzey Afrika kıyılarına güvenle lojistik nakliye yapabilmesi için uygun liman elde edilmiş,
- Almanya'nın, İtalya ve Kuzey Afrika'ya kuvvet kaydırması sağlanarak SSCB üzerindeki baskı azaltılmıştır.

4. Sonuç

GK 34'ün sancak gemisi Augusta'nın Fransız gemilerine karşı muharebeye girişmesi sonucu, Tümgeneral Patton'un karadaki birliklerinin başına geçmesi 3 saat gecikmiştir. Görev sonu değerlendirmesinde Tümamiral Hewitt, Augusta'nın aynı zamanda GG 34.9'un ateş destek gemisi olmasının, deniz savaşında komuta kontrolün sağlanmasında zafiyet yarattığını değerlendirmiştir. Bu savaştan sonra yapılan planlamalarda komuta gemilerinin, ilave bir sorumluluk verilmeden müstakil görev yapmaları sağlanmıştır.⁶⁰

Tümamiral Hewitt'in en tartışmalı kararı, nakliye gemilerinin bir kısmının kaybına neden olan Fedala önlerinde demir yerinde yüklerini boşaltması emri vermiş olmasıdır. Alman denizaltı tehdidi olmasına rağmen Kazablanka limanı yerine, saldırıya daha açık konumda olan Fedala açıklarının tercih edilmesinin nedeni, limanda batan gemilerden dolayı, nakliye gemilerinin yüklerini boşaltabilecekleri sadece bir rıhtım bulunması ve Tümamiral Hewitt tarafından önceliğin, kara harekâtının desteğinde kullanılacak teçhizatın bir an evvel kıyıya çıkarılmasına verilmesidir.⁶¹ Ancak 11 ve 12 Kasım 1942'de 4

nakliye gemisinin Alman denizaltıları tarafından batırılması sonrası bu karardan vazgeçmiştir.

Harekâtın başında, çıkarma plajlarını gözetleyen denizaltıların etkin kullanıldığı, ancak karartma altında sıkı muhabere şartları altında çıkarma bölgesine intikal eden nakliye gemilerini rehberlemede kısmen başarılı oldukları tespit edilmiştir. Yoğun Fransız ve Alman denizaltı tehdidi bulunan bölgede, dost denizaltılar ile su üstü gemileri arasında karşılıklı müdahaleye neden olmamak için ABD denizaltıları, Kazablanka Deniz Savaşı süresince etkin kullanılamamıştır.

Harekâta katılan 2 Alman denizaltısı, 4 gemiyi batırılmış ve 3 gemiye ağır hasar vermiş olmasına rağmen, harekâta katılan toplam 8 Fransız denizaltısı yaptığı saldırılarda herhangi bir gemiye zarar verememiştir. Çünkü; Alman denizaltıları, sabit duran veya manevra kabiliyeti düşük gemileri hedef olarak seçerken, Fransız denizaltıları, hedef seçiminde önceliği, zikzak seyri yapan ve manevra kabiliyeti yüksek muharip gemilere vermiştir.

Bölgedeki denizaltı tehdidine karşı ABD muharip gemilerinin, harekât süresince kesintisiz olarak zikzak seyri icra etmeleri ve üzerlerine gelen torpidolara karşı iyi gözcülük yapmaları sayesinde, zamanında etkili manevra yapmaları sonucu hasar almaktan kurtuldukları tespit edilmiştir.

Fedala'da kıyı başını ele geçirmek için hareket eden deniz piyadeleri, uygun muhabere ve gözetleme vasıtalarının bulunmaması nedeniyle dost ateşi altında kalmışlardır. Deniz topçu ateş desteği sağlayan unsurlar ile kara harekâtını yürüten unsurlar arasında muhabere ve gözetlemeyi sağlamakla görevli uçakların, Fransız uçakları tarafından saldırıya uğramaları sonucu, ateş destek gemileri ile irtibatları kesilmiştir. Ancak buna rağmen gemilerin, karadaki unsurların ilerlemesini de dikkate almadan bir önceki tahsis edilen hedeflerine atışa devam etmelerinin, dost ateşi altında personel kaybına neden olduğu değerlendirilmiştir.

57 Naval History and Heritage Command, "World War II Casualties", *Naval History and Heritage Command*, <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/w/world-war-ii-casualties.html> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

58 Yves-Marie Péréon, *L' image De La France Dans La Presse Américaine, 1936-1947*, Peter Lang, Bruxelles, 2011, s. 283.

59 Naval History and Heritage Command, "1942 Thanksgiving Menu Honors Those Who Fought in Operation Torch", *Naval History and Heritage Command*, <https://www.navalhistory.org/2013/11/27/1942-thanksgiving-menu-honors-those-who-fought-in-operation-torch> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

60 Alexandra Lohse ve Jon Middaugh, *age*, s. 10.

61 Alexandra Lohse ve Jon Middaugh, *age*, s. 11.

İlk gün yapılan muharebede ana muharip gemiler Massachusetts %67, Wichita, Tuscaloosa ve Brooklyn %75-85 oranında ana top cephanelerini harcamıştır.⁶² Fransızların, Dakar'dan kuvvet kaydırabilecek olması ve ABD görev kuvvetinde cephaneye ikmal yapabilecek lojistik gemi bulunmadığından, ana muharip gemiler müteakip günlerde savaşa dâhil olamamıştır. Böylece cephaneye ikmal, müteakip harekâtların planlanmasında dikkate alınması gereken önemli bir husus olarak ortaya çıkmıştır.

Kaynakça:

Kitaplar

- ATKINSON Rick, *An Army at Dawn, The War in North Africa*, Owl Book Company, New York, 2002.
- BERTKE Donald E., KINDELL Don ve SMITH Gordon, *World War II Sea War: The Allies Strike Back*, Bertke Publications, Dayton, 2014.
- BLAIR Clay, *Hitler's U-Boat War: The Hunted 1942-1945*, Hachette, UK, 2012.
- CARTER Worall Reed ve DUVALL Elmer Ellsworth, *Ships, Salvage and Sinews of War*, Department of the Navy, Washington, 1954.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *İkinci Dünya Harbi'nde Deniz Harekâtı*, Deniz Basımevi, Ankara, 1971.
- HAGGERTY Brian J., *Conduct And Support Of Amphibious Operations From United States Submarines In World War II*, Pickle Partners Publishing, Auckland, 2015.
- HERDER Brian Lane ve TAN Darren, *Operation Torch 1942, The Invasion of French North Africa*, Osprey Publishing, Great Britain, 2017.
- HOWE George F., *Northwest Africa: Seizing the Initiative in the West*, Center of Military History United States Army, Washington DC, 1991.
- LOHSE Alexandra ve MIDDAUGH Jon, *Operation Torch, The American Amphibious Assault on French Morocco*, Naval History and Heritage Command, Washington, 2018.
- MORISON Samuel Eliot, *The Two-Ocean War: A Short History of the United States Navy in the Second World War*, Bbs Pub Corp, New Jersey, 1997.
- Office of Naval Intelligence, *Combat Narratives: The Landings in North Africa*, US Navy Publications Branch, Washington DC, 1944.
- O'HARA Vincent, *Torch: North Africa and Allied Path to Victory*, Naval Institute Press, Washington, 2015.
- PÉRÉON Yves-Marie, *L' image De La France Dans La Presse Américaine, 1936-1947*, Peter Lang, Bruxelles, 2011.
- United States War Information Office, *The War Messages of Franklin D. Roosevelt*, United States War Information Office, Washington, 1943.

İnternet Kaynakları

CHEN Peter, "Operation Torch, 8 Nov 1942 - 16 Nov 1942", World War II

Database, https://ww2db.com/battle_spec.php?battle_id=100 (Erişim Tarihi: 27.02.2020).

Naval History and Heritage Command, "World War II Casualties", <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/w/world-war-ii-casualties.html> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Naval History and Heritage Command, "1942 Thanksgiving Menu Honors Those Who Fought in Operation Torch", <https://www.navalhistory.org/2013/11/27/1942-thanksgiving-menu-honors-those-who-fought-in-operation-torch> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Wreck Site, "Sidi Ferruch (Q-181 Sidi-Ferruch) (+1942)", <https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?30398> <https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?30398> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

https://www.wikiwand.com/tr/Meşale_Harekâtı

Diğer

National Archives and Records Administration (A-II), USS Massachusetts Deck Log Book 1-18 November 1942

⁶² Office of Naval Intelligence, *age*, s. 31.

Fransız Savunma Görev Organizasyonu

Fransız Fas Donanması

2'nci Hafif Su üstü Filosu Tuğa. Raymond de Lafond	Muharebe Gemisi Jean Bart	Denizaltılar	Karaya Konuşlu Uçaklar	Karaya Konuşlu Uçaklar	
Kruvazörler		La Sibylle Amazone L'Amphitrite Antiope La Psyche Oreade Orphee Meduse Sidi-Ferruch Le Tonnant Le Conquerant	53 Avcı Uçağı 52 Bombardıman Uçağı 26 Keşif Gözetleme Uçağı	Kazablanka Fedala	
Primauguet					
Muhripler					
Milan Fougueux L'Alcyon Boulonnais Simoun					Albatros Frondeur Brestois Tempete
Korvetler					
Commandant Delage La Gracieuse La Grandiere					
Karakol Gemileri					
La Servannaise L'Algeroise Chasseur 2					

Fransız Muharip Gemileri ve Özellikleri

	Sınıfı	Deplasman (ton)	Azami Sürat (kts)	Silahlar	Silah Menzili (yd)
Jean Bart	Muharebe Gemisi	43.000	0	4 × 380 mm (15 inç)	45.000
Primauguet	Kruvazör	7.300	33	8 × 155 mm (6.1 inç)	25.000
Milan	Muhrip	2.450	36	5 × 138 mm	18.200
Albatros	Muhrip	2.450	36	5 × 138 mm	18.200
Fougueux	Muhrip	1.400	33	4 × 130 mm (5.1 inç)	20.000
Frondeur	Muhrip	1.400	33	4 × 130 mm (5.1 inç)	20.000
L'Alcyon	Muhrip	1.400	33	4 × 130 mm (5.1 inç)	20.000
Brestois	Muhrip	1.400	33	4 × 130 mm (5.1 inç)	20.000
Boulonnais	Muhrip	1.400	33	4 × 130 mm (5.1 inç)	20.000

ABD Donanması Muharip Gemileri ve Özellikleri

	Sınıfı	Deplasman (ton)	Azami Sürat (kts)	Silahlar	Silah Menzili (yd)
Massachusetts	Muharebe Gemisi	35.000	28	9 × 16"/45 cal 20 × 5"/38 cal	35.000 18.000
Wichita	Kruvazör	10.000	33	9 × 8"/55 cal 8 × 5"/38 cal	30.000 18.000
Tuscaloosa	Kruvazör	10.000	32	9 × 8"/55 cal 8 × 5"/25 cal	30.000 18.000
Mayrant	Muhrip	1.500	36	4 × 5"/38 cal	18.000
Wainwright	Muhrip	1.500	38	5 × 5"/38 cal	18.000
Rhind	Muhrip	1.500	36	4 × 5"/38 cal	18.000
Jenkins	Muhrip	2.000	37	5 × 5"/38 cal	18.000
Augusta	Kruvazör	9.050	32	9 × 8"/55 cal 8 × 5"/25 cal	30.000 14.500
Brooklyn	Kruvazör	9.700	33	15 × 6"/47 cal 8 × 5"/25 cal	20.000 14.500
Murphy	Muhrip	1.600	37	4 × 5"/38 cal	18.000
Wilkes	Muhrip	1.600	37	4 × 5"/38 cal	18.000
Swanson	Muhrip	1.600	37	4 × 5"/38 cal	18.000
Ludlow	Muhrip	1.600	37	4 × 5"/38 cal	18.000

■ E. Dz. Kur. Alb. Sinan TOPUZ

GEÇMİŞTEN HATALAR GELECEĞE DERSLER

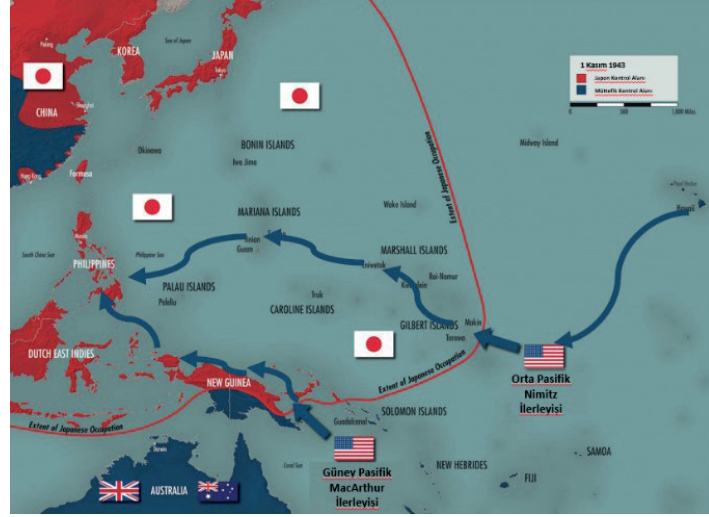

**GELİBOLU'DAN SONRA,
NORMANDİYA'DAN ÖNCE: TARAWA**

Öncesinde İngilizlerin Gelibolu seferinin çalışıldığı, sonrasında Normandiya ve Pasifik ada sıçramaları için amfibi harekâta alınan dersler üzerinde çalışılan çıkarmanın da adı Tarawa.

Gelibolu'dan sonra İngilizler, "Amfibi Harekât"ın imkânsız bir harekât olduğunu düşünüyorlardı. 1926 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Deniz Enstitüsünün dergisi Proceedings'de yayımlanan bir yazıda; kara yollarının ve demir yollarının yaygınlaşması, iletişimin gelişmesi ve top menzilin artması, uçak ve denizaltıların etkinliğini göstermesi ile denizden bir işgalin neredeyse imkânsız olduğuna vurgu yapıyordu. Bir yanda Gelibolu gibi bir fiyasko ve İngilizlerin amfibi harekât olmaz söylemleri vardı. Diğer tarafta da ABD'nin Pasifik Harekât Planlarında yer alan ileri üster ele geçirme ihtiyacı. ABD nasıl amfibi harekât yapılabileceğine ilişkin kafa yormaya devam etti. 1931'de amfibi harekât doktrinini yazarken Gelibolu'dan alınacak ders çoktu ve Tarawa Atolü bu doktrin ilk ciddi test yeri oldu.

2. Dünya Savaşı patlayalı yaklaşık 4 sene, Japonlar Pearl Harbor'a saldırdı 2 sene geçtikten sonra, ABD iki strateji arasında kaldı. İkisini de hiçbir zaman resmî olarak onaylanmadı ama uygulandı. İlki Mac Arthur'un Yeni Gine ve Filipinler üzerinden Japonya'nın üzerine gitme stratejisi, diğeri de Amiral Nimitz ve Kuvvet Komutanı Amiral King'in savunduğu Pasifik'te adadan adaya sıçrama stratejisiydi. Adalarda sıçrama stratejisinin uygulayıcısı Nimitz, Japon askerî gücünü etkisizleştirmeye, izole etmeye başladı. Sıçrama stratejisinin Pasifik'in neresinden başlayacağı da çokça tartışıldı. Gilbert Adaları, Avustralya ve Pearl Harbor'a lojistik zinciri kısaltacak, keşif gözetleme gücünü artıracak; Japonların ise Pearl Harbor ve diğer stratejik adalara yönelik uçak faaliyetlerini kontrol eden adalardı. İlk hedeflerden biri olarak Gilbert Adaları denilen ada zinciri içindeki Tarawa Atolü seçildi. Atolü'nün en büyük adası ise Betio Adasıydı. Betio, aynı zamanda Japonlar tarafından en fazla tahkim edilen adaydı. Ada, Japonya'ya karşı yapılacak saldırılar için önemli bir havaalanına ev sahipliği yapıyordu ki, sıçrama stratejisi için adadaki Japon karaya konuşlu uçak varlığının sonlandırılması ve ABD tarafından kullanılabilmesi gerekiyordu. Bu strateji için ABD'de müthiş bir donanma inşa programı vardı ancak Nimitz önce elindeki kuvvetlerle alabileceği adalara odaklandı. Eldeki kuvvetlerle alınabilecek ada konusu şüphesiz ayrı bir tartışma konusu oldu. Hedef adanın uzunluğu 3,2 km ve genişliği 800 metreydi ve aslında biraz süratli bir yürüyüş ile adanın bir uzun tarafından diğerine yarım saatte ulaşmak mümkündü.

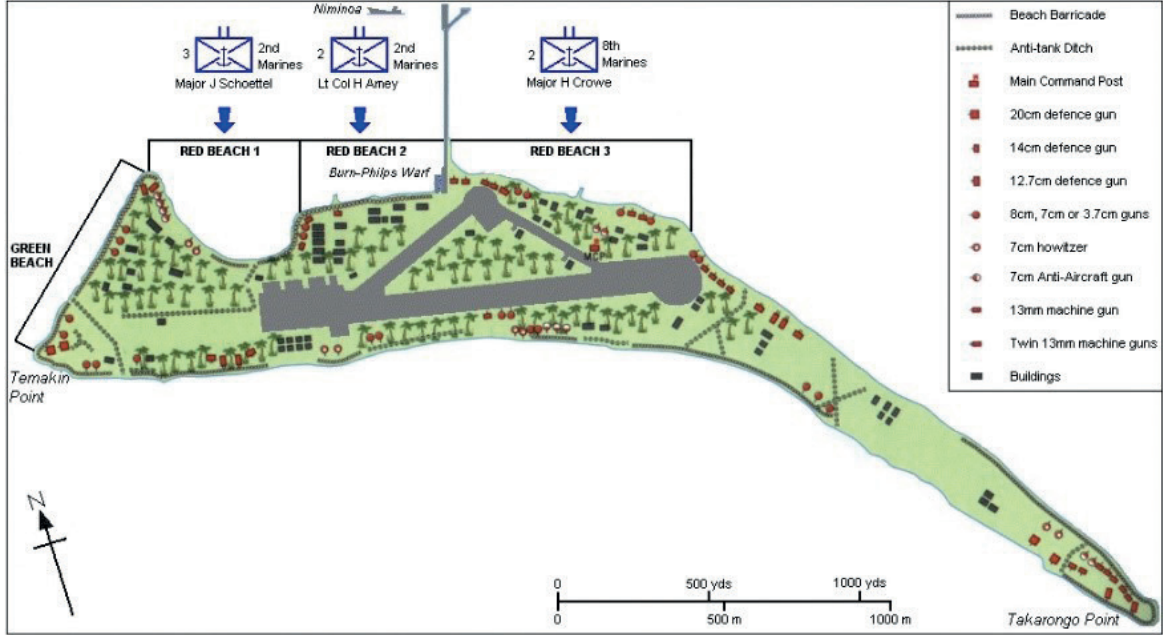

Harita-1: Tarawa Harekâtı

Tarawa ABD'nin Pasifik'teki ilk amfibi saldırısı ve gördükleri ilk dirençti. 4.500 Japon askeri 76 saat boyunca neredeyse son ferdine kadar savaştı. ABD'nin 18.000 deniz piyadesi ile yüklendiği adada verdiği 1.000'in üzerinde ölü ve 2.500'ün üzerinde yaralı edinilen dersler kapsamında incelenmeyi hak eden bir yere yer edindi. ABD'nin 3,2 km'lik bir ada için getirdiği deniz piyadelere ilave olarak 5 refakat uçak gemisi, 7 kruvazör/muhabere gemisi, 22 destroyer, 18 nakliye gemisini de bölgeye getirdi.

Ağustos 1943'te Koramiral Raymond Spruance sözlü olarak 2. Deniz Piyade Tümeni'ni kullanarak adayı almak için görevlendirildi. Mayıs 1943'te 2. Deniz Piyade Tümeni personelinden 13.000 kişi sıtma hastalığı ile boğuşuyordu ve yarısının değiştirilmesi gerekiyordu. Betio Adası'nın ve uçak pistinin Japonlarca çok kuvvetli tahkim edildiği biliniyordu. Ada haritası üzerinde ilk çalışmalardan sonra adaya ulaşmak için su sathına yakın mercan resiflerini aşmanın sorun olacağı anlaşıldı. Deniz Piyade karargâh ekibinin Amiral Spruance'e ilk soruları deneme aşamasındaki lastik çıkarma araçlarının harekâta kullanılıp kullanılmayacağı oldu. Amiralin cevabı olumsuzdu. Klasik tahta çıkarma araçları kullanılacaktı. Tarawa, ABD amfibi birliklerinin kuvvetli tahkim edilmiş bir sahile ilk çıkışları ve Çanakkale'den aldıkları derslerle yazdıkları doktrinlerini test edecekleri ilk harekât olacaktı.

Japon savunması, Amiral Tomanari Saichiro tarafından hazırlandı. İyi bir mühendis olan Amiral'in amacı Tarawa Atolü'nün en büyük adası Betio'nun savunmasını son derece güçlü yaparak ABD saldırısını karaya çıkmadan oyalamak, takviye gelene kadar

Harita-2 : Tarawa Amfibi Harekat Planı

zaman kazanmak ve amfibi kuvveti imha etmekte. Saldırıya geçen ABD kuvvetlerini imha planının adı Yukaki idi ve denizaltıların, bombardıman uçaklarının da kullanılmasını kapsıyordu. Daha sonra, Amiral Tomanari Saichiro'nin yerini Ağustos 1943'te savaşırlığı ile bilinen Amiral Meichi Shibasaki¹ aldı. "Bir milyon Amerikalı, adayı 100 yılda alamaz," diyordu. ABD tarafından Betio'nun tahkimatı en kuvvetli ada olduğunu biliyordu. Japon iletişiminden önemli bilgiler sağlayan Amiral Nimitz de denizaltı ve uçak tehdidini ciddiye alıyordu. Bu nedenle harekâtı yönetecek

Amiral Spruance'a yıldırım gibi girmesini ve yıldırım gibi çıkmasını emretti. Bu süratli harekât isteği de Tarawa Harekâtı'nın planlamasını, gidişatını ve sonuçlarını belirleyici faktör oldu.

Harekât için çalışmalarda Guadalcanal'da lojistik malzeme taşınması için kullanılan "Paletli Çıkarma Aracı"nın (LVT – Landing Vehicle Tracked) yüzme yeteneğinden yararlanarak amfibi saldırı aracı olarak kullanılması gündeme geldi. Guadalcanal'da bu araçların çoğu kötü duruma düşmüştü. Sadece 75 adedinin kullanılabileceği ortaya çıktı ki, Betio'da tüm deniz piyadelerini sahile çıkarmak için yeterli değillerdi. ABD Pasifik Filosu'nun bulunduğu San Diego'da 100 adet yeni LVT-2 bulunduğu biliyordu ve süratle Pasifik harekât sahasına intikalleri gündeme geldi. Bunların harekâtta kullanılmalarına Görev Kuvveti Komutanı Amiral Turner karşı çıktı. Turner'in karşı çıkma gerekçesinde LVT kullanılması değil, LVT'lerin LST'lerle taşınması gerekliliği vardı. LST'lerin azami süratının 8,5 knot olması nedeniyle konvoy süratini çok düşüreceklerini değerlendirdi. Deniz Piyade Birlikleri Komutanı General Holland Smith, "LVT'ler yoksa harekât olmaz" a konuyu indirgedi. 100 LVT kara kuvvetleri ve deniz piyadeler arasında paylaşıldı. Ancak deniz piyadeleri araçlarla hiç eğitim yapamadılar. Araçları çıkarma sabahı görebildiler.

Resim-1: Tarawa Atolü

¹ 1 D günü gecesi öldü. Japon askerlerinin motivasyonuna büyük katkı sağladı. Amiral karargâhının hastaneye çevrilmesine izin vermiş, kendisi karargâh personeli ile birkaç yüz metre ilerideki yedek karargâhına taşınmıştı. Açık havada personeli ile konuşurken, gözü kuvvetli bir ABD deniz piyadesi tarafından subay grubu fark edildi ve o noktaya top ateş desteği istenmesi sonucu tüm karargâh subayları ile öldürüldü. Komutanların ve yedeklerinin ayrı mevkilerde bulunma ihtiyacı için açık bir gerekçe.

Resim-2: Adanın batıdan çekilmiş resmi. Betio'da 76 saatte 5000'den fazla insanın hayatını kaybettiğine inanmak zor. Sol tarafta Red Two ve Red Three çıkarma bölgelerinin sınırdaki lojistik hedef haline de gelen iskele (Kaynak Tarawa 1943)

LVT'ler için mercan üzerindeki suyun yüksekliği önemsizdi. LVT konusunun fikir babası Albay Shoup² mercanların üzerindeki 1,2 metrelik su yüksekliğinin LCVP'ler (Landing Craft Vehicle Personnel) için yeterli olduğunu söylüyordu. Ancak bölgede uzun süre gemi dolaştıran Yeni Zelandalı yedek birliklerden Binbaşı Holland mercanların üzerinde 90 santimetreden fazla su olmayacağını söyleyince, Albay Shoup uyarıyı ciddiye aldı. Artık ikinci dalgayı oluşturan LCVP'lerden sahile çıkışın %50 ihtimalle yürüyerek olabileceğini değerlendiriyorlardı. AMTRACK da denilen LVT'lerin önündeki engeller de boyu bir metreden fazlayı bulan yükseklik bariyerleriydi. Deniz piyade ölümlerinin yarısı denizden sahile çıkışta olacaktı ve Binbaşı Holland tarafından yapılan ikazın yeterli önem verilmemesi pahalıya patladı. Harekâtın zamanlamasına, harekâtın başarısından fazla önem vermişlerdi. Bir subay, "12 Ekim'deki toplantıda alçak su - yüksek su konusu konuşuldu ancak çıkarma araçlarının sahile kapak atamama olasılığı hiç konuşulmadı, sorun olarak ortaya getirilmedi." dedi.

Betio Adası'nın düz yapısı saklanacak her tüfek ve topun deniz piyadelerini hedef yapabileceğini biliyorlardı. Ada en büyüğü 8 inç'lik olmak üzere, çok çeşitli kalibre top, hafif tanklar, havan topları, makineli tüfek yuvaları, beton ve çelik engeller, mayın

tarlaları, mercan yaklaşma bölgelerine dikenli teller, kütüklerden engeller, tank tuzakları ile doluydu. Çıkarma araçları denizdeki engellerden kaçınsa topların atış hattına daha rahat giren bir tuzağa yönelmiş oluyordu.

Eylül'de ada havadan bombalandı. İstihbarat, adadaki Japon birliğinin diğer askerlerinden daha savaşçı ve eğitilmiş olduğu konusunda uyarısını yapmıştı. Çıkarma tarihi olarak 20 Kasım seçildi. Kalan süre çevre adalara aldatma saldırısı yapmak ve hazırlık için yeterli değildi. Aynı şekilde yeterince çıkarma aracı (paletli amfibi personel taşıma aracı) elde yoktu. Pasifik Donanma Komutanı Oramiral Chester W. Nimitz Tarawa'dan sekiz hafta sonra Marshall Adaları'na harekâta başlamak istiyordu. Diğer taraftan Japonların harekâtın başlamasından 3 gün içinde hava ve denizaltı saldırılarını yoğunlaştırması bekleniyordu. Komutanların üzerinde harekâtın başlangıç tarihi ve şekli konusunda baskı vardı.

Pearl Harbor'da yapılan planlama toplantısında "Modern Amfibi Savaş"ın babası olarak da bilinen Pasifik Amfibi Kuvvetleri Komutanı General Holland Smith, komşu Bairiki Adası'nı ateş desteği için kullanmak, aldatma harekâtı ve kıyı başının yumuşatılması için kara bombardımanı talep etti. Toplantıda Nimitz'in stratejik sürpriz sağlanması için kara bombardımanını sadece 3 saat ile sınırlı tutma kararı ile sarsıldılar. Ayrıca deniz unsurlarında sıklet merkezini muhafaza için aldatma çıkarması talepleri de kabul edilmedi. Pasifik Amfibi Birlikleri Komutanı Holland Smith'in, 6. Piyade Tugayı'nı yedekte tutması ile ilk saldırıyı yapma görevi sadece 2. Piyade Tugayı'nda kaldı. Kısa süreli kara bombardımanı sonrası harekâtına başlayacak 2. Piyade Tugayı'nın Japonlara sayıca üstünlükleri sadece 1'e 2 olacaktı ki, doktrinlerinde yazanın minimum rakamına tekabül ediyordu.

Yeni emirlere göre harekât emri tadil edildi. Kuş şeklindeki Betio Adası'nın baş ve sırt kısmı diyebileceğimiz güney ve batısı kuzeyinden daha fazla tahkim edilmişti. Japonlar deniz sathının altındaki mercanların çıkarma planlarını etkileyeceğini düşünmüştü. Ada'nın kuzeyi denizler açısından daha sakindi ve mercanların üzerinden nispeten derin suya uzanan iskele lojistik açıdan iyi bir hedef teşkil ediyordu. Ada'nın kuzeyi/kuşun göğüs kısmı ana çıkarma bölgesi olarak seçildi. Amfibi harekâtın provası 01 Kasım'da bölgeye intikalde olan LVT-2'ler³

² Harekâtın planını hazırlayan kişiydi. Kendisini icra eden kişi olarak buldu. 1952 yılında Deniz Piyadelerin Komutanı oldu.

³ LVT-2'ler daha önce kullanıma giren LVT-1'lerin gelişmiş modeliydi ve 1942'de üretime başladı. Tarawa'dan önce savaşta kullanılmadılar. Tarawa'da kullanılanlara hafif silahlara karşı çelik levha takviyesi yapıldı. Tarawa'da 30 tanesi kaybedildi ise de aracın kullanışlı olduğu sonucuna vardı ve üretimden kalkana kadar 3000 adet üretildi. İngiltere tarafından da kullanıldı. En büyük problemi personeli araçtan tahliye edecek geniş bir kapak/kapı düzeneğinin olmamasıydı.

Resim-3 : Tarawa Amfibi Harekâtına Katılan Birlikler

olmadan yapıldı. Gemiler Erradaka Adası'na prova olarak kara bombardımanı yaptı. LVT-1'ler ve lastik botlara ilk defa yükleme eğitimi yapıldı. Kıdemli deniz subayları kara bombardımanından çok umutluydu. Yapılacak atışların sadece düşmanı değil, Ada'yı da imha edeceğini söylüyorlardı. Deniz piyadelerin komutanı General Smith denizcilere, görevlerinin gereğini yapmalarını çünkü sahile çıkacak piyadelerin tek korumalarının üzerlerindeki üniforma olacağını söyledi.

D-günü günü olan 20 Kasım'da LVT'lere yükleme sabah 03.20'de başladı. O andan itibaren bazı şeyler ters gitmeye başladı. Nakliye gemilerinden bir kısmının demirlediği noktalar, ateş destek gemilerinin atış hattını kısıtlıyordu. Gemiler olmaları gereken yere sevk edildi. Bu gemilerin tekrar hareket ettirilmelerinin de sonuçları vardı. Harekete geçen gemilerin dümen suyunda kalan LVT'ler oldu. Gemiler harekete geçtiğinde hâlen limbo ağlarında, LVT'lere inişte olan piyadeler vardı. Son derece tehlikeli anlar oluştu.

En iyi planın dahi eylem başladığında çöpe gitme ihtimali her zaman vardır. D Günü Ç Saati Sabah 08.30 olarak belirlenmişti. Buna göre sabah 05.45'te uçaklar 30 dakikalık bir bombardıman

yapacak, 06.15-08.25 arasında gemiler kara bombardımanı yapacak, son kalan 5 dakika tekrar uçaklar tarafından kullanılacak, piyadeler sahile çıkarken uçaklar adanın iç taraflarındaki hedefleri ateş altına alacaktı.

Saat 05.07'de Japon sahil topçusu, gemilere ateş açarak savaşı başlattı. USS Colarado ve Maryland 16 inç'lik topları ile cevap verdi. 05.42'de gemi toplarına ateşkes emri verildi çünkü uçakların her an 05.45 TOT ile hedeflerini bombalamaya başlaması bekleniyordu. Uzun bir sessizlik dönemi oldu.

Hâlbuki uçak gemisi grubu uçakların bombardımanını 30 dakika ertelemiş ve Amfibi Birlik Komutanı Amiral Hill dâhil kimseye haber vermemişlerdi. Problemler birbiri ardına yağmaya başladı ve sancak gemisi USS Maryland top atışlarının sarsıntısı sonucu harici muhaberesini kaybetti. Komuta kontrol gemisinin ne uçak kontrol birliği ile ne de sahil ile irtibatı yeterli olmayacaktı. ABD tarafından Japonlara sunulan 25 dakikalık âdeta bir dinlenme zamanı Japonların kendilerini toparlamasına fırsat verdi. 06.05'te gemilerden bombardımanın tekrar başlaması emri verildi. Beş dakika sonra güneşin doğuş zamanı olan saat 06.10'da uçaklar Ada üzerinde hedeflerine bomba atmaya

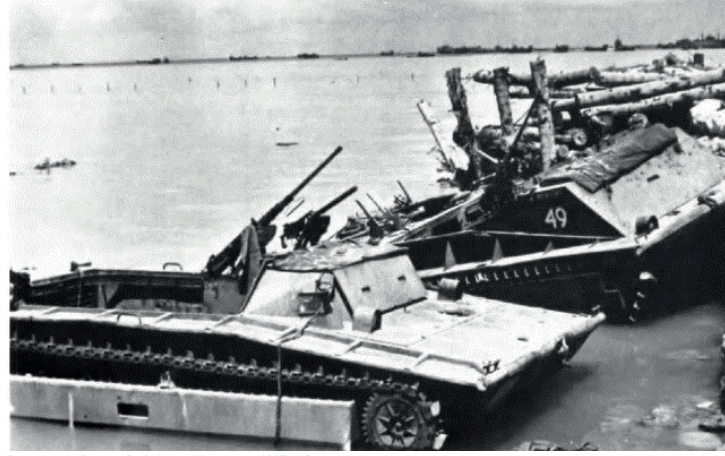
başladılar. Çıkarma kuvvetindeki gemiler sonraki saatlerde sahile bomba yağdırdılar. Gemilerin bombardıman etkisi öyle büyük gözüküyordu ki gemilerden Ada'da canlı kalmamış olabileceği değerlendiriliyordu. Çok yanlış bir algı ile sahilde çatışma değil sadece ölü gömme iş yapılacağını düşünmeye başladılar. Hava keşfinde ilk sordukları soru, "mercanlar suyun üzerinde mi, altında mı?" oldu. Pilot, "üzerinde" dedi.

LVT'lere personel yüklenmeye başladığında tüm gece uyumamış piyadeler kendilerini çalkantılı suda, sonradan eklenen çelik plakalar nedeni ile denge sorunu başlayan ve müthiş sallanan LVT'lerde buldular. Sahile intikalleri ağırlıklarının artması ve deniz durumu nedeni ile beklenenden uzun sürecekti. H saatinin gecikeceği kesinleşmeye başladı. Önce 08.30'dan 08.45'e, daha sonra 09.00'a ertelendi. Tüm birlikler emri alamadı.

İlk dalgada 42, ikinci dalgada 24, üçüncü dalgada 21 LVT vardı. Hafif Sherman tanklarını taşıyan LCVP'ler beşinci dalgayı oluşturuyordu. Amiral Hill 08.54'te kara bombardımanı için kesin emrini verdiğinde LVT'lerin sahile daha 4000 yarda mesafesi vardı. Karargâhı emre itiraz etti ise de Amiral ortaya çıkan dumanın karaya çıkış için emniyetsiz olduğunu söyledi. Üzeri açık LVT'ler sahilden ilk karşı ateşlerini almaya başladılar. Japonlar zırh delici mermi yerine patlayıcı mermi kullanıyordu ki bu onların önemli hatası oldu. Japonlar da LVT'leri şaşkınlıkla izlediler. Gelen araçlar bekledikleri gibi mercanların üzerinde takılıp kalmamışlar, sahile doğru ilerliyorlardı.

Uçaklar da 08.55'te daha önce yapmadıkları sahile atışlarına başladılar. ABD deniz piyadeleri bu an için "pilotlar bir kez daha taktik duruma değil, kollarındaki saatlere baktılar," şeklinde yorumlamışlardı. Uçakların taktik hava desteğinde kullanış şekli ile ilgili bir eleştiri de kara ve deniz kuvvetleri uçaklarının destek için kullanılması konusunda geldi. Deniz piyadelere göre, kendi uçakları amfibi harekâtın ne olduğunu bilerek görsel algıyı açık tutmak için alçak ve yavaş uçuş için eğitim almışlardı. Onlara göre deniz ve kara kuvvetlerinin uçaklarını kullanmak hava desteğinde etkinliği azalttı.

Bu arada adaya yapılan bombardımanın sahildeki Japon savunmasına etki etmediği ortaya çıktı. Son 25 dakikadaki "kes ateş" emri de sahile çıkan birliklere karşı savunmayı

Resim-4: Betio Sahiline ilk varan LVT-49

etkinleştirdi. Japonlar güneyden kuvvet kaydırarak Ada'nın batı ve kuzeyindeki savunmalarını, kuvvetlendirmeyi başardı. Bir metreyi bulan dalgalar ve mercanların üzerindeki düşük su seviyesi, LVT'lerin kontrolünü çok zorlaştırdı. Sahile 90-100 metre kala ateş altındaki LVT'lerden atlayarak sahile çıkmak zorunda kaldılar. Ateş altında yarı belinde suyun içinde son derece yavaş bir yürüyüşü. Diğer çıkarma araçlarının sahile yaklaşması mümkün olmadı. Sahil hattından en az 500 metre mesafede personeli bırakmak zorunda kaldılar. Sahile çıkışta en şanslı birlik iskelenin yanından çıkan LVT 2/8 olarak adlandırılan Red Beach'e çıkış yapan piyadelerdi. Onların da şansı yakın mesafeden topçu desteği veren iki destroyerin⁵ Amiral Hill'in "kes ateş" emrine rağmen düşmanları üzerine devam ettikleri ateşi. Bu birlik önemli kazanımla ilerledi ancak ilk 10 dakikada 6 subayının 5'i öldü.

Bazı LVT komutanları önlerinde ateş altına alınan diğer araçları görünce piyadelerin erken tahliyesini emretti. LCVP'deki personel mercanlar üzerindeki su yüksekliğinin yeterli olmaması nedeniyle, sahile yaklaşık birkaç yüz metrelik mesafeyi yürüyerek aşmak zorundaydı. Telsiz, cephane ve silah gibi ağır ekipmanı olan piyadelere boğulanlar oldu.

Sahile çıkabilen Sherman tanklarının bir kısmı 75 mm Japon topları tarafından bir kısmı da Amerikan uçaklarınca dost ateşi ile vuruldu. Günün sonunda 14 Sherman tankından sadece 2'si faaldi. Daha fazla tank için LCM'ler sahile ulaşamıyordu.

4 LVT-1'ler 18, LVT-2'ler 20'şer personel taşıyabiliyorlardı.

5 Ada'nın kuzeyindeki Lagoon girişi sınırlıydı ve bu iki destroyer kuzeyden sahile ateş altına aldı. Diğer topçu desteği güneyden gerçekleşti. USS *Indianapolis*'te bulunan Amiral Spruance çıkarma faaliyetlerini göremiyor, harekâtın planlandığı şekli ile devam ettiğini düşünüyordu. Karargâh personeline müdahale etmesini istediği anlar oldu, ancak kendi seçtiği personelin işine karışmamayı, harekâtı kendi seçtikleri şekilde icra etmeleri gerektiğini değerlendirdi.

Red One Plajı'na çıkan birlik komutanı Albay'ın birliklerden haber almak için gönderdiği habercilerden en az 24 tanesi öldü. Telsizler çalışmıyordu ve Amfibi Birlik Komutanı General Smith'in sahilde ne olup bittiğine ilişkin bir fikri yoktu.

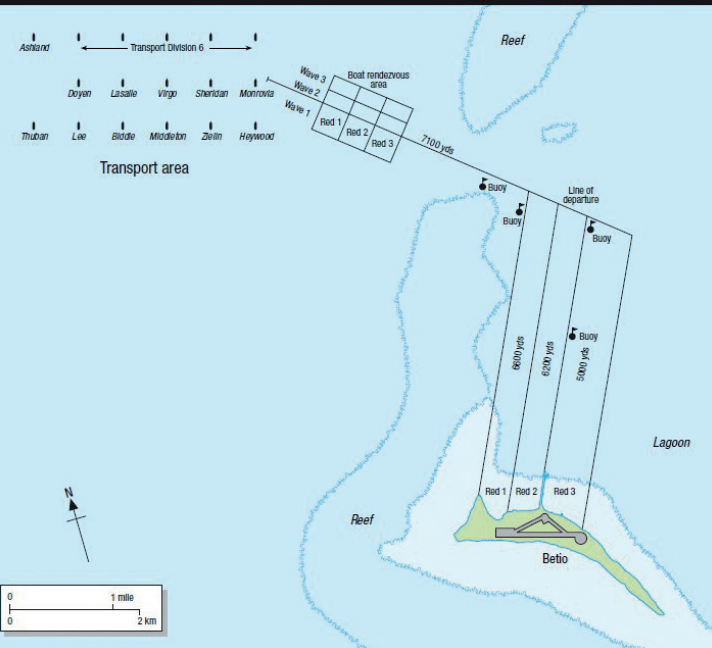
76 saatin sonunda Japonlar 4690 askerlerini kaybetmişti. Ele geçirilen 146 esir Koreli çalışanlardı. Sadece 17 yaralı Japon ele geçirildi.

Washington'da sadece 800 metre genişliğinde, 3,2 km uzunluğunda bir ada için 76 saatte verilen kayıplar anlaşılmaya başlayınca sesler yükselmeye başladı. Görevine yeni atanan Deniz Piyade Komutanı General Vandegrift "Kayıplar, beklentilerimize göre düşüktü." diyerek harekâti savunma görevini yaptı. 27 Aralık 1943'te New York Times'da son derece ağır istihkâm savunmaları ile donanmış adaya karşı yapılan harekâtın başarılı olduğu, müteakip operasyonlarda da ağır kayıplar verilebileceğini açıklayan bir yazı çıktı. Ancak çıkarmayı yöneten Amfibi Birlik Komutanı General Holand Smith "Tarawa'nın bir hata olduğunu" söyleyince tartışma tekrar başladı. Amiral Nimitz geri adım atmadı. "Tarawa, Japonya'nın ön kapısına tekme atmaktı." dedi. Tarawa'dan 10 hafta sonra Marshall Adaları Harekâti başladı. Ele geçirilen Betio ve Apama Adalarındaki meydanlardan kalkan uçaklar Marshall Harekâti'na büyük destek sağladılar. Daha sonra tarihçiler Tarawa'nın Pasifik'teki tüm amfibi operasyonlar için derslerle dolu bir rehber olduğunda birleşti. LVT-1 ve LVT-

2'ler adadan gelen ağır ateş sonunda yetersiz kalmışlardı. Amfibi araçların daha sağlam zırha, daha kuvvetli motora ve silaha ihtiyaçları vardı. Ayrıca küçük kalibreli mermi deliği de olsa yaraları kapamak için tahta yara savunma yamaları ve su tahliye pompaları da amfibi araçların ihtiyaçları arasındaydı. Deniz piyadeleri yakın mesafeden destroyerlerin yaptığı atış desteğinden çok mutluydular ama uzak mesafeden yapılan yumuşatma atışı işe yaramadı ve erken kesilmişti. En büyük hata düşmana verilen hasarın abartılarak tahmin edilmesiydi. Bu hatayı İngiltere üzerindeki hava savaşında Alman istihbaratı ve havacıları tarafından da Leyte Körfezi savaşında Japonlar tarafından da yapılmıştı. Planlayıcılar tarafından stratejik sürpriz adı altında alelacele yaptırılan atışların yararının olmadığını söylediler deniz piyadeler. Atışın rastgele değil, sürekli ve hedef üzerine odaklanan atış olması gerektiğinin altını çiziyorlardı. Deniz piyadelerinin cesaretini kimse sorgulamadı ama eğitimlerinin ve ekipmanlarının yetersizliği önemli bir unsurdur. Tüm destek silahlarının entegrasyonu önemliydi. Betio'da iletişim çok kötüydü. İletişimin neredeyse tamamı, münferit koşucular tarafından sağlandı. Deniz piyadelerinin su geçirmez telsizlere, harekâta odaklı amfibi komuta gemisine ihtiyacı olduğu ortaya çıktı. Bu gemiler Marshall Adaları operasyonunda ortaya çıkmaya başladılar. Sahile gönderilecek malzemenin önceliği gemideki Amfibi Görev Kuvveti Komutanı tarafından değil, sahildeki Taktik Komutan tarafından belirlenmeye başlandı.

Sahildeki durumu rapor edecek sualtı yüzücülerine ihtiyaç da Betio'da ortaya çıktı. Daha sonraki eğitimler piyade, tank, top ve istihkâm birlikleri ile koordineli olarak yapıldı. Tank personelindeki en büyük kayıp, tankçıların piyadelere koordinasyon için tanklarından inmesi sonunda olmuştu. Tank - Piyade iletişimde gelişmeler sağlandı. Günün sonunda savaşlarda hep bir kaybeden olduğuna göre Japonların daha fazla hata yaptığını kabul etmek gerekli gibi gözüküyor.

ABD risk değerlendirmesini yeteri kadar yapmadı, zamanlamaya harekâtın başarısından fazla önem verdi, iletişim için yedek kanallar oluşturulmadı, deniz hava koordinasyonunu sağlayamadı, hasar değerlendirmesi İngiliz Hava Savaşında Almanların, Leyte Körfezi Savaşında Japon pilotların yaptığı gibi hatalıydı, yumuşatma atışını stratejik sürpriz gibi bir gerekçe ile kısa tutmak, rakibe toparlanma zamanı vermek hatalıydı. İlk ateşin Japonlar tarafından açılması da stratejik sürpriz diye bir şey olmadığını gösterdi.

Harita-3: Tarawa Atolü Amfibi Çıkarma Harekât Planı

Resim-5: Tarawa Amfibi Harekâtı Kıyı Başı Tutulma Anı

Tarawa'nın en önemli sonucu 76 saatte 1.000'den fazla insanın ölmesi ile kamuoyunda harekâtın gerekliliğini, harekâtı yönetenlerin liderliğini, istihbaratı, insan hayatının değerini sorgulanması oldu. Mac Arthur belki de komuta rekabetinin de etkisi ile Tarawa'yı "gereksiz ve trajik şekilde insan hayatının katledildiği" yer olarak tanımladı. Nimitz'e ve ABD Başkanı'na, "İyi komutanlar savaştan büyük kayıplarla dönmezler, fazla kayıp vasat komutanlar içindir." Deniz Kuvvetleri harekâtın gerekliliğinden hiç geri adım atmadı. ABD Başkanı savaşların aslında generaller tarafından değil, halkın desteği ile kazanılabileceğini fark etti.

Askerler için en büyük ders aslında taktik talimatlarımızda satır aralarında yazıyor. Her subay bilir. Ehil bir kişi tarafından gözle görülmediği taktirde KESİN DENİZALTI - KESDEN sınıflandırması veremeyiz. Eğitim almamış gemi bir berber/aşçı denizaltı periskobu gördüm derse, DSH subayı bunu KESDEN olarak değerlendirmez. Tıpkı bir temasın sadece size doğru güdümlü mermi atmasından yola çıkarak ona "Kesin Düşman" diyemediğimiz gibi veya 3,2 km uzunluğunda, 800m genişliğindeki bir adanın üzerine 3.000 tondan fazla mermi yağdırılmasının da düşmanın imhası manasına gelmediğinin öğrenilmesi gibi. Gerçek ile algı arasındaki fark bazen hayatlara mal olabiliyor.

Kaynakça

ALEXANDER Joseph H., *Across the Reef: The Marine Assault of Tarawa, Mari Air Power and National Security*. Elective Course Readings, Academic Year 1885-1986. Sayfa 230 nes in WWII. Commemorotive Series, Marine Corps Historical Center 1993.

HUDAK Josh, *Through Crimson Tides: Tarawa's Effect on Military Tactics and Public Perception of War*, Clemson University, 2004.

WRIGH Derric., *Tarawa: Turning the Tide*, Osprey Publishing, 2008.

Fotoğraflar:

Betio sahilinde LVT'ler. World War Photos, <https://www.worldwarphotos.info/gallery/usa/pacific/tarawa/lvt-stopped-at-the-tarawa-beach/>

Betio Sahiline ilk varan LVT-49, Derric Wright, *Tarawa Turning the Tide* <https://weaponsandwarfare.com/2016/03/29/island-hopping-and-leap-frogging-u-s-strategies-part-i/>

Wikipedia

<https://allthatsinteresting.com/battle-of-tarawa-solider-remains>.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE LİDERLİK YORUMLAMALARININ ANALİZİ

Lider için genel olarak yapılan, “örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesi için insanları etkileyen, yönlendiren, örgütte eşgüdüm sağlayan kimse”¹ tanımı aslında buzdağının sadece görünen kısmıdır. Çünkü, bütünsel yöneticilik liderliğin her ne kadar temel unsurlarından biri gibi gözükse de yalnızca tek unsuru değildir. Bu özellik, liderin iyi bir yönetici olma zorunluluğunu değiştirmese de, liderliğin sadece bir statü ya da otorite işlevi olmadığı çok açıktır. Lider ile takipçileri arasındaki ilişkinin ve karşılıklı etkileşimin kalitesinin, esas olarak liderin sorumluluğunda olması gibi zorunluluklar da eklendiğinde, liderin çok çeşitli niteliklere sahip olması gerektiği kaçınılmaz bir sonuçtur. Kısaca, en temel gerçek, liderliğin, takipçilere güç kullanarak iş yaptırma değil, onları etkileyerek sıradan insanlarla olağanüstü işler yaratma sanatı olduğudur.

Bu gerçekten hareketle; takipçilerini etkileyerek onları bir amaç doğrultusunda sevk edebilmek maksadıyla; “vizyoner, yönlendirici, yaratıcı, geliştirici, yenilikçi, değiştirici, girişimci, insan odaklı, cesaretli, güven telkin eden, ne ve ne için soran, tutkulu, etkili iletişim kuran, algılar ile oluşabilecek riskleri öngören ve yönetebilen olmak” özelliklerinin bir liderin sahip olabileceği en temel özellikler olduğu görülmektedir. Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya Pasifik’te bulunan kurum ve kuruluşların 898 üst düzey yöneticisinden kendilerinde bulunan dokuz liderlik özelliğinin tanımlanmasının istendiği bir ankette lider özellikleri olarak; “takımda güven inşa etme, organizasyon içinde işbirliğini kuvvetlendirme, çalışanları problem çözmeye teşvik etme, geribildirim verme, organizasyonun bütünüyle iletişim içinde olma, organizasyon içinde kendisi ve takımı için güçlü bir itibar oluşturma, geribildirim alma, kendisine rapor veren teknik profesyonellere koçluk yapma, takım içinde risk alma ve yenilikçiliği cesaretlendirme” özellikleri ön plana çıkmıştır.² Sadece bu çalışmada yer alan özellikler bile geleceğin liderlerinin ihtiyaç duyacağı liderlik özelliklerinin ne kadar çeşitli olduğunu ve ulaşılması için ne kadar gayret sarf edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, geleceğin lider özelliklerinin ne olabileceğini öngörebilmek için liderlik kavramının tarihsel gelişiminin de göz önünde bulundurulmasının gerektiği düşünülmektedir.

Ünlü Filozof Platon (MÖ 427-347)’dan beri liderlik üzerine görüş bildirilse de, genel olarak liderliğin resmi tarihinin

lider kelimesinin Oxford Sözlüğünde kullanılmaya başlandığı 14. Yüzyıla kadar uzandığı kabul edilmektedir.³ Her ne kadar 18. ve 19. Yüzyıllarda günümüz liderlik kavramlarına ilişkin fikri temeller atılsa da liderlik kavramı üzerine yoğunlaşmış çalışmaların sayısı 20. Yüzyılda artmış, bu konuda ilk ciddi çalışma 1920’lerde ilk liderlik teorisi olarak öne sürülebilecek olan “Mizaç Teorisi” ile ortaya çıkmıştır.⁴

1950’li yıllardan itibaren ise, liderlik araştırmalarının yoğunlaşmaya başlamasıyla birlikte, genel olarak araştırmacıların daha çok kendi kişisel perspektiflerine ve önem verdikleri olgulara göre yaptıkları birçok tanım ortaya çıkmıştır. Bu tanımlardan aşağıdaki örnekler incelendiğinde genel olarak liderlik tanımının yıllar içinde değişerek gelişmeler gösterdiği görülmektedir.

- Liderlik, ortak bir amaca doğru grubun davranışlarını yönlendirmek için bireyin yapmış olduğu davranışların tümüdür. (Hemphill & Coons 1957)
- Liderlik, iletişim sürecinin yaşandığı bir ortamda, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak üzere yönlendirilmiş kişiler arası etkileşim sürecidir. (Weschler & Massarik 1961)
- Liderlik, karşılıklı davranış ve fikir birliği ile yapıyı harekete geçirmek ve bu hareketi devam ettirmektir. (Stogdill 1974)
- Liderlik, örgütlenmiş bir grubun, belli bir amacı yerine getirmesi maksadıyla insan davranışlarını etkileme faaliyetidir. (Rauch & Behling 1984)

1900-1950 yılları arası dönemde; yönetimin belli başlı unsurları; iş bölümü, hiyerarşik kademelenme, belirli kural ve yöntemlerin yönetimde uygulanması olarak kabul edilmiştir. Yönetici ile lider kavramını aynı gören klasik yönetim anlayışında, liderlik tanımlarında genellikle gücün merkezileşmesi ve kontrolü üzerinde durulmuştur. Esas olarak liderlik; istenilen sonuçlara varmak için, grup faaliyetlerini bir araya getirme sürecidir.

20. Yüzyılın ilk yıllarında liderlik tanımlamalarında görüldüğü gibi kontrol ve merkezileşme ile grup odağı kavramları göze çarpmaktadır. Örneğin; E.F.Mumford (1906)’un

1 Ayşe ÖZSALMANLI, Türkiye’de Kamu Yönetiminde Liderlik ve Lider Yöneticilik, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005.

2 Yeşim TODUK, *2023 Lideri-Dijital Çağın Liderlik Sırları*, 1. Baskı, İstanbul, 2014.

3 Levent ERASLAN, Liderlik Olgusunun Tarihsel Evrimi, Temel Kavramlar ve Yeni Liderlik Paradigmasının Analizi, *Milli Eğitim Dergisi* Sayı 162, 2004.

4 Murat POLAT ve Bakır ARABACI, Liderliğin Kısa Tarihi ve Açık Liderlik, *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 2, 2015.

“Liderlik, sosyal hareketlerin kontrol edilmesi sürecinde, grupta bir kişinin ön plana çıkmasıdır.” tanımı bu dönemin özelliklerini yansıtır biçimdedir.⁵

Daha sonraları yönetimde insan ilişkileri yaklaşımının başlangıcı olan Hawthorne çalışmalarında, yöneticinin; organize etme, planlama, kontrol gibi fonksiyonları için gereken mantıksal becerileri yanında, sosyal becerilerle de donatılması ve yönetimde grup etkinliği üzerinde durulmuştur.

Liderlikte özellikler yaklaşımı paralelinde yapılan çalışmalarda; ister lideri tanımlarken gücü ve kontrolü vurgulasın, ister grubu ön plana çıkarsın, bazı insanların doğal liderler olduğu ve bu doğal liderleri başkalarından ayıran fiziksel karakteristiklere ve kabiliyetlere sahip oldukları düşüncesi hakim olmuştur. 1930’ların liderlik tanımlamalarında “özellik kuramı”nın etkileri iyice belirginleşmektedir. Örneğin; Bogardus (1934) “liderlik sadece kişilik ve grup olayları değil, aynı zamanda birçok kişinin zihinsel kontağı ve bu kontak içinde bazı kişilerin, diğer kişiler üzerinde etkin olduğu varsayılan bir süreçtir.” şeklinde bir liderlik tanımı yaparken, C.E Kilbourne (1935) “liderlik, hayranlık duyulan kişilik özelliklerinin pek çoğuna sahip olduğunu ortaya koyabilmektir.” şeklinde liderliği tanımlamıştır.⁶

Bu amaçla, 1920–1950 yıllarında geliştirilen psikolojik testler ile liderin sahip olduğu özellikler bulunmaya çalışılmıştır. Liderliğin açıklamasında “büyük insanlar yaklaşımı”da denebilecek bu teoride, lider olanları lider olmayanlardan ayıran özellikler araştırmacılar tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak, liderlik sürecini sadece lider değişkenini ele alarak inceleyen bu teori pek başarılı olamamıştır.

1940’lı yıllara gelindiğinde liderliği anlamada “grup yaklaşımı akımı” etkili olmaya başlamıştır. Grup liderliği kavramı ön plana çıkmış, Whyte (1943) grup liderliğini; güç ilişkisinden ve yarar ilişkisinden sakınan bir etkileme süreci olarak tanımlamıştır.⁷ I.Knickerbocker, bu tanımı destekleyici bir tanım yaparak; “liderlik, grup üyeleri ile onların gereksinimlerini karşılayacak tüm araçları kontrol altında tutan kişi arasındaki işlevsel bir ilişkidir.” şeklinde

tanımlamıştır. Ayrıca, başta ABD olmak üzere 1940’larda “özellikler kuramı” yerini “davranış kuramı”na bırakmıştır.

Liderlik davranış teorilerinde araştırmacılar temel olarak iki liderlik biçimi üzerinde durmuşlardır. Bunlar; göreve dönük liderlik tarzı ve insana dönük liderlik tarzıdır. Yapılan çalışmalarda insana dönük liderliğin daha başarılı olduğu hipotezi doğrulanmış, buna rağmen net bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu dönemde yazarlar liderliği genellikle ortak amaçlar doğrultusunda geliştirilmiş ilişkiler şeklinde tanımlamışlardır.

1950’lerde liderlik tanımlarında grup teorisinin etkileri kendini göstermektedir. R.M Stogdill liderliği (1950) “amaçların oluşturulması ve gerçekleştirilmesi için grubu etkileme süreci olarak tanımlarken⁸, H.Koontz ve C.O’Donnell (1955) ise “liderlik, ortak bir amacı başarmak için insanları etkilemektir.” şeklinde tanımlamıştır.

1960’ların tanımlarında liderliğin ortak amaçlar doğrultusunda kişileri etkileme davranışları olarak ortaya çıktığı ve 1950’lerde başlayan davranış kuramının bu dönemde tanımlamaları etkilediği görülmektedir. Fiedler, (1967) liderlik davranışından kastın, grup üyelerinin işlerini eşgüdümleme ve yönlendirme işi ile meşgul olması olduğunu açıklamış, G.Terry (1960), “Liderlik grup amaçlarını gönüllü olarak gerçekleştirmek için insanları etkileme eylemidir.” tanımlamasını yapmıştır.⁹

1970’lerde ise dönemin standart liderlik tanımı, grup ya da örgüt amaçlarını başarıya ulaştırmak için grup ya da örgütsel yapıyı kurmak veya yaşatmak şekline dönüşmüştür. R.Stogdill (1974) liderliği; “Liderlik, beklentiler ve ilişkiler çerçevesinde yapıyı harekete geçirme ve muhafaza etme davranışdır.” şeklinde tanımlarken, Katz ve Kahn (1978) ise “Liderlik, örgüt üyelerini örgütün rutin yönetimine mekanik bir uyum sağlamanın ötesinde performans göstermeye güdüleyecek etki fazlalığı yaratmaktadır.” şeklinde bir tanımlama yapmışlardır.¹⁰

1980’lerin liderlik tanımlamalarının ana unsuru özellik yaklaşımında olduğu gibi “büyük insan” kavramına

5 Levent ERASLAN, Liderlik Olgusunun Tarihsel Evrimi, Temel Kavramlar ve Yeni Liderlik Paradigmasının Analizi, Milli Eğitim Dergisi Sayı 162, 2004.

6 A.g.m.

7 A.g.m.

8 A.g.m.

9 A.g.m.

10 A.g.m.

dayanmaktadır. Örneğin, Bass liderliği “kişi ve grup üyeleri arasında bir etkileşim ve alışveriş” olarak tanımlayıp lideri, başkalarının kendini etkilediğinden çok kendisi başkalarını etkileyen bir değişim ajanı olarak tanımlamıştır. Buna benzer bir tanımlı da Krausz (1986) “liderlik, diğerlerinin etkinliklerini etkilemekte kullanılan güç şeklidir.” olarak yapmıştır. Gardner (1986)’a göre ise liderlik; “Liderin kendi ya da herkesin paylaştığı amaçlar doğrultusunda grup üyelerine kendisi örnek olarak ve onları ikna ederek grubu harekete geçirme sürecidir.”¹¹

1990’lı yıllarda liderlik anlayışında “kültürel liderlik,” “süper liderlik”, “moral liderlik”, “öğrenen liderlik”, “vizyoner liderlik”, “kuantum tipi liderlik paradigması”, “dönüşümcü liderlik” vb. yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır;

Bu dönemde, C.Norris (1990) liderliği; “Liderlik, sezgisel ve analitik düşüncüyü tümüyle kullanarak yaratıcı olmaktadır.” şeklinde tanımlarken, W.Pogonis (1992), “İnsanları belli bir amacı gerçekleştirmek için uzmanlık, empati, gibi aktif, önemli ve birbirleriyle bütünleşen davranışlar sergileyerek etkileme” şeklinde tanımlamıştır. Sullivan ve Harper (1996) ise “Liderlik, amaç, kültür, strateji, temel kimlikler ve kritik süreçler gibi örgütü var eden ussal ve iyi düşünülmüş eylemleri yönetmek, geleceği yaratmak ve ekip kurmaktır.” şeklinde bir tanımlama yapmıştır.

Yaklaşık bir asrı geçen süreçte yapılan tüm liderlik tanımlarının dünyadaki değişim ve dönüşümlerin etkisiyle farklılık gösterdiği açıkça görülmektedir. Ancak, tanımlamalardaki bazı ortak noktalar da bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim Katz ve Kahn bu ortak noktaları; “örgütsel yetki, bazı özellikleri örnek alınan kişi, bir eylem biçimi” olarak belirlerken; George ve Jones; “örgüt ya da grup üyelerini etkileme, örgüt ya da grup üyelerinin amaçlarına ulaşmalarına yardımcı olma” biçiminde gruplamıştır.

Sonuç olarak; toplumsal, örgütsel, bireysel vb. farklılıkların, içinde bulunulan zaman diliminin, bu dilimde liderliğe ilişkin algı, beklenti ve değerlendirmelerin, geliştirilen yaklaşımlar ile bulguların tanımları farklılaştırdığı ve yapılan tüm liderlik tanımlarında asıl olarak vurgulanan ve verilmek istenen “Liderlik, kendine atfedilen bazı özellikler ile grupla etkileşime ve yapıyı harekete geçirmedi.” Mesajının ortak olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle; liderin sahip olması gereken özellikler yanında birey ya da grup davranışını

etkileme ve yönlendirme çabalarının da liderlik olgusunun özünde yer aldığı unutulmamalı, liderin temelde sahip olması gereken liderlik özelliklerinin, bu davranışı etkileme ve yönlendirme çabalarından bir adım önde olması zorunluluğu da daima göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak, geleceğin lideri olabilmek için ihtiyaç duyulan liderlik özellikleri ne kadar çeşitli de olsa ulaşılması imkansız değildir. Sadece, bu özelliklerin neler olduğunun iyi bilinmesi ve sahip olunması için gayret gösterilmesi gerekmektedir.

Kaynakça :

Kitaplar :

İNAN Melis, *Liderlik*, 2.Baskı, İstanbul, 2016.

TODUK Yeşim, *2023 Lideri-Dijital Çağın Liderlik Sırları*, 1. Baskı, İstanbul, 2014.

Makaleler :

ERASLAN Levent, Liderlik Olgusunun Tarihsel Evrimi, Temel Kavramlar ve Yeni Liderlik Paradigmasının Analizi, *Milli Eğitim Dergisi* Sayı 162, 2004.

ÖZSALMANLI Ayşe, Türkiye’de Kamu Yönetiminde Liderlik ve Lider Yöneticilik, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005.

POLAT Murat ve ARABACI Bakır, Liderliğin Kısa Tarihi ve Açık Liderlik, *Route Educational and Social Science Journal* Volume 2, 2015.

İnternet Kaynakları :

https://dhgm.meb.gov.tr/yayinlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/162/eraslan.htm (Erişim Tarihi: 15.05.2020)

https://www.ressjournal.com/Makaleler/1533734527_14%20Murat%20Polat.pdf (Erişim Tarihi: 08.05.2020)

<https://to.iste.edu.tr/egitimler/inovasyon-fikirleri-ueretme>

<https://liderlikbecerileri.com/liderlik-tanimi-ve-liderlik-kavrami/>

■ Dz.Kur.Alb.Selçuk AKARI

KAPTAN-I DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA (1715 -1790)

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın hayatı ve hatıratı, siyasal ve askerî tarihimiz açısından olduğu kadar günümüzde liyakatlı deniz savaşçıları ve liderler yetiştirmek maksadıyla aradığımız ilhamlara yön verecek çok değerli bir manifesto ve hatırlanması öneme haiz bir mukaddime gibidir.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa hakkındaki bu çalışma; elde mevcut tarihsel bilgilerin tekrarıyla bilinenleri tekrarlayan bir bilgilendirmek yerine ilgilendirmek, muhataplarını daha fazla araştırma yapma ihtiyacını hissettirme amacına yönelmiştir.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa ile ilk tanışma bir bahriyeli için daha Deniz Lisesi'nde okul sıralarında başladı.

“Bin Yedi Yüz Yetmiş Üç, Kuruldu Anıtımız..

Gazi Hasan Paşa'dır, Kahramanlık Andımız..”

İstanbul/Heybeliada'da 14 yaşında denizci olma yolunda ilk adımını atmış bahriyelilerin hergün yüksek sesle okudukları Deniz Lisesi Marşı'nın satırlarında başlar bu tanışma.

Bu çalışmanın müellifleri için de böyle olmuştur. Ocağımızın münevveri, okulumuzun banisi, direnç ve azmin abidesi ve denizler için liyakatın olmazsa olmazı ve bunun nasıl sağlanacağına dair en kapsamlı gayretleri vermiş Osmanlı İmparatorluğu'nun 157'nci (daha sonra 159'uncu ikinci kez) Kaptan-ı Deryası ve dahası Vezir-i Azam-ı, ve nihayetinde görevi başında 30 Mart 1790'da Bulgaristan Şumnu'da rahmet denizlerine yelken açmış büyük bahriyeli; Cezayirli ve Gazi her biri silsile-i meratib olmuş Hasan Paşa'nın münhasır hikâyesi.

Türk Denizciliğinin tarihini konu edinmiş bir çok kitap, eser ve çalışma mevcutken yazımız bağlamında başlangıç için var olanları tekrar etmek yerine işbu gayretimiz için söylenmemiş yeni bir şey ortaya koymak üzere bir eseri ve hikâyesini takdim etmeyi uygun gördük ve bu başlangıç ile Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı ve günümüzde ifade ettiği anlam ve değerini arz etmeye çalıştık.

Başlangıç için hikâyesi ile seçtiğimiz eser ve çalışma; Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi¹ isimli eser ve müellifi Mütevefa Amiral Bülent Işın.

Sayın amiralim ile kitabını tamamladığı Şubat 2003 tarihinde Deniz Müzesi'nde kitabı hakkında konuşma fırsatı ve onurunu bir tesadüf eseri elde etmiştik. Kitabını henüz tamamlamış olmanın enejisi ve mutluluğu içinde elindeki pelür “kağıtları işaret ederek bu eser bahriye için son görevimdir.”

Resim-1: Cezayirli Gazi Hasan Paşa Tablosu (Ressam Refik AZİZ)

ifadesini kullanmış ve bununla birlikte o günlerde Deniz Harp Akademisi öğrencisi bir kurmay subay adayı olarak değerlendirmelerimi sormuşlardı. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Gazavat-ı Hayrettin'de söylediği üzere er kişi bırakmalı ardından bir eser, eser bırakmayanın ardından yeller eser ayaküstü yaptığımız ilk değerlendirmem olmuş benim bu cevabım amiralimin tebessümlerine ve devamında derin bir sohbe konu olmuştu.

Bu tanışma gününde sayın amiralin neşesinde, enerjisinde ve bilgeliğinde bahriyeli olmanın sırrı özetine, aidiyet bilincine ve meslek sevgisine en samimi şekline tanık olmanın sorumluluğu gereği hatırlamak ve hatırlatmak istedim. Bir bahriyeli için vefa; vicdanı bir refleksin ötesinde bekayı sağlayıcı, cemiyeti bir arada tutan bir anlamda irilik ve dirilik sağlayan aidiyet dediğimiz harcinin en önemli malzemesi gibidir. Bu bakımdan mütevefa amiralimi ve Refah Şehitlerinden olan babası Balatlı, Denizaltı Yarbay Osman Zeki Işın'ı anarak; ruhları şad olsun, rahmet denizleri bol olsun ...diyoruz.

Türk Deniz Kuvvetlerinin 600 yüzyıllık ceridesi olarak büyük bir emekle hazırlanmış olan Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi

¹ Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi (XVI-XXyy 1299-1922) Derleyen Tuğ. İ. Bülent IŞIN Dz.K.K.Mrk. D.Bşk. Basımevi, Ankara, 2004, ISBN 975-409-266-4

isimli eser Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı konu olan bu yazımız için başlangıç ve amil referans tayin etmemizin en önemli gerekçesi bu özgün tarihçenin akademik disiplinden ödün vermeden birinci elden kaynaklarla belgelere dayanan tercümeyle tertip edilmiş olması ve kırk yıllık bir süreç içinde rafine edilerek tamamlanmış olması yanında yorumdan, subjektiflikten uzak okuyucuya çok net analiz ortamı sağlamasıdır.

Bununla birlikte eser yanında müellifinin Kuvvetimizin Personel Başkanı bir amirimiz olması bu çalışmayı emsalleri arasında ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir.

Bu yaklaşımla personel kavramının liyakatli denizcinin ve denizde kumanda heyetinin önemi en açık bir şekilde bahsi geçen eserde tarihimizin belgelere dayalı kısa analizinde görülmekte ve anlaşılmaktadır. Denizlerde liyakate dair bir gevşemenin donanma ve devlet hayatı için telafisi mümkün olmayan sonuçlara sebebiyet vermesinin kaçınılmazlığını sayısız tarihî gerçeklerle hatırlatır.

Bu yaklaşımla; Deniz Harp Tarihimiz yorumsuz; zaman olaylar ceridesi ile incelendiğinde, eğitilmiş denizci ve denizci komutanların değerinin hayati öneme haiz olduğu en açık hâli ile görülmektedir.

Bu bağlamda; liyakat, eğitilmiş personel ihtiyacı ve karşılanması konularında Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gayretlerinin envanterini ve değerini tespit ederek başlangıç gayemizi tahakkuk ettirmek üzere servüvenimizi başlatıyoruz.

Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi isimli eserde yapılan tasnifte; Osmanlı Bahriyesinin 568 yıllık Derya Kaptanları ile sevk-i idare sürecinde (1299-1867) bu görevi deruhte eden 204 Kaptan-ı Derya'nın görev yaptığı görülmektedir ve Derya Kaptanlarımızın 87'sinin ise meslek harici kişilerden atandırılmış olmasının devlet ve millet hayatındaki trajik etkisi çok net görülmektedir.²

Bununla birlikte adigeçen eserde donanma tarihinin özeti olarak liyakatsizliğin tehlikesinin nedenlerini öncelikli tespit ile sunması bağlamında değerli olduğu kadar bu konunun izalesi ve alınması gerekli tedbirleri kapsamında Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gayretlerinin önemini çok belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Deniz Harp Tarihimizin bu seçilmiş örneklerle sunulan envanteri içerisinde gayret ve akıbetleri ile yerini almış Derya kaptanları içerisinde hâlihazırda eserleri (Deniz Okulları) ile

etkisini devam ettiren Cezayirli Gazi Hasan Paşa emsalleri arasında ayrı bir değerlendirmeyi hak eder bir konumda olduğu açıkça görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 622 yıllık tarihi içerisinde Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kaptan-ı Derya olarak görev süresi kapsamında İmparatorluğun ilk üç Kaptan-ı Deryasından biridir. Bu bağlamda Osmanlı Donanması'nda;

- *1390-1445 yılları arasında iki ayrı dönem hâlinde toplam 35 yıl Kaptan-ı Deryalık yapan **Saruca Paşa**,*
- *1622-1644 yılları arasında toplam 22 yıl Kaptan-ı deryalık yapan **Uzun Piyale Paşa**'dan sonra,*
- *Toplam 19 sene hizmetleriyle Cezayirli Gazi Hasan Paşa en fazla görevde kalan 3. Kaptan-ı derya'dır.*

Bununla birlikte; Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın içinde bulunduğu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ekonomik-teknik ve askerî yönden büyük sıkıntılar çekmekte ülke sınırları genişlemek bir yana artık mevcudu bile muhafaza edemez bir hâl almıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti üzerindeki harici siyasi ve askerî baskılar ilk olarak kendisini iç isyan ve karışıklıklar olarak göstermeye başlamış imparatorluğunun birçok yerinde isyanlar baş göstermeye başlamıştır.

Böyle bir dönemde bir dirayet ve fazilet abidesi gibi denizde yetişmiş bir Osmanlı Reisi denizden taşan tecrübe ve birikimini İmparatorluğun emrine sunmakta, sayısız başarılar kazanmakta, ününü sadece imparatorluk içerisinde değil tüm Avrupa'ya ve dünyaya duyurmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu en buhranlı günlerinde bir yandan Padişahlar değişiyor, devlet bürokratları her Padişah değişiminde domino etkisi gibi değişime tabi oluyor sadrazamların biri gidiyor biri geliyor ama sadece bir kişinin değişmeden makamını muhafaza etmesi dikkat çekiyor.. Bu kişi ise Cezayirli Gazi Hasan Paşa'dır.

Görevi süresince faaliyet prensibini esas kabul etmiş hiç durmadan sürekli krizlerin isyanların üzerine görev almış âdeta Osmanlı'nın başka paşası yokmuş gibi her sorunun efsavına bakılmaksızın büyük küçük her kriz Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın görevi hâlini almıştır.

Kaptan-ı Deryalığı süresince İstanbul'da kalmayarak sürekli olarak Ege ve Akdeniz'de dolaşmış ve muhtemel isyan teşebbüslerini yayılmadan bastırmayı başarmıştır.

Bu gayretlerin değeri ancak yokluğunda anlaşılmiş onun ölümünden sonra baş gösteren Yunanistan ve Adalar'daki ayaklanmalar Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu ve şahsının ne kadar kudretli ve dirayetli bir devlet adamı olduğunu göstermiştir.

Bununla birlikte bir husus ayrıca dikkat çekicidir. Elde etmiş olduğu servetini de devleti ve milleti için harcamasını bilmiş ve belki de incelenmesi gerekli bir konu olmakla birlikte Osmanlı'nın en büyük vakfına sahip paşası olmuştur³.

Bununla birlikte şu örnek ise verilebilecek çok çarpıcı örnek olarak ayrıca incelenmesinin görev bilinci, devlet ve millete bağlılık erdemleri hakkında önemli bir konu olduğu değerlendirilmektedir.

Resim-2: Çeşme Kalesi Önündeki Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Aslanlı Heykeli

Şöyle ki; I.Abdülhamid devrinde Osmanlı-Rus Savaşı çıktığında devlet tarihinde ilk kez borçlanma yolları aranmış ve bu esnada Hasan Paşa gerekli olan on iki bin kese akçelik altını bir gecede kendi hazinesinden hazır ederek vermiştir.

Tarihin içinde sayısız zaferler ve başarılar ile Donanmanın tarih ceridesinde haklı şöhrete sahip olmuş nice Derya Kaptanı'nın önünde saygı ile eğilirken, bu emsalsiz gayret ve zaferler bugün itibarı ile tarihî menkıbe övünç olarak kalmış iken Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gayret ve eserleri, kurucusu ve koruyucusu olduğu Deniz Okulları ile halihazırda Türk Devleti'nin ve Türk Milleti'nin emrinde maviden vatan devşirmeye devam ediyor. Bununla kalmayıp kendi gemilerini/silahlarını üreterek Türkiye'nin muharip/mühendis insan gücünün membağı olarak dünya askerî tarihinin emsalsiz örneğine hayat vermeye devam ediyor.

Bu gerekçe ile;

Cezayirli Gazi Hasan Paşa eserleri ile bir anlamda Osmanlı'nın görevine devam eden Kaptan-ı Deryası'dır.

1. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kimdir?

Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar her kademedede hizmet vermiş, kararlılığı ve cesaretiyle emsalleri arasında temayüz etmiş Osmanlı denizcisi ve devlet adamıdır.

Heybetli görünüşünden, bıyıklarının büyük ve iri olmasından dolayı önceleri kendisine "Palabıyık" lakabı verilmişse de, sonraları; "Cezayirli" ve "Gazi" unvanları ile anılmıştır.

1.1. Çocukluğu Ve İlk Gençlik Yılları;

1713 – 1716 yılları arasına Gelibolu'da bir kısım kaynaklara göre ise Kafkasya'da ya da Midilli'de doğduğu rivayet edilmektedir. Bununla birlikte çok küçük yaşta İran sınırında esir edilerek Tekirdağlı Hacı Osman Ağa'nın kölesi/evlatlığı olarak hayata başladığı bilinir.

Tekirdağlı tüccar Osman Ağa'nın çocuklarıyla birlikte yetişen, mücadeleci, kavgadan uzak durmayan, gözü pek küçük Hasan; efendisi Osman Ağa'yı bu kavgacı mizacı ve yaptıkları ile bir anlamda bıktırmıştır. Bununla birlikte Osman Ağa'nın hanımı ve aynı zamanda analığı olan Saliha Hanım bir evlat olarak gördüğü Hasan'ı çok sever, kendi evlatlarından ayırmaz ve köle olduğundan satılmasına mani olurdu.

3 1782 yılında kaleme alınmış olan vakfiyesi incelendiğinde bu husus açıkça görülmektedir.

Hasan 17-18 yaşlarına geldiğinde, Gelibolu delikanlıları arasında nam salmıştı. Osman Ağa, sonunda onu azat ederek, ticaret işlerine yöneltti, ticaret gemileriyle seferlere yollamaya başladı.

Hasan denizlerdeki bu mesaisi ile hem hayatı öğreniyor hem de kendine bir gelecek inşa etmenin yollarını arıyordu. Bununla birlikte Hasan, daha sonra, mizacına en uygun meslek olan askerliğe adım atar yeniçeri ocağına yazılır. Karakullukçu olarak, 1738'de Belgrad seferi'ne katıldı. Morava ve Hisarcık Seferlerinde gayret ve cesareti ile göz doldurdu, şöhret kazandı. Sonra Gelibolu'ya dönerek eski efendisinin kızı Emine Hanım ile evlendi.

1.2. Cezayir'e Gidişi...

Şöhret ve kariyer için dönemindeki diğer gençler gibi Hasan Bey de Cezayir'e gitmeye karar verir. Bu dönemde; İstanbul'dan Akdeniz'e dönen bir Cezayir gemisi Tekirdağ'a uğrar ve Hasan gemiye kabul edilir. Bulduğu gemi Cezayir intikal rotaları üzerinde bir İspanyol korsan gemisi ile rampa eder ve Cezayir'e ulaşmadan şöhretini ulaştıracak vaka gerçekleşir.

İspanyol korsan gemisi ile rampa esnasında Hasan Bey İspanyol korsan gemisinin güvertesine atılmış ve yatağını ile korsan gemisinde yakın dövüşle mücadelesine devam ederken deniz ve rüzgâr durumuna göre rampa savaşı veren iki gemi aniden birbirinden ayrılır, Hasan bey düşman İspanyol korsan gemisinde mücadele hâlinde kalır ve tek başına mürettebatın yarısını etkisiz hâle getirip kalan yarısını da gemi ambarına kilitler.

Bu hâlde Cezayirli Hasan Bey'i ve ele geçirdiği gemiyi bulurlar, bu başarı ile Cezayir'de kariyerine şöhretle üst seviyeden başlamış olur. Hasan Bey'in yaşı henüz yirmi beştir.

Hasan Bey'in lider vasıfları; cesareti ve şecaati Cezayir'e yayılır. Cezayirli, usulleri üzere zapt ettiği gemiyi Hasan Bey'e tevdi ederler, bununla birlikte bir de kahvehane hediye edilir. Ayrıca yönetiminde bir meclis niteliğindeki Dayılar Meclisi üyeliğine tayin edilir.

Kısa süre sonra Tlemsen Beyi olur. Akdeniz'i daha iyi tanıır, birçok gazada bulunur, tecrübesi artar ve boş vakitlerini ıssız çöllerde aslan avı ile geçirir. Bugünlerde yavru bir aslanı ise yanında büyütür kendine alıştırmıştır. Artık Dayı'dır Cezayirli'dir ve şöhret sahibidir. Bu şöhret ve başarılar sorunlarında beraberinde getirir.

1.3. Çekememezlik ,İftira Ve Kumpaslar...

Cezayir'de Hasan Bey'in bir anlamda efsane hâlini alan şöhreti diğer dayıların kıskançlık ve nefretine maruz kalır ve hatta hayatını tehlikede görünce, İspanya ve Napoli yoluyla İstanbul'a gelir. Bununla birlikte Cezayir Beylerbeyi, onun Tlemsen hazinesinden para alıp kaçtığı yönünde bir ihbarı İstanbul'a bildirmiştir. Bu gerekçelerle mallarına el konur fakat kısa zamanda bunun iftira olduğu anlaşılır.

Hasan Bey artık hem Cezayirli hem yetenekli bir denizcidir ve bu yetenekler onun yeni kariyerini tayin eder ve Osmanlı Donanması'na katılırak;

- 1761 yılında "Şehbaz-ı Bahri" kalyonu kaptanlığı'na,
- 1762'de "riyale" rütbesi ile "Berid-i Zafer" kalyonu süvariliği'ne,
- 1766 yılında ise "Patrona" rütbesi ile "Ükab-ı Bahri" kalyonu kaptanlığı'na
- 1766 yılı sonunda "Peleng-i Bahri Kalyonu" kaptanlığı'na getirilmiştir.
- 1768'de "Neheng-i Bahri" kalyonu kaptanlığı'na getirilen Hasan Bey, gösterdiği başarılarından dolayı,
- "Kapudane-i Hümayun" rütbesi ile Kaptan Paşa'dan sonra gelen en büyük makama terfi etmiştir.

Bu tarihlere İngilizlerin büyük desteği ile Ruslar Akdeniz'e inmiş, Mora'ya asker çıkarmış, Osmanlı yönetimi ise ancak o zaman gelmekte olan tehlikeyi anlayabilmiştir.

Akdeniz'e gelen Rus donanması'nın karşısına, Kaptan-ı Derya Hüsameddin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması çıkacaktır.

Cezayirli Hasan Paşa ise Hüsameddin Paşa'dan sonra gelen ikinci kademli komutan durumundadır.

Mora ve Ege'de iki donanma birçok kez karşı karşıya gelmiş, ancak Midilli muhafızlığı'ndan gelen, denizci geçmişli bulunmayan Hüsamettin Paşa deniz savaşları ile ilgili bilgisi yeterli olmadığından, denizlerde yetişmiş Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın tüm muhalefetine rağmen her zaman için denizde muharebeden kaçınmayı tercih etmiştir. Fakat bu kaçış Çeşme Limanı'nda tüm donanmanın yanması ile trajik bir şekilde son bulacaktır.

Ruslar, Çeşme'deki başarılarından sonra 10 Temmuz 1770'te

Limni Adası'na asker çıkararak Ada'nın batısındaki kaleyi kuşatma altına alırlar.

Hasan Paşa, Limni Adası'nın düşmesinin fecî sonuçlar doğuracağını öngördüğünden bu durumu Seddülbahir Muhafızı Moldovancı Ali Paşa'ya bildirerek tehlikeyi İstanbul'a duyurur.

Bunun üzerine Çanakkale'den ve kalyonculardan toplanacak 3.000 kişilik bir kuvvet ile Ada'nın yardımına gidilmesi emredilmiş ise de, bu kadar kuvvet toplanmadan Hasan Paşa ancak kendi gayreti ile temin ettiği 800 kişilik bir fedai öncü kuvveti ile adaya çıkar ve mücadele neticesinde Ruslar geri çekilmeye mecbur olurlar.

İki yıldan beri karada ve denizde devam eden savaşlarda alınan mağlubiyetlerden sonra Limni'nin kurtulması üzerine Padişah III. Mustafa, Ekim 1770'de Cezayirli Hasan Bey'e uçtuğu vezirlik rütbesi vererek Kaptan-ı Derya tayin eder.

Bununla birlikte; 21 Ocak 1774 tarihinde vefat eden III. Mustafa'nın yerine I. Abdülhamit tahta geçecek ve Gazi Hasan Paşa yerine vekâleten Melik Mehmet Paşa'yı Kaptan-ı Deryalığa getirecek, kendisine bu seferde Anadolu Valiliği ile Rusçuk Seraskerliği tevdi edilecek ve Gazi Hasan Paşa tekrar Rusları bozguna uğratacaktır. Rusçuk, Silistre ve Varna'da zaferler kazanılmış ancak diğer cephelerde Maraşel Romanzoff komutasındaki Rus kuvvetlerine karşı konulamamıştır.

Sonuç olarak Güney Dobruca'daki (Bulgaristan) Kaynarca kasabasında 21 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Anlaşması imzalanacaktır.

Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Cezayirli Gazi Hasan Paşa ikinci kez Kaptan-ı Deryalığa getirilmiş ve 15 yıl bu görevde kalmıştır.

Kaptan-ı Deryalıği süresince icra ettiği faaliyetler;

- Mühendishane-i Bahri Hümayun'un kurulması (1773)
- Kırım Harbi (1776 -1779)
- Arnavut İsyanı (1779)
- Donanmanın Islahı (1780 -1785)
- Mısır Seferi 1786
- İkinci Osmanlı Rus Savaşı (1789 -1791)

Son olarak 3 Aralık 1789 tarihinde Vezir-i Azam olmuştur.

Bu makamda sadece üç buçuk ay kalabilmiştir. Şumnu'da soğuk bir havada, civar tetkiki için açık havada dolaşmış buna bağlı olarak hastalanarak 30 Mart 1790 tarihinde ölmüştür. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Şumnu'da defnedilmiştir.

2. Sonuç

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın; mahir denizciliği, Kaptan-ı Deryalığa ve sadarete ulaşan kariyeri ile çok yönlü kişiliği ve sayısız hizmeti yanında, temellerini attığı okullar, Türkiye'de ilk olarak teknik eğitimin sürekli ve kesintisiz verilmesine imkân sağlamıştır.

Bu konuda bugün var olan bilimsel kültürün mayasını oluşturmuş, bir anlamda sanayi devriminin gereklerini yerine getiremeyen ve neticesinde büyük yıkımlara uğramış Türk Milleti'nin rönesansını başlatacak fikrî kaleler olan okulların çağın gereklerine uygun olarak kurulmasında öncü, kurucu ve bunları koruyucu olmuştur.

Bu gerekçelerle; sadece bahriyemiz açısından değil ulusal ölçekte bir değer olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın, Millî Savunma Üniversitesi yerleşkesi içerisinde hatırasının ihyası millî bir vefanın sergilenmesinden ziyade mekân sahibinin yuvasına dönmesi kadar doğal bir istemdir.

Cezayirli Gazi Hsan Paşa'nın vakıf eserleri yanında kişisel arkeolojisine dair bir inceleme yapıldığında ilk tespitler şu şekildedir.

Öncelikle mezarına ilişkin durum incelendiğinde Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Şumnu'daki mezarı, zaman içinde tahribata uğramış olup günümüzde kayıptır.

Bu konuda 1966 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından Sofya Askerî Ataşeliğine mezarın bulunması konusunda emir verilmiş ancak çalışmalar sonucunda mezar bulunamamıştır.

Bununla birlikte; Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Kasımpaşa sırtlarındaki kulaksız kabristanlığında yer alan aile mezarlığında adına "*Şumnu'da meftun kapudan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa ruhuna Fatiha*" kitabesine havi bir makam taşı bulunmaktadır.

Bahse konu makam taşının durumunun yerinde incelenmesi maksadıyla 25 Kasım 2019 günü Deniz Harp Enstitüsünden bir heyet ile bir keşif ve tetkik incelenemesi yapılmıştır.

Bu tespit ve değerlendirmeler bağlamında Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın görevi başında Şumnu'da Hakk'a yürüyüşünün 230'ncü yıl dönümü münasebeti ile 30 Mart 2020 tarihi itibarı ile bir kısım anma etkinlikleri planlanmıştır. Bu kapsamda;

Deniz Harp Enstitüsü Komutanlık katındaki giriş holüne hâkim balkon sahanlığı "Cezayirli Gazi Hasan Paşa Güvertesi" adıyla hatırasını yaşatmak üzere düzenlenmiştir.

Bu düzenleme ile Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın sembolik büstü, vefatının Padişah III. Selim'e arz edilği ve üzerinde Padişahın kendi el yazısı ile iradesinin yer aldığı hattı hümayunu sergilenmektedir.

Bununla birlikte aile kabristanlığındaki manevi değeri yüksek mekan taşına ait kitabe aynı güvertede de binanın taşıyıcı bir kolonu üzerinde konumlandırılmıştır. Bu kompozisyon ile Millî Savunma Üniversitemizin yeni binasının taşıyıcı kolonu üzerinde sergilenen makam taşının ilan tarihi 31 Temmuz 2016 olan Üniversitemizin temellerinin derinliğini Mete Han'dan Alparslan'a, Fatih Sultan Mehmed'ten Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e uzanan emsalsiz tarihinin varlığına bir işaret ve bu mirasın en önemli fikrî kalesi olmak ünvanı ile 1773 yılındaki köklerini hatırlatmaktadır.

Bununla birlikte Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın hatırasını ihya etmek amacıyla; MSÜ Rektörlüğünce ilk kez Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın 230'uncü Ölüm Yıl Dönümü münasebetiyle Deniz Harp Enstitüsü koordinesinde Deniz Harp Okulu ve Deniz Astsubay Hazırlama Okulu'nun iştiraki ile 30 Mart 2020 günü 14.00-14.30 saatleri arasında Kasımpaşa'da bulunan Cezayirli Gazi Hasan Paşa Anıtında bir Anma Töreni planlanmış ancak Covid-19 salgını sebebiyle ileri bir tarihte icra edilmek üzere ertelenmiştir.

Kaynakça:

CEVDET PAŞA, Tarih, İstanbul, 1309, cilt 3, 4,5.

ÇİKERİ, *Gazavât-ı Gazi Hasan Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no:2419/1.

KURTOĞLU Feyzi, *Akdeniz Harekatı ve Cezayirli Gazi Hasanpaşa*, Genelkurmay Başkanlığı IX Şube Deniz Basım Matbaası 1942.

Mahir Aydın, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, İslâm Ansiklopedisi, cilt 7, İstanbul, 1993.

İŞİN Bülent, *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi (XVI-XXyy 1299-1922)* Dz.K.K.Mrk. D.Bşk. Basımevi, Ankara, 2004, ISBN 975-409-266-4

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dair*, Türkiyat Mecmuası VII-VIII/1, İstanbul, 1942.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV/1.

DANIŞMEND İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 5.

İŞİPEK Ali Rıza, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Deniz Basım Evi Müdürlüğü İstanbul, ISBN: 978-975-409-539-5

DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANI ORAMİRAL ADNAN ÖZBAL TARAFINDAN YAPILAN ZİYARET 27 ŞUBAT 2020

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın 230' uncu ölüm yıl dönümü anısına Deniz Harp Enstitüsü Müdürlüğü tarafından Cezayirli Gazi Hasan Paşa Güvertesi ve anı objelerinin sergilenmesi amacıyla çalışmalar yapılmıştır.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Adnan ÖZBAL, MSÜ Rektörü Prof.Dr.Erhan AFYONCU ve Kuzey Deniz Saha Komutanı Tümamiral Tayyar ERTEM tarafından 27 Şubat 2020 tarihinde Cezayirli Gazi Hasan Paşa Güvertesi ziyaret edilmiş ve Anı objeleri incelenmiştir.

■ Sayın Mehmet Deniz IRAK

KABOTAJ'DAN AÇIK DENİZLERE DOĞRU

İtalyan Amirali Fioravano kapitülasyonlar için şunları söylemişti: 'Türkler hiçbir zaman denizlere sahip çıkmak istemediler, tam tersi yabancılara bol bol deniz ticareti imtiyazı vermekten başka, kendi mallarını da çok büyük navlunlar vererek onlara taşıttılar. Bu yüzden de İmparatorluklarını kaybettiler.'

Tarih Türklerin savaş meydanında kazandığı sayısız zaferleri ile doludur. Peki, aynı başarıyı ticaret ve denizcilik alanında yakaladığımızı söyleyebilir miyiz?

Bu bir farkındalık, bir uyanış meselesidir.

Libya'da izlediğimiz politika odağına "Mavi Vatan" kavramının ana haberlerimizin gündemine oturması bu uyanışın işaret fişeği olarak tanımlanabilir. Lakin alınacak çok yolumuz var.

Bu anlamda her yıl temmuz ayının birinci günü kutladığımız "Kabotaj" sadece bir başlangıç. Bir yarımada toprağını, Anadolu'yu; kendine vatan yapmış olan Türk ulusunun deniz ve denizcilğe uyanışının ilk adımı, bir varış noktası değil.

Lozan ile başlayan "Temmuz" zaferlerinin bir başka adımı sadece. Kabotaj kanunu, "egemenlik" kavramının denizler üzerinde vücut bulmuş hali. Mavi Vatan'dan açık denizlere uzanan Türk Denizcilik yolculuğunun başlangıç noktası...

Bu süreç 24 Temmuz 1923'te Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması ile başlamış, 1 Temmuz 1926'da Kabotaj Kanununun yürürlüğe girmesi ile de denizlerimiz üzerinde egemenliğimizin tesis edilmesi noktasına evrilmiştir.

Kabotaj kanununu ile akarsularda, göllerde, Marmara denizi ile boğazlarda, bütün kara sularında ve bunlar içinde kalan körfez, liman, koy ve benzeri yerlerde, makine, yelken ve kürekle hareket eden araçları bulundurma; bunlarla mal ve yolcu taşıma hakkı Türk vatandaşlarına verilmiştir. Limanlarımız arasında yük ve yolcu taşıyan tüm gemilerin kendi bayrağını taşıyan ve kendi vatandaşları ile donatılan gemiler olmasına ve limanlarda da tamamen kendi vatandaşlarımızın çalışabileceğine hükmedilmesi gerçekten tarihi bir adımdır.

Ayrıca dalgıçlık, kılavuzluk, kaptanlık, çarkçılık, tayfalık ve benzeri mesleklerin Türk yurttaşlarınca yerine getirilebileceği de kanun kapsamında belirtilmiştir. Yabancı gemilerin ise sadece Türk limanları ile yabancı limanlar arasında yük ve yolcu taşıyabilmesine izin verilmiştir.

Bugün, 1 Temmuz günü birçok ilimizde "yağlı direğe tırmanma" yarışı ile hatırlanan bu bayramın milli ekonomiye olan katkısı ve

deniz vizyonu ile bir eğlencenin, bir yarışmanın çok ötesinde bir öneme sahiptir.

Kabotaj kanunu Türk milletinin deniz ekonomisi üzerinden finans elde edebilmesinin önünü açması ve bu sayede denizci millet olma yolunda atılan ilk adım olması açısından da tarihi öneme sahiptir.

Lozan öncesi dönemde 10 devlete tanınan kapitülasyonlar aslında, Türk Milletinin deniz alaka ve menfaatlerini fark etmesinin ve denizler üzerinden ekonomik değer üretmesinin önündeki en büyük engel idi. Bu kapsamda Lozan'da kaldırılan kapitülasyonlar, halkımızın deniz taşımacılığı, liman işletmeciliği, deniz sigortacılığı, brokerlik gibi alanlarda faaliyet göstermesinin ve denizcilik sermayesinin oluşması sürecinde bir dönüm noktası oldu. Çünkü Lozan öncesinde bu alanlar gayri Müslümlere ve yabancı sermayeye bırakılmış alanlar idi.

Lozan ile başlayan süreç önce kabotaj kanunu, ardından donanmadaki yenilenmeler, daha sonra Montrö gibi dev politik kazançlar ile yönünü denizlere çeviren bir ülkenin ilk adımları olmuştur. Bu süreç, denizlere yabancı kalan bir ulusun makus talihinin dönüşüdür.

Bugün kabotaj kanununa sahip çıkacağız ancak onun da çok ötesinde bir denizcilik vizyonu ile hareket ederek, denizlerin verdiği mücadele ruhunu halkımıza aşlamamız, milletimize denizlerimiz üzerinden geçimini sağlayabileceği alanları yaratabilmemiz gerekmektedir.

Ulu önderin "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir, ileri" emrini taktik bir savaş emri olmaktan öte, Uzak Asya'dan gelen bir milletin açık denizlere yöneltildiği bir stratejik yaklaşım olduğu gerçeğini baz alarak hareket etmeliyiz. Bugün uyguladığımız politikalarda, Ege'de, Karadeniz'de, Doğu Akdeniz'den Libya'ya uzanan süreçte, Mavi Vatan'ın her yanında ve açık denizlerde bu vizyon ile devam etmeliyiz.

Gemi inşa sanayinde, balıkçılıkta, deniz taşımacılığında, deniz turizminde, denizler altındaki enerji kaynaklarında, limanlarda ve daha birçok denizcilik alanında yeni politikalar üretmek Türk milletinin refahına katkı sunmaya devam etmeli, Kabotaj ile oluşan deniz vizyonumuzu çok daha ileriye açık denizlere doğru taşımalıyız.

Paulo Coelho'nun Simyacı isimli kitabında dediği gibi: Bu, ülkemin "Kişisel Menkibesi" dir.

DENİZ HARP ENSTİTÜSÜ

FAALİYETLERİ

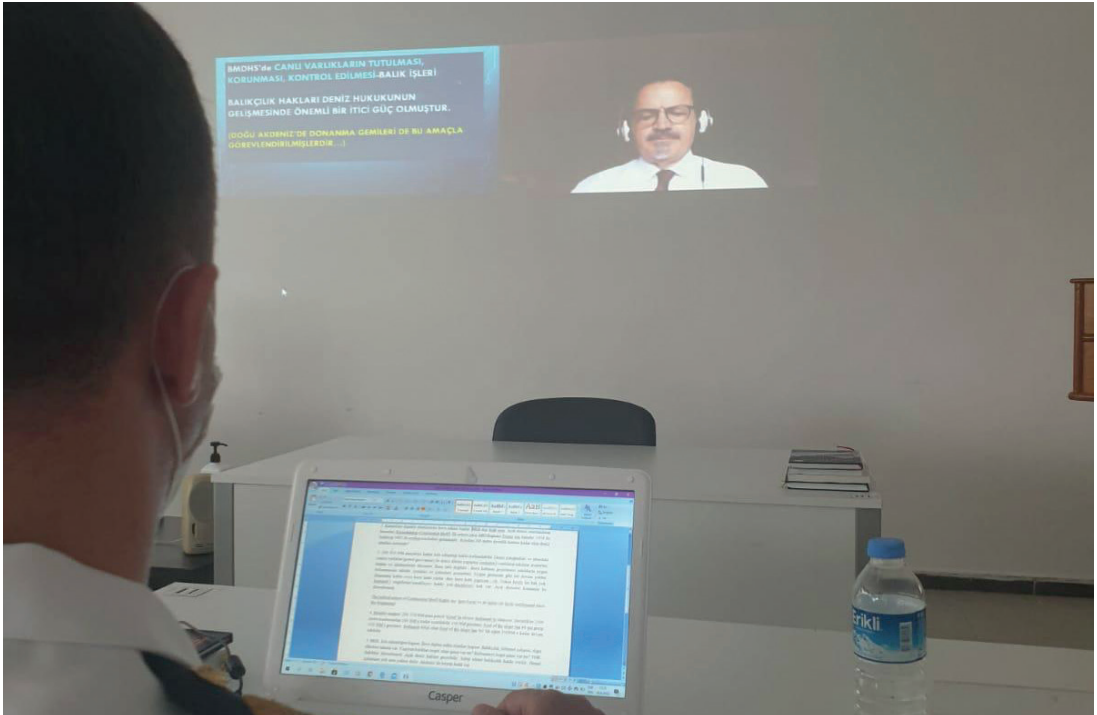

PANDEMİ NEDENİ İLE ARA VERİLEN KARSU 6'NCI DÖNEM ve MİSAFİR ASKERİ PERSONEL (MAP) EĞİTİMLERİ (08 HAZİRAN 2020)

Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp Enstitüsü Müdürlüğü COVID-19 nedeni ile ara verilen eğitimlere tüm önlemler alınarak devam etmektedir.

15 TEMMUZ DEMOKRASİ VE MİLLİ BİRLİK GÜNÜ

14 TEMMUZ 1942'DE ÇANAKKALE BOĞAZI ÇIKIŞINDA DALMIŞ DURUMDA İNTİKAL EDERKEN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN KALMA BİR MAYINA ÇARPARAK BATAN VE ADINI ULU ÖNDER MUSTAFA KEMAL ATATÜRK TARAFINDAN ALAN TCG ATILAY'DAKİ (S-347) ŞEHİTLERİMİZİ SAYGI VE RAHMETLE ANIYORUZ. RUHLARI ŞAD OLSUN.

